

Міністерство освіти і науки України
Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БЕРЕЗКА Наталія Олексіївна

УДК: 342.9:323.2

ДИСЕРТАЦІЯ

**УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ
ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЛОБІЗМУ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ
ВЛАДИ В УКРАЇНІ**

281 – Публічне управління та адміністрування

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Н. О. Березка

Науковий керівник:

Бельська Тетяна Валентинівна,

доктор наук з державного управління, професор

КИЇВ – 2024

АНОТАЦІЯ

Березка Н. О. Удосконалення організаційно-правових механізмів запровадження лобізму в діяльності органів публічної влади в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». – Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, Київ, 2024.

Дисертація присвячена теоретичному обґрунтуванню та розробці науково-практичних рекомендацій щодо удосконалення організаційно-правових механізмів запровадження лобізму в діяльності органів публічної влади в Україні.

У дослідженні розкрито розуміння лобістської діяльності як професійного посередництва між цими органами та зацікавленими групами й особами, що здійснюється на чіткій правовій основі легальними методами та дає можливість відобразити рівнодійну різноманітних приватних інтересів у публічній політиці й адміністративних рішеннях владних установ.

Доповнено класифікацію лобізму в органах публічної влади через детальне розкриття його різновидів за критеріями інтересів, що просуваються (галузеві, корпоративні, регіональні, місцеві, етнічні та ін.), форм впливу (безпосередні, опосередковані), предметів лобіювання (законодавство, урядова політика, регуляторні рішення тощо), спрямованості впливу (позитивна, негативна), інструментів впливу (економічні, інформаційні, громадсько-політичні та ін.).

Запропоновано концептуальні підходи щодо удосконалення організаційно-правових механізмів запровадження законодавчо легалізованого лобізму в органах публічної влади в Україні, зокрема:

- формування позитивного іміджу лобізму як цивілізованої технології взаємодії між владою, бізнесом та громадськістю, перш за все, подолання усталеного негативного сприйняття лобізму в суспільній свідомості як

корупції, протекціонізму, тіньової політики, клановості та ін.;

- трансформація чинного законодавства, спрямована на створення сприятливих умов для легального лобізму, зокрема, шляхом внесення змін до Регламенту Верховної Ради України, законів України «Про комітети Верховної Ради України», «Про правотворчу діяльність», «Про запобігання корупції», «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про захист персональних даних», «Про громадські об'єднання», господарського й фіскального законодавства;

- забезпечення юридичної відповідальності лобістів за неправомірні дії шляхом внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України;

- створення чіткого механізму розгляду скарг і пропозицій громадян органами публічної влади, що суттєво доповнить практичний інструментарій лобізму, оскільки звернення у відповідних формах є досить розповсюдженим засобом суспільно-владної комунікації;

- встановлення етичних стандартів взаємодії лобістів та посадових осіб органів публічної влади через практичне запровадження правил етичної поведінки суб'єктів лобіювання, що мають забезпечувати прозорість і добросовісність взаємодії лобістів з об'єктами лобіювання.

На основі аналізу положень Закону України «Про лобіювання» виділено комплекс потреб удосконалення нового законодавчого регулювання лобізму в Україні, що включають: уточнення значення терміну «лобіювання» для повнішого врахування рекомендацій Ради Європи та ОЕСР, зокрема, в аспекті розуміння мети лобіювання; більш чітке розмежування професійного лобізму з іншими видами участі суспільних суб'єктів у прийнятті рішень органів публічної влади, щоб нормативно-правові акти про лобіювання не перешкоджали законній діяльності громадянського суспільства; детальна регламентація питань комунікацій лобістів з владними установами, в тому числі, упорядкування їх участі в засіданнях комітетів Верховної Ради України, а також процедур реалізації обов'язку владних установ

контактувати із суб'єктами лобізму; доповнення спеціальних вимог для набуття статусу суб'єкта лобістської діяльності щодо досягнення фізичною особою певного віку, наявності відповідної освіти, правоздатності, наявності досвіду роботи в державних органах тощо.

Удосконалено інструментарій регулювання етичної поведінки суб'єктів лобізму на основі реалізації принципу запобігання конфлікту інтересів, що передбачає заборону представництва суперечливих інтересів різних клієнтів, обов'язок лобістів інформувати клієнтів про будь-які потенційні конфлікти інтересів та їх наслідки, вживати заходів для їх усунення тощо.

Розкрито сутнісні особливості основних моделей лобізму, що функціонують у світовій практиці. Так, для англосаксонської моделі характерними є: спеціальна законодавча регламентація лобізму; обов'язкова державна реєстрація його суб'єктів; жорсткий державний і громадський контроль за лобістами; чітке визначення меж діяльності груп інтересів, спрямованої на лобіювання; престижність лобістської професії. Континентальна модель відзначається: реалізацією через діяльність численних консультативно-дорадчих установ при органах публічної влади; функціонуванням суб'єктів лобізму в формі колективних об'єднань; фрагментарним правовим регулюванням лобізму; великою роллю традицій, етичних норм та неформальних правил тощо.

Обґрунтовано напрями адаптації в публічному управлінні України зарубіжних механізмів регулювання та сприяння розвитку лобістської діяльності, в тому числі: правовий (внесення змін до законодавства з метою інтеграції механізмів регулювання лобізму); інституційний (адаптація системи органів публічної влади до умов лобістської діяльності, створення спеціалізованих інститутів регулювання та контролю лобізму); адміністративний (створення системи реєстрації суб'єктів лобізму, встановлення їх детальної звітності, обмеження подарунків, запровадження дієвих контрольних механізмів та санкцій); громадянський (регулярна публічна звітність суб'єктів лобізму, залучення громадськості до формування

лобістських механізмів, сприяння громадському контролю за лобістами); культурно-освітній (запровадження етичних стандартів поведінки учасників лобістських відносин, підвищення обізнаності суспільства щодо лобізму, спеціалізована освіта й підвищення кваліфікації лобістів та публічних посадовців), міжнародний (обмін досвідом, спільні проекти та ініціативи).

Визначено, що, за умови функціонування в цивілізованому форматі, лобізм може виступати не як джерело корупції, а як інструмент врахування інтересів різних груп та прошарків населення, залучення громадян до управлінських процесів, тим самим підвищуючи відкритість, суспільну відповідальність та ефективність публічного управління в Україні.

Ключові слова: лобістська діяльність, органи публічної влади, організаційно-правові механізми запровадження лобізму, законодавче регулювання лобізму, англосаксонська модель лобізму, континентальна модель лобізму, адаптація зарубіжного досвіду.

ABSTRACT

Berezka N. O. Improvement of organizational and legal mechanisms for the introduction of lobbying in the activities of public authorities in Ukraine.

– Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation for a PhD degree in Public Administration, specialty 281 «Public administration». – V.I. Vernadsky Taurida National University, Kyiv, 2024.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 281 «Public management and administration». – V. I. Vernadsky Tavri National University, Kyiv, 2024.

The dissertation is devoted to the theoretical substantiation and development of scientific and practical recommendations regarding the improvement of organizational and legal mechanisms for the introduction of lobbying in the activities of public authorities in Ukraine.

The research reveals the understanding of lobbying as a professional mediation between these bodies and interested groups and individuals, which is carried out on a clear legal basis by legal methods and provides an opportunity to reflect the interaction of various private interests in public policy and administrative decisions of government institutions.

The classification of lobbying in public authorities has been supplemented due to the detailed disclosure of its varieties according to the criteria of advancing interests (industry, corporate, regional, local, ethnic, etc.), forms of influence (direct, indirect), lobbying subjects (legislation, government policy, regulatory decisions, etc.), direction of influence (positive, negative), tools of influence (economic, informational, socio-political, etc.).

Conceptual approaches to improving organizational and legal mechanisms for the introduction of legislatively legalized lobbying in public authorities in Ukraine are proposed, in particular:

- forming a positive image of lobbying as a civilized technology of interaction between the government, business and the public, first of all, overcoming the established negative perception of lobbying in public consciousness as corruption, protectionism, shadow politics, clannishness, etc.;

- transformation of current legislation, aimed at creating favorable conditions for legal lobbying, in particular, by making changes to the Regulations of the Verkhovna Rada of Ukraine, laws of Ukraine "On Committees of the Verkhovna Rada of Ukraine", "On Law-making Activities", "On Prevention of Corruption", "On Information", "On access to public information", "On personal data protection", "On public associations", economic and fiscal legislation;

- ensuring the legal responsibility of lobbyists for illegal actions by making changes to the Code of Ukraine on Administrative Offenses and the Criminal Code of Ukraine;

- creation of a clear mechanism for consideration of citizens' complaints and proposals by public authorities, which will significantly supplement the

practical tools of lobbying, since appeals in the appropriate forms are a fairly widespread means of public-authority communication;

- establishment of ethical standards for the interaction of lobbyists and officials of public authorities through the practical introduction of rules of ethical behavior of lobbying subjects, which should ensure the transparency and integrity of interaction between lobbyists and objects of lobbying.

Based on the analysis of the provisions of the Law of Ukraine "On Lobbying", a set of needs for improving the new legislative regulation of lobbying in Ukraine has been identified, which include: clarification of the meaning of the term "lobbying" to take into account the recommendations of the Council of Europe and the OECD, in particular, in the aspect of understanding the purpose of lobbying; a clearer distinction between professional lobbying and other types of participation of public entities in the decision-making of public authorities, so that normative legal acts on lobbying do not interfere with the legitimate activities of civil society; detailed regulation of lobbyists' communications with government institutions, including regulation of their participation in meetings of committees of the Verkhovna Rada of Ukraine, as well as procedures for implementing the obligation of government institutions to contact lobbyists; addition of special requirements for acquiring the status of a subject of lobbying activity regarding the natural person reaching a certain age, having the appropriate education, legal capacity, having work experience in state bodies, etc.

The toolkit for regulating the ethical behavior of lobbying subjects has been improved based on the implementation of the principle of conflict of interest prevention, which provides for the prohibition of representation of conflicting interests of different clients, the duty of lobbyists to inform clients about any potential conflicts of interest and their consequences, to take measures to eliminate them, etc.

The essential features of the main lobbying models operating in global practice are revealed. Thus, the Anglo-Saxon model is characterized by: special legislative regulation of lobbying; mandatory state registration of its subjects; strict

state and public control over lobbyists; clear definition of the limits of interest group activities aimed at lobbying; the prestige of the lobbying profession. The continental model is characterized by: implementation through the activities of numerous advisory institutions under public authorities; functioning of lobbying entities in the form of collective associations; fragmentary legal regulation of lobbying; the great role of traditions, ethical norms and informal rules, etc.

The directions of adaptation in the public administration of Ukraine of foreign mechanisms of regulation and promotion of the development of lobbying activities are substantiated, including: legal (amendments to the legislation for the purpose of integration of lobbying regulation mechanisms); institutional (adaptation of the system of public authorities to the conditions of lobbying activity, creation of specialized institutes for the regulation and control of lobbying); administrative (creation of a system of registration of lobbying subjects, establishment of their detailed reporting, limitation of gifts, introduction of effective control mechanisms and sanctions); civil (regular public reporting of lobbying entities, involvement of the public in the formation of lobbying mechanisms, promotion of public control over lobbyists); cultural and educational (introduction of ethical standards of behavior of participants in lobbying relations, raising public awareness of lobbying, specialized education and professional development of lobbyists and public officials), international (exchange of experience, joint projects and initiatives).

It was determined that, under the condition of functioning in a civilized format, lobbying can act not as a source of corruption, but as a tool for taking into account the interests of various groups and strata of the population, involving citizens in management processes, thereby increasing the openness, public responsibility and efficiency of public administration in Ukraine.

Keywords: lobbying activity, public authorities, organizational and legal mechanisms for the introduction of lobbying, legislative regulation of lobbying, Anglo-Saxon model of lobbying, continental model of lobbying, adaptation of foreign experience.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Березка Н. О. Світовий досвід лобізму в діяльності органів публічної влади. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. Одеса, 2023. Вип. 35. С. 135–141.

2. Березка Н. О. Необхідність впровадження лобізму в публічній службі України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Публічне управління та адміністрування*. Київ, 2023. Т. 34 (73). № 6 . С. 147–152.

3. Березка Н. О. Роль громадських організацій та груп у лобіюванні прийняття рішень органами публічної влади. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. Одеса, 2023. Вип. 38. С. 207–211.

4. Березка Н. О. Вплив лобізму на прийняття рішень органами публічної влади. *Держава та регіони. Публічне управління і адміністрування*. Запоріжжя, 2024. № 1. С. 122–126.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

Тези конференцій

5. Березка Н. О. Позитивний та негативний вплив лобізму на діяльність органів публічної влади. *I Міжнародна науково-практична конференція Таврійського національного університету до 160-ї річниці від дня народження В. І. Вернадського* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 16–17 березня 2023 р., м. Київ. Ч. 2. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 61–66.

6. Березка Н. О. Нормативно-правове регулювання лобістської діяльності в Україні. *Теоретичні аспекти та практичні проблеми управління,*

економіки та природокористування в Україні : Матеріали VII міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 2-3 листопада 2023 р.) / упоряд. Клименко О.М. Київ, 2023. С. 170–173.

7. Березка Н. О. Лобіювання у сфері туризму. *Теорія і практика розвитку туризму: досвід, проблеми, інновації* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. Харків, 2024. С. 58–60.

8. Березка Н. О. Лобіювання інтересів громадян сфері цивільного захисту. *Публічне управління у сфері цивільного захист: освіта, наука, практика*: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Харків, 29 березня 2024 р. / за заг. ред. С. М. Домбровської. Харків : НУЦЗУ, 2024. С. 137–139.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	11
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЛОБІЗМУ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ.....	19
1.1. Сутність лобізму в публічному управлінні: аналіз наукових підходів.....	19
1.2. Роль лобізму в суспільно-владних взаємовідносинах.....	31
1.3. Суб'єкт-об'єктний вимір лобізму в органах публічної влади.....	48
Висновки до розділу 1.....	64
РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНИХ МОДЕЛЕЙ ЛОБІСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ..	69
2.1. Функціонування англосаксонської моделі лобізму в органах публічної влади.....	69
2.2. Особливості реалізації континентальної моделі лобістської діяльності..	83
2.3. Зарубіжні механізми регулювання та сприяння розвитку лобістської діяльності: можливості адаптації в Україні.....	103
Висновки до розділу 2.....	117
РОЗДІЛ 3. СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЛОБІЗМУ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ.....	122
3.1. Становлення інституту лобізму в органах публічної влади України.....	122
3.2. Сучасна правова основа запровадження лобістської діяльності в Україні.....	133
3.3. Організаційно-правові механізми запровадження лобізму в органах публічної влади в Україні: потреби та підходи щодо удосконалення.....	147
Висновки до розділу 3.....	161
ВИСНОВКИ.....	166
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	171
ДОДАТКИ.....	193

ВСТУП

Актуальність теми. Налагоджені організаційно-правові механізми здійснення лобістської діяльності сприяють ефективному розвитку системи публічного управління й демократичній взаємодії між громадськістю і державою, а також підвищують прозорість діяльності влади. Це дає змогу громадським об'єднанням, бізнесу, і професійним асоціаціям впливати на формування політики, забезпечуючи представлення різних інтересів у процесі прийняття управлінських рішень.

Відкрите і зрозуміле регулювання лобістської діяльності допомагає підвищити прозорість урядування. Це знижує ризики корупції та неправомірного впливу, оскільки зобов'язує лобістів вести звітність та реєстрацію своєї діяльності.

Організований підхід до лобізму дає змогу здійснювати ефективну реалізацію законодавства та адаптацію дієвих зарубіжних механізмів.

Оскільки Україна прагне до інтеграції в Європейський Союз та інші міжнародні організації, відповідність її законодавства міжнародним нормам є критичною. Правильне регулювання лобізму є однією з вимог, яка сприятиме цьому процесу.

Лобізм може відігравати ключову роль у формуванні економічної політики, впливаючи на законодавчі ініціативи, які стосуються податків, торгівлі, інвестицій та інновацій. Адекватне регулювання цієї сфери може сприяти стабільності та прогнозованості для бізнесу.

Наявність чітких правил і норм у сфері лобіювання може значно збільшити довіру громадськості до дій уряду, оскільки люди бачитимуть, що інтереси різних груп розглядаються прозоро та справедливо.

Удосконалення організаційно-правових засад лобізму є актуальним завданням для України на шляху до створення сучасної, ефективної та прозорої системи публічного управління.

Науковий доробок з проблематики лобізму складають праці таких

вчених у галузі публічного управління, як В. Васильєва, М. Газізов, В. Гаркавий, В. Загурська-Антонюк, С. Кравченко, В. Кучерявий, В. Мареніченко, Л. Полішкевич, М. Сичова, М. Рачинська, М. Росенко, В. Сумська, Т. Яровой та інші.

Увага науковців була прикута до окремих питань дослідження лобізму. Разом з тим поза їхньою увагою залишилась проблематика удосконалення організаційно-правових механізмів лобізму в діяльності органів публічної влади.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано в межах теми науково-дослідної роботи, яка виконувалась кафедрою публічного управління, туризму та готельно-ресторанної справи Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського «Розвиток механізмів належного урядування в Україні» (номер державної реєстрації ДР № 0121U100169), у процесі виконання якої висвітлено сучасні моделі лобістської діяльності в системі публічного управління. Тема дисертації затверджена Вченою радою Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського (рішення № 2 від 05.10.2023).

Мета й завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є теоретичне обґрунтування та розробка науково-практичних рекомендацій щодо удосконалення організаційно-правових механізмів запровадження лобізму в діяльності органів публічної влади в Україні.

Для досягнення зазначеної мети в дисертації поставлено такі **завдання:**

- уточнити понятійно-категоріальний апарат лобізму в контексті його включення в процедури функціонування органів публічної влади;
- доповнити класифікацію лобізму в органах публічної влади;
- розкрити сутнісні особливості основних моделей лобізму, що функціонують у світовій практиці;
- обґрунтувати напрями адаптації в публічному управлінні України

зарубіжних механізмів регулювання та сприяння розвитку лобістської діяльності;

- виділити потреби удосконалення нового законодавчого регулювання лобізму в Україні;

- запропонувати концептуальні підходи щодо удосконалення організаційно-правових механізмів запровадження лобізму в органах публічної влади в Україні;

- удосконалити інструментарій регулювання етичної поведінки суб'єктів лобізму.

Об'єкт дослідження – лобізм в системі публічного управління.

Предмет дослідження – організаційно-правові механізми запровадження лобізму в діяльності органів публічної влади в Україні.

Методи дослідження. Для реалізації мети та завдань дисертаційного дослідження використано комплекс взаємопов'язаних наукових методів, зокрема: узагальнення – для розкриття теоретико-методологічних основ лобізму в органах публічної влади; ретроспективно-історичний для визначення категорійно-поняттєвого апарату лобістської діяльності; методи порівняння та систематизації – для дослідження правової основи запровадження лобістської діяльності в Україні; системний метод – для з'ясування сутності лобізму, суб'єкт-об'єктного виміру лобізму в органах публічної влади, аналізу моделей лобістської діяльності в зарубіжних країнах; логічний, діалектичний, метод узагальнення, комплексного і системного підходів – для вдосконалення понятійного апарату дослідження, а також аналізу механізмів реалізації сучасних моделей лобістської діяльності в органах публічної влади; компаративний для виявлення загальних рис та особливостей лобістської діяльності в різних країнах світу; абстрактно-логічний метод – для визначення організаційно-правових механізмів запровадження лобізму в органах публічної влади в Україні, можливостей адаптації в Україні зарубіжних механізмів регулювання та

сприяння розвитку лобістської діяльності, теоретичного узагальнення й формулювання висновків та пропозицій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в теоретичному обґрунтуванні та розробці науково-практичних рекомендацій щодо удосконалення організаційно-правових механізмів запровадження лобізму в діяльності органів публічної влади в Україні, зокрема:

вперше:

- запропоновано концептуальні підходи щодо удосконалення організаційно-правових механізмів запровадження законодавчо легалізованого лобізму в органах публічної влади в Україні, зокрема: формування позитивного іміджу лобізму як цивілізованої технології взаємодії між владою, бізнесом та громадськістю; трансформація чинного законодавства, спрямована на створення сприятливих умов для легального лобізму; забезпечення юридичної відповідальності лобістів за неправомірні дії; створення чіткого механізму розгляду скарг і пропозицій громадян органами публічної влади; встановлення етичних стандартів взаємодії лобістів та посадових осіб органів публічної влади;

удосконалено:

- понятійно-категоріальний апарат лобізму в контексті його включення в процедури функціонування органів публічної влади шляхом розкриття розуміння лобістської діяльності як професійного посередництва між цими органами та зацікавленими групами й особами, що здійснюється на чіткій правовій основі легальними методами та дає можливість відобразити рівнодійну різноманітних приватних інтересів у публічній політиці й адміністративних рішеннях владних установ;

- класифікацію лобізму в органах публічної влади через детальне розкриття його різновидів за критеріями інтересів, що просуваються (галузеві, корпоративні, регіональні, місцеві, етнічні та ін.), форм впливу (безпосередні, опосередковані), предметів лобіювання (законодавство, урядова політика, регуляторні рішення тощо), спрямованості впливу

(позитивна, негативна), інструментів впливу (економічні, інформаційні, громадсько-політичні та ін.);

- інструментарій регулювання етичної поведінки суб'єктів лобізму на основі реалізації принципу запобігання конфлікту інтересів, що передбачає заборону представництва суперечливих інтересів різних клієнтів, обов'язок лобістів інформувати клієнтів про будь-які потенційні конфлікти інтересів та їх наслідки, вживати заходів для їх усунення тощо;

дістали подальшого розвитку:

- уявлення про основні моделі лобізму, що функціонують у світовій практиці, шляхом детального розкриття сутнісних особливостей англосаксонської моделі (спеціальна законодавча регламентація лобізму, обов'язкова державна реєстрація його суб'єктів, жорсткий державний і громадський контроль за лобістами, визначення меж діяльності груп інтересів, престижність лобістської професії тощо) та континентальної моделі (реалізація через діяльність численних консультативно-дорадчих установ при органах публічної влади, функціонування суб'єктів лобізму в формі колективних об'єднань, фрагментарне правове регулювання, велика роль традицій, етичних норм та неформальних правил тощо);

- виділення комплексу потреб удосконалення нового законодавчого регулювання лобізму в Україні, серед яких: уточнення значення терміну "лобіювання" з урахуванням рекомендацій міжнародних організацій; більш чітке розмежування професійного лобізму з іншими видами участі суспільних суб'єктів у прийнятті рішень органів публічної влади; детальна регламентація питань комунікацій лобістів з владними установами; доповнення спеціальних вимог для набуття статусу суб'єкта лобістської діяльності;

- напрями адаптації в публічному управлінні України зарубіжних механізмів регулювання та сприяння розвитку лобістської діяльності, в тому числі: правовий (внесення змін до законодавства з метою інтеграції механізмів регулювання лобізму); інституційний (адаптація системи органів

публічної влади до умов лобістської діяльності, створення спеціалізованих інститутів регулювання та контролю лобізму); адміністративний (створення системи реєстрації суб'єктів лобізму, встановлення їх детальної звітності, обмеження подарунків, запровадження дієвих контрольних механізмів та санкцій); громадянський (регулярна публічна звітність суб'єктів лобізму, залучення громадськості до формування лобістських механізмів, сприяння громадському контролю за лобістами); культурно-освітній (запровадження етичних стандартів поведінки учасників лобістських відносин, підвищення обізнаності суспільства щодо лобізму, спеціалізована освіта й підвищення кваліфікації лобістів та публічних посадовців), міжнародний (обмін досвідом, спільні проекти та ініціативи).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що отримані висновки, пропозиції та рекомендації використані у практичній діяльності:

– Ніжинської районної ради Чернігівської області шляхом надання пропозицій щодо посилення ролі громадських організацій та груп у лобіюванні прийняття рішень органами публічної влади (довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження № 05-13/192 від 29.12.2023);

– Крутівської сільської ради Ніжинського району Чернігівської області, зокрема системні підходи до реформ та заходів для забезпечення прозорості, етичності та врахування широкого спектру громадських інтересів з метою унормування лобістської діяльності (довідка про впровадження результатів наукового дослідження № 666 /03-37 від 12.03.2024);

– Бахмацької міської ради шляхом надання пропозицій щодо системних підходів до реформ та заходів для забезпечення прозорості, етичності та врахування широкого спектру громадських інтересів з метою унормування лобістської діяльності. (довідка про впровадження результатів наукового дослідження № 03-07/3024 від 13.03.2024).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові положення, висновки та

пропозиції, що виносяться на захист, ґрунтуються на власних дослідженнях автора.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження оприлюднено дисертантом на таких міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: I Міжнародна науково-практична конференція Таврійського національного університету до 160-ї річниці від дня народження В. І. Вернадського (м. Київ, 16–17 березня 2023 р.), Теоретичні аспекти та практичні проблеми управління, економіки та природокористування в Україні (м. Київ, 2-3 листопада 2023 р.), Теорія і практика розвитку туризму: досвід, проблеми, інновації (м. Харків, 22–23 лютого 2024 р.), Публічне управління у сфері цивільного захисту: освіта, наука, практика (м. Харків, 29 березня 2024 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації викладено у 8 наукових публікаціях, серед яких 4 статті, опубліковані у наукових фахових виданнях України, та 4 тез наукових повідомлень на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з основної частини (вступ, три розділи, які включають вісім підрозділів, висновки), списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 196 сторінок. Список використаних джерел містить 207 найменувань на 22 сторінках, додатки викладено на 3 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЛОБІЗМУ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

1.1. Сутність лобізму в публічному управлінні: аналіз наукових підходів

Лобізм є невід’ємним механізмом здійснення суспільних процесів, пов’язаних з розвитком національного законодавства, проведенням суспільних реформ, налагодженням ефективної взаємодії між владою, громадськістю та бізнесом, а також запобігання корупції. Походження поняття лобізму асоціюється з практикою зустрічей з депутатами у Центральному Вестибюлі (лобі) Британського Парламенту, що стало початком розвитку уявлень щодо термінології лобіювання. В англійській мові слово «lobby» означає «кулуари» або «коридори». Отже, існує думка про асоціативне походження терміну «лобіювання» від назви коридорів (або вестибюлів), де парламентарі та окремі особи, які хотіли представити свої аргументи, збиралися разом. Вони вступали в розмови, щоб вплинути на рішення людей, які представляють громадські установи, з метою відображення особливих інтересів. З цієї точки зору поняття лобізму складається з трьох елементів: двох суб’єктивних – особа, що представляє конкретні інтереси, і особа, яка представляє державну владу, та одного об’єктивного – вплив на прийняття рішень [127].

Наукове розуміння лобізму як практичної діяльності розпочинає свої глибокі традиції та найкращу практику в Сполучених Штатах Америки. З прийняттям у 1946 році у США спеціального закону, що регулює процес лобіювання, розпочинається становлення та розвиток світової практики лобізму [172]. Відповідно розвивається законодавство різних країн, що надає визначення лобізму, яке має свої особливості. У Сполучених Штатах лобіювання визначається як спроба отримати добру волю державного

службовця, що включає контакт між державним службовцем і лобістом, привернення уваги депутата чи посадової особи до надання послуг, подарунків, розваг, вплив на рішення про купівлю товарів чи послуг, реклама в засобах масової інформації та контакт із ЗМІ з метою здійснення впливу на державну адміністрацію.

У колумбійському законі 2003 р., окрім перелічених вище видів діяльності, каталог лобістської діяльності також включав представництво інтересів іноземних держав, моніторинг законності та вплив на громадську думку.

У Великобританії лобіювання визначається як процес спроби впливати на рішення, звертаючись до державних службовців. Приклади впливу на процес прийняття рішень описано у французькому законодавстві, що включає участь у роботі урядових комітетів, діяльність у французькій Економічній та соціальній раді, офіційні та неофіційні зустрічі з державними службовцями, піар-кампанії, судові дії, лобіювання парламентаріїв, вплив на політичні партії та їх лідерів, демонстрації, страйки, спроби блокувати або саботувати політичні рішення [78, с. 45].

Аналізуючи поняття лобізму в діяльнісному контексті, варто врахувати кілька ключових характеристик:

– Суб'єкти та об'єкти впливу: Суб'єкти лобізму – це групи або індивіди, які намагаються вплинути на прийняття рішень, а об'єкти – це законодавчі та виконавчі органи влади, їх посадові особи та працівники.

– Лобістська діяльність: Лобіювання ведеться в інтересах певних груп або осіб, які прагнуть забезпечити собі певні переваги або захистити свої інтереси через вплив на законодавчі чи виконавчі рішення.

– Функція посередництва: Лобісти виступають посередниками між зацікавленими групами, такими як фінансові корпорації, комерційні організації, політичні партії, громадські об'єднання, громадяни, та державними органами, допомагаючи синхронізувати їхні інтереси з офіційною політикою.

– Лобізм також передбачає можливість відстоювання інтересів як окремих осіб, так і груп громадян, організацій, чи об'єднань. Ці інтереси можуть бути як спільними, так і протилежними. Кожна з цих сторін прагне відстояти власні інтереси або ті, які їм доручені. Ця здатність лобізму підкреслює його роль як механізму медіації та адвокації в політичному процесі, дозволяючи різним зацікавленим сторонам вносити свій вклад у формування державної політики та рішень [54, с. 11].

«Лобізм» означає зусилля організацій чи окремих осіб впливати не лише на прийняття, відхилення чи модифікацію законів у парламенті, а й на адміністративні рішення уряду. Ці зусилля спираються на підтримку обраних депутатів, різних політичних партій, державних і приватних організацій та підтримку громадськості через мас-медіа. Отже, основна сутність лобіювання означає можливість легального впливу на державні інститути задля захисту власних інтересів чи інтересів третіх осіб під час ухвалення тих чи інших рішень.

Враховуючи різноманітність підходів і значень лобіювання, досить важко формулювати загальні твердження та судження. Термін «лобіювання» охоплює багато явищ, і кожне судження має враховувати особливості конкретної ситуації, в якій відбувається лобіювання. Зокрема, глибокі відмінності в значеннях і оцінках лобізму стають очевидними з двох різних точок зору – державних установ і груп інтересів. Дискусії про лобізм повинні враховувати багатогранність проблеми та багатозначність терміна. В межах європейської культури, чинники, які необхідно враховувати, включають принцип демократичної легітимності, зростаючу тенденцію прагматичного обґрунтування прийнятого закону та участь громадян у законотворчості. Очевидно, що лобіювання включає не лише законотворчі процеси, однак саме ця сфера лобіювання, як правило, є предметом специфічних правових норм. Як правило, перспектива «груп інтересів» підкріплюється критерієм ефективності, що означає, що правові норми призначені для обмеження форм лобістської діяльності або перевіряються процедури з точки зору їх

вразливості до впливу на процес прийняття рішень. Було б цікаво вивчити нові заходи лобіювання, пов'язані з процесами глобалізації, що, на жаль, виходить за межі цього аналізу.

У найширшому розумінні, лобізм означає дії, спрямовані на вплив на державних службовців з метою служіння інтересам певних груп або осіб. Законодавчі норми можуть включати різноманітні терміни, пов'язані з лобіюванням: лобістська діяльність, лобізм, просування інтересів, адвокація інтересів, інституційні відносини тощо. Для того, щоб з'ясувати відмінності у значеннях, які широко визначені в літературі, розглянемо їх у трьох окремих категоріях: семантичні проблеми, проблеми, пов'язані з визначенням, і системні проблеми.

Лобізм визначається через критерії адресата, способи дії та мету. Ці два модельні підходи сумісні один з одним, але не охоплюють усього багатства видів діяльності, що належать до широкого розуміння лобізму. Класифікації лобізму зазвичай є вторинними деталізаціями щодо кожної окремої категорії.

Категорія «особа, яка представляє певні інтереси» включає як професійних лобістів, так і тих, хто займається лобістською діяльністю як частину допоміжної другорядної діяльності, пов'язаної з їхньою професією, наприклад, юристів. Подібна неоднозначність виникає щодо організацій, що здійснюють лобістську діяльність. Зокрема, форми лобіювання можуть використовуватися агентствами зі зв'язків з громадськістю, консалтинговими компаніями, юридичними фірмами, суб'єктами господарювання, а також неурядовими організаціями чи іншими органами, що підтримують конкретні ідеї.

Цікаво, що органи місцевого самоврядування також можуть займатися лобістською діяльністю щодо центральних органів влади та органів державного управління через конфлікт інтересів між цими двома рівнями влади.

Протягом багатьох років поява професійних лобістів була ключовим аргументом на користь створення законодавчої бази для лобіювання через

впровадження реєстрової моделі. У такому підході визнається, що лобіювання в основному здійснюється на користь тих, хто має економічні інтереси. З іншого боку, інтереси суб'єктів господарювання значною мірою підпорядковані отриманню прибутку і, як такі, є конкурентними до дій і заходів, вжитих для загального блага. Сьогодні також стає дедалі ширшим коло суб'єктів лобістської діяльності. Різноманітність серед лобістів відображається в існуючих реєстрах лобістів або в комплексних списках учасників об'єднань, які прагнуть впливати на прийняття громадських рішень. Це не означає, що лобіювання бізнесу перестало існувати або що корпорації, особливо транснаціональні компанії, більше не намагаються використовувати важелі процесу законотворчості на свою користь на вітчизняному, європейському та міжнародному рівнях. Прикладом може служити широкомасштабне та ефективне лобіювання фармацевтичних компаній [24].

Лобістська діяльність, здійснювана недержавними суб'єктами, також є частиною основної статутної діяльності. Серед соціальних акторів лобістська діяльність широко поширена в торгівельних та професійних асоціаціях, корпораціях, профспілках, групах громадян, церквах та благодійних організаціях [109, с. 210].

Що стосується сучасного розуміння лобізму, то важливо визначити три основні тенденції. По-перше, існує тенденція до об'єднання зусиль і спільних дій суб'єктів, що надають професійні лобістські послуги, особливо на рівні європейських інституцій та глобальних відносин. Постійні асоціації та коаліції галузевих груп координують та оркеструють діяльність своїх членів, щоб уникнути негативного впливу на зацікавлені території та запобігти ситуаціям, коли одна й та сама мета переслідується взаємовиключними засобами.

По-друге, організації, що представляють певні групи інтересів, можуть бути членами різних єврогруп. Ця тенденція особливо виражена при укладанні спеціальних угод, орієнтованих на виконання конкретних цілей

акторами, які переслідують різні інтереси.

По-третє, є тенденція до створення платформ співпраці. Ця тенденція глибоко вкорінена в міжсекторальному лобіюванні. Актори різного статусу, форми організації або сфери діяльності об'єднуються для формування альянсу під одним спільним проектом. Платформи співпраці сприяють обміну інформацією та створенню мережевої структури відносин, які в довгостроковій перспективі можуть використовуватися для досягнення ширших цілей. Прикладом такого типу є Платформа ЄС щодо дієти, фізичної активності та здоров'я, яка діє під керівництвом Європейської Комісії та об'єднує широкий спектр організацій з метою інтеграції, поширення, обміну та перевірки інформації, а не прийняття рішень [136, с. 116].

Таким чином, лобіювання у цій формі означає пошук рішень для захисту інтересів усіх зацікавлених сторін.

Виділяють три основні типи лобізму, що відповідають різним методам задоволення інтересів: «тіньовий» або «закритий» лобізм, який характеризується непрозорими та прихованими діями; «демократичний» або «відкритий» лобізм, що передбачає прозорість і відкритість процесів; та «інституціоналізований» лобізм, який регулюється законодавством і тісно пов'язаний з демократичним лобізмом, часто асоціюючись з ним [45].

Отже, лобізм – це широке та складне поняття з різноманітними формами та одночасно універсальними принципами його розвитку. Перш за все лобізм означає процес впливу суб'єкта лобіювання на об'єкт з метою формування законодавства, прийняття рішень.

За формами лобізм класифікується як безпосередній та опосередкований. Безпосередній лобізм включає прямий захист інтересів організації та вплив на законодавців. З іншого боку, опосередкований лобізм полягає у використанні масових кампаній для мобілізації підтримки або опору від громадськості стосовно певних рішень державної влади, використовуючи тиск «знизу». Серед основних форм лобістської діяльності можна виділити такі: ухвалення законів, затвердження державних програм,

що стосуються економічного, науково-технічного, соціального та національно-культурного розвитку, встановлення переліку об'єктів державної власності, які заборонені для приватизації, розробка проектів законів, які передбачають внесення змін до Конституції. Також до форм лобізму входить організація парламентських слухань, «круглих столів», семінарів, конференцій та інших заходів, пов'язаних з законотворчою діяльністю. Ці діяльності забезпечують важливий механізм для залучення зацікавлених сторін до процесу прийняття рішень та формування політики.

Крім того, лобізм розглядається як діяльність, що спрямовується на захист інтересів або чинення тиску на законодавців та публічних службовців з боку неурядових організацій, фінансово-промислових груп або етнічних спільнот з метою сприяння прийняттю конкретних рішень. Діяльність з метою лобіювання спрямована на захист інтересів як однієї компанії, так і цілісних галузевих інтересів.

Негативні практики здійснення лобізму часто асоціюються з корупцією та нелегальними методами впливу. Розглядаючи взаємозв'язок між лобізмом та корупцією, важливо звернути увагу на те що без чіткої законодавчої основи, лобізм може набувати рис корупції, оскільки відсутність регуляції сприяє неформальному та потенційно непрозорому впливу на прийняття рішень. Тому існує необхідність подальших досліджень організаційно-правового забезпечення лобістської діяльності [49, с. 3].

Лобізм виступає як механізм представництва інтересів різних груп населення в органах публічної влади, що за умови належного нормативно-правового регулювання має позитивний вплив, дає можливість органам влади зосередитися на потребах громади.

Особи, які професійно займаються лобіюванням інтересів, називаються лобістами. Важливим аспектом їх діяльності є належне винагородження, оскільки, згідно з частиною 1 статті 43 Конституції України, кожна людина має право на заробіток за допомогою вільно обраної або прийнятої праці. Якщо лобісти не отримують адекватної оплати за свою працю, існує ризик,

що вони можуть шукати неформальні способи заробітку, що потенційно може вести до економічних правопорушень. Тому забезпечення прозорості та законної оплати за лобістські послуги є критично важливим для уникнення корупції і підтримки здорової демократичної системи [51].

В процесі лобіювання вигоду можуть отримувати як лобісти, так і іноді особи з владними повноваженнями. Це викликає необхідність розгляду питання, чи можуть такі дії кваліфікуватися як корупційні правопорушення. В українському законодавстві наразі відсутнє чітке законодавче визначення лобіювання, у той час як визначення корупції та корупційних діянь чітко окреслено в статті 1 Закону України «Про запобігання корупції».

Корупційне правопорушення означає діяння, яке включає ознаки корупції та вчиняється визначеною особою, до якої застосовується кримінальна, дисциплінарна, або цивільно-правова відповідальність за законом. Ознаки корупції визначаються згідно з визначенням корупції і включають:

- вчинення діяння особою, зазначеною в частині 1 статті 3 Закону України «Про запобігання корупції»;
- використання службових повноважень чи з ними пов'язаних можливостей вказаною особою;
- отримання неправомірної вигоди внаслідок таких дій.

Частина 1 статті 3 Закону України «Про запобігання корупції» охоплює широкий спектр осіб, до яких лобісти можуть виявляти зацікавленість. Серед таких осіб є Президент України, члени Уряду, керівники центральних органів виконавчої влади, народні депутати України, депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати місцевих рад, а також сільські, селищні та міські голови. Даний перелік доповнюють державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування, а також інші посадові особи юридичних осіб публічного права. Ці особи мають значні повноваження та відповідальність, що робить їх потенційними цілями для лобістських зусиль.

Згідно з частиною 2 статті 19 Конституції України, державні органи та

органи місцевого самоврядування, а також їхні посадові особи, мають діяти виключно на основі, в рамках повноважень і методами, які визначені Конституцією та законами України [51]. Це означає, що будь-яка вигода, одержувана посадовою особою від лобіста, якщо вона не передбачена Конституцією чи законодавством України, вважається неправомірною. Це слугує гарантією того, що дії посадовців мають відповідати закону, а будь-яке відхилення від цих норм може розглядатися як його порушення.

Законодавство визначає неправомірну вигоду як грошові кошти, майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, а також інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонуються, обіцяються, надаються або отримуються без законного обґрунтування. Згідно зі статтею 368 Кримінального кодексу України, прийняття, обіцянка чи отримання такої вигоди службовою особою може тягнути за собою кримінальну відповідальність. До 18 квітня 2013 року, стаття 368 Кримінального кодексу носила назву «Одержання хабара». Важливо відзначити, що поняття неправомірної вигоди є ширшим за хабар, оскільки включає не тільки матеріальні блага, але й різні нематеріальні переваги та послуги [76, с. 11].

Якщо припустити, що особа з владними повноваженнями не отримує безпосередньо вигоду від лобіста, але все ж діє під впливом лобіста на користь третьої сторони, така діяльність також може бути розцінена як порушення закону. Згідно зі статтею 1 Закону України «Про запобігання корупції», корупція охоплює не тільки безпосереднє отримання вигод, але й виконання дій, які можуть бути на користь інших осіб за відсутності прямої винагороди, якщо ці дії вчинені завдяки використанню службового становища. Це також може бути кваліфіковано як злочин, визначений у розділі XVII Кримінального кодексу України, який стосується злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Таким чином, вплив лобіста, який спонукає суб'єкта владних повноважень вчиняти дії на користь третіх осіб, може бути розглянутий як порушення закону навіть без прямого отримання вигоди.

Неправомірна вигода від лобістів не може бути легітимізована у вигляді подарунків, оскільки, згідно з пунктом 1 статті 23 Закону України «Про запобігання корупції», особам, що здійснюють функції держави або місцевого самоврядування, чітко заборонено приймати подарунки, пов'язані з їхньою офіційною діяльністю. Ця заборона допомагає уникнути конфлікту інтересів і зменшує ризики корупції, забезпечуючи більш прозору взаємодію між державними службовцями та лобістами.

Корупція розглядається як особливо негативне явище, пов'язане з лобізмом. Низька довіра до діяльності державних установ та відсутність прозорих процедур прийняття рішень зазвичай супроводжують поширені уявлення про негативні наслідки лобізму. У Сполучених Штатах 45,5% громадян вважають, що групам інтересів слід заборонити контактувати з членами Конгресу, тоді як 80% респондентів стверджують, що лобістський тиск на уряд є занадто великим [131, с. 541].

Одна з глибоко вкорінених причин негативного суспільного сприйняття лобіювання полягає в тому, що в крайніх випадках лобістська діяльність може задовольняти критерії дій, заборонених законом, таких як хабарництво, платний захист, зловживання впливом (активний платний захист) або сприяння зловживанню публічною владою. В інших випадках законодавець визначає лобіювання як діяльність, дозволена законом. Як правило, наріжним каменем сучасних правових норм, що регулюють лобіювання, є реєстри лобістів. Реєстри лобістів присутні в більшості правових систем, включаючи США, ЄС та більшість країн-членів ЄС. Реєстри лобістів ідентифікують лобіста, укладача контракту, організацію, домовленості між лобістом і замовником, фінансові кошти та осіб, до яких зверталися лобісти. Реєстри прозорості лобіювання також можуть містити кваліфікацію законності лобістської діяльності [40].

Критерій законності ґрунтується не лише на характері лобістської діяльності, а й на тому факті, що лобіювання здійснюється лобістами, які відповідають усім формальним критеріям. У разі невиконання зобов'язань

щодо звітності суб'єкти, які не виконують зобов'язання, можуть зазнати юридичних санкцій. В Європейському Союзі існують стимули для організацій і окремих осіб реєструватися в обмін на полегшений доступ до обраних установ.

Модель «реєстру лобістів» викликає низку питань. По-перше, в контексті нових розробок у стратегіях непрямого лобіювання, справедливо стверджувати, що модель реєстру лобістів має обмежений діапазон, оскільки вона охоплює лише прямі дії лобістської діяльності в окремих сферах державного управління, найчастіше пов'язаних з правотворчістю. Крім того, неможливо дійти до адекватного та всеохоплюючого юридичного визначення лобіювання через його неоднозначність, численні виміри і складність цього явища. Отже, законотворці стикаються з величезною проблемою прийняття та встановлення спеціальних правил для регулювання процесу впливу на рішення, прийняті державними органами, щоб вони відповідали принципам законності. З огляду на багатовимірний статус явища лобізму, *ratio legis* створення правових рамок лобіювання обмежується зусиллями щодо посилення прозорості окремих процесів прийняття рішень, а не регулювання лобіювання як такого.

Лобізм як в історичному, так і в сучасному контексті, є складним викликом для законодавців. Ця діяльність включає в себе проблеми визначення лобістської активності та ефективної інституціоналізації лобіювання. Загальносоціальне розуміння лобізму та його сприйняття можуть суттєво відрізнятись залежно від того, чи висловлюються думки громадськістю чи економічними операторами. У публічному дискурсі лобіювання часто сприймається як морально неприйнятна спроба вплинути на рішення державних установ з боку професійних лобістів. В економічній науці, зокрема в менеджменті, лобізм розглядається як одна з ефективних та надзвичайно рентабельних стратегій, спрямованих на досягнення цілей організації чи особи. Відповідно, ця стратегія також вважається інструментом корпоративної соціальної відповідальності [9, с. 2].

Дослідження лобізму охоплює багато дисциплін, від політичної науки, публічного управління та адміністрування до комунікаційних досліджень. З теоретичної точки зору виникають важливі питання щодо сутності та характеристик лобізму, а також інституційних моделей лобіювання, включаючи аналіз аргументів на користь чи проти запровадження законодавчих рішень для лобіювання на основі конкретної моделі. Однак подібні аргументи не досліджують повною мірою суть спору про лобізм. Сучасна дискусія зосереджується навколо двох основних проблем – відсутності ефективних засобів контролю та управління лобізмом, а також моральної оцінки здійснення впливу на рішення, прийняті державними інституціями суб'єктами, що представляють конкретні інтереси [37, с. 86].

У визначенні феномену лобізму актуальною є ще одна категорія – діяльність і заходи, що здійснюються на підтримку конкретних інтересів. Широко кажучи, лобіювання полягає у впливі на рішення публічної влади. Для опису цієї категорії слід почати з первісного, історичного значення лобіювання, тобто представлення аргументів. Сьогодні це оригінальне значення було розширено у двох важливих аспектах. Перш за все, лобіювання тепер охоплює заходи, спрямовані на здійснення прямого впливу на прийняття рішень, а також – у широкому значенні цього терміну – всі види діяльності, які дозволяють подати інформацію, аргументи чи точки зору непрямым способом. Крім того, лобістська діяльність може бути спрямована на збереження статусу кво.

Лобістська діяльність є окремим предметом обговорення, оскільки вона може кваліфікуватися як законна або незаконна, моральна чи аморальна, залежно від змісту чинного законодавства. Ці категорії несумісні. Усі лобістські дії, класифіковані як астротурфінг, є законними за визначенням; однак відсутність прозорості робить їх морально сумнівними в очах громадської думки [73, с. 11].

З точки зору груп інтересів, лобіювання є засобом легітимного відстоювання інтересів соціальних груп, що входять до структури державної

влади. Це виправдання лобізму має переважно економічний та демократичний характер. Якщо економічні суб'єкти та їхнє середовище, де економічні умови врешті-решт перетворюються на витрати або прибуток, регулюються та залежать від рішень державних інституцій, то вони вважають розумним приймати дії, спрямовані на обмеження витрат і максимізацію прибутку. У цій перспективі вимоги до ефективності в кінцевому рахунку визначають обсяг і методи дій. Добре сплановане та організоване відстоювання інтересів, також на основі превентивного лобіювання, як правило, визнано важливим принципом отримання конкурентної переваги. Крім того, економічні оператори та соціальні суб'єкти в демократичних державах, що діють відповідно до принципів економічної свободи та громадянської участі, дозволені вчиняти законні дії, спрямовані на реалізацію своїх інтересів, і використовувати засоби та заходи впливу на рішення державних установ, передбачені законом [118, с. 112].

Незважаючи на розвиток концепції громадянського суспільства, громадська думка відображає широке занепокоєння щодо впливу суб'єктів господарювання на прийняття рішень державними установами, їх потенціалу та реального обсягу. Громадська дискусія про лобіювання точиться навколо оцінки наслідків лобіювання як негативних чи позитивних. Позитивні думки обмежені прозорими формами лобістської діяльності, реалізованими у передбаченому законом порядку, зокрема, участю в законотворчості шляхом подання прагматичних аргументів. Насправді ця форма лобістської діяльності не включає всі аспекти здійснення впливу групами інтересів.

1.2. Роль лобізму в суспільно-владних взаємовідносинах

Лобізм у тій чи іншій формі є поширеним явищем у більшості країн світу і виступає як невід'ємний аспект державного урядування. Лобізм стає повноцінним інститутом, коли з'являються дві ключові умови: велике розмаїття інтересів в суспільстві, що є результатом його соціальної

диференціації та стратифікації, а також розширення доступу до влади через політичний плюралізм, характерний для демократичних режимів. Оскільки влада об'єктивно не може задовольнити всі інтереси одночасно та в повній мірі, виникає необхідність визначення пріоритетності та черговості реалізації різних інтересів. Це призводить до зростання зусиль різних груп і верств суспільства, які прагнуть вплинути на політичні рішення держави, з метою переорієнтації політики на власну користь і стимулювання прийняття рішень, які були б вигідні для них. Отже, лобізм можна визначити як сукупність цілеспрямованих зусиль, спрямованих на вплив на процес прийняття державних рішень з метою захисту групових або індивідуальних інтересів. Основна ціль лобізму полягає в закріпленні власних інтересів чи інтересів третіх осіб (клієнтів) в управлінських рішеннях, що ухвалюються. Як вважає дослідник Т.Яровой, існує сукупність цілей, і ті чи інші з них застосовуються в залежності від конкретного випадку. Формування цілей лобістської діяльності залежить від сфери громадського життя, якісного рівня державних структур, якісного складу самих "груп тиску" та інших факторів [146]. Серед лобістів зазвичай є представники профспілок, ділових асоціацій, громадсько-політичних об'єднань, а також різноманітні комітети та комісії. Цілями таких організацій є вплив на законодавчі акти, діяльність політичних партій та результати виборів. Виходячи з самої сутності лобістської діяльності, ключовою ознакою якої є вплив суб'єкта лобіювання на представників влади, то можна виділити цілі, пов'язані з розвитком національного законодавства, а також з метою прийняття рішень, оскільки суб'єкти лобіювання впливають на формування законодавчих актів у парламенті. Лобізм відіграє позитивну роль у демократичному процесі, слугуючи легітимним інструментом впливу груп інтересів на управлінські рішення у державних органах. Цей аспект підкреслює його значення як інституту, який може сприяти балансу інтересів у суспільстві [134, с. 4].

Також у науковій літературі обґрунтовуються соціально-економічні цілі [146]. Здебільшого вони спрямовуються на вирішення питань власності і

прав розпорядження нею; наданням прав на ведення конкретної діяльності; державним замовленням; квотами, ліцензіями; тарифами на енергоресурси; економічними і податковими пільгами; фінансуванням соціальних програм [146]. З розвитком стабільного ринкового середовища в Україні починається становлення цивілізованого лобізму, що відрізняється застосуванням конкурентоспроможних методів впливу. Цей період характеризується активним використанням PR та рекламних кампаній, ініціюванням експертних оцінок для аналізу проектів адміністративних рішень. Крім того, з'являються професійні інститути лобізму у формі організацій та груп фізичних осіб, які займаються лобіюванням на професійній основі. Це свідчить про інституціоналізацію та нормалізацію лобістської діяльності у суспільстві. Під поняттям лобізму в Україні часто маскуються діяльності, які суттєво відрізняються від його класичної моделі, випробуваної західними демократіями. На Заході, лобізм вважається важливою частиною демократичного процесу, який дозволяє гармонізувати різні інтереси та служить як інструмент зворотного зв'язку між державою та суспільством. У США, наприклад, лобізмом займаються численні корпорації, об'єднання підприємців, професійні асоціації та громадські організації. Вони мають спеціалізовані відділи, які можуть налічувати десятки, а іноді й сотні співробітників, які працюють над просуванням інтересів своїх замовників. Ці групи також активно користуються послугами професійних лобістів, юридичних і PR-фірм, що допомагають їм впливати на прийняття рішень [133, с. 342].

Зарубіжна практика лобістської діяльності свідчить, що на досягнення певних цілей лобізму створюються спеціальні підрозділи, метою яких є відстоювання інтересів своїх корпорацій шляхом впливу на органи державної влади.

Лобісти, зазвичай, включають представників профспілок, ділових асоціацій, громадсько-політичних об'єднань, комітетів та комісій. Ці організації мають за мету впливати на законодавство, діяльність політичних

партій, а також на результати виборів. За словами британського експерта Каусона, у західній літературі існують два основні визначення лобізму. По-перше, лобізм вважається реалізацією права кожного громадянина на звернення до уряду. По-друге, лобізм розглядається як професійна діяльність службовців або спеціалізованих консультантів, яких наймають компанії та професійні асоціації для представлення їхніх інтересів у процесі формування державної політики.

Визначаючи основні функції лобізму, Т.Яровой наводить класифікацію американського вченого Д.Джонсона, який поділяє чотири категорії функцій. Перша пов'язана із збором інформації. Вашингтонські представники забезпечують відповідальних осіб своїх зацікавлених груп зведеннями, потрібними для прийняття компетентних рішень про дії уряду. Завдання лобіста тут полягає у тому, щоб організувати потік інформації про всю діяльність органів державної влади, що відповідає інтересам групи. Друга категорія функцій стосується забезпечення інформацією зовнішніх споживачів. Основна частина такої інформації стосується тих чи інших аспектів діяльності групи тиску, її можливостей і відносин до визначених проблем. При цьому перша і друга функції забезпечують можливість невинного комунікаційного обміну між суспільством і державою.

Третя категорія функцій пов'язана з безпосереднім здійсненням процесу лобіювання - це функція забезпечення зв'язків із законодавчими і виконавчими органами. Серед форм діяльності виділяють такі: особисте представлення аргументів; надання результатів досліджень; виступи на слуханнях у комісіях парламенту; вплив на законодавця через контракти лобіста з його близькими і друзями, а також із впливовими виборцями; запрошення на заходи неформального характеру; збір коштів на виборчі кампанії; участь у веденні політичних кампаній; організація кампаній по збору листів і телеграм від виборців; поширення у виборчому окрузі законодавця результатів його голосувань; організація пропагандистських кампаній; прями хабарі, шантаж; об'єднане лобіювання декількома

організаціями.

Четверта група функцій притаманна діяльності торгових і підприємницьких корпорацій і стосується продажу урядом своєї продукції [146].

Українська дослідниця О.Одінцова, спираючись на категорії функцій Д.Джонсона, доповнює дану класифікацію такими функціями лобізму: посередництво між громадянами і державою, інформаційна, організації плюралізму суспільних інтересів, посилення самоорганізації громадянського суспільства та функція компромісу [74].

За аналізами експертів, українська практика лобіювання має характерну особливість, яка полягає у перевазі методів лобіювання через Кабінет Міністрів та Офіс Президента. Ця тенденція підтверджується численними законодавчими ініціативами, які вносяться та приймаються цими органами. Така практика зумовлена складнощами у процесі проходження законопроектів через Верховну Раду та високою ефективністю так званого «внутрішнього» лобіювання у складі Кабінету Міністрів [128].

Серед основних форм лобістської діяльності в парламенті можна виділити такі:

- ухвалення законодавчих актів;
- ратифікація національних програм у галузях економіки, науки, техніки, соціальної сфери, національно-культурного розвитку, а також затвердження списків об'єктів державної власності, які виключені з приватизації, та проектів законів, що передбачають зміни до Конституції;
- організація парламентських слухань, «круглих столів», семінарів, конференцій та інших заходів, пов'язаних із законотворчим процесом.

Опитування, проведене журналом «Комп&ньюн», показало, що найбільш ефективним та прибутковим методом лобіювання в Україні є так зване кабінетне лобіювання. Термін «кабінетне» походить від назви «Кабмін», що є скороченням від Кабінет Міністрів. Рішення Кабміну мають перевагу над законами, адже вони вступають в дію відразу після підписання,

минаючи тривалий процес трьох читань у Верховній Раді, а також коштують замовнику значно дешевше. Це також дозволяє уникнути небажаної публічності, що в деяких випадках є критично важливим. Головною тактикою в Кабміні є «коридорний лобізм», який полягає у просуванні потрібних рішень та блокуванні тих, що вважаються непотрібними. В адміністративній ієрархії часто спостерігається розбіжність між офіційними посадами та реальним впливом на прийняття рішень, тому учасники лобістського процесу уважно слідкують за розподілом впливових посад та ролями ключових фігур [140, с. 119].

В Україні, як і в інших країнах світу, засоби масової інформації відіграють ключову роль у забезпеченні прозорості та гласності процесів лобіювання. ЗМІ виконують двояку функцію: вони не тільки інформують громадськість про різні аспекти просування інтересів, але й самі стають значним фактором у формуванні думок посадовців у Кабінеті Міністрів та депутатів Верховної Ради. Таким чином, засоби масової інформації можуть виступати як неформальні «лобісти» або інструменти груп впливу, значно впливаючи на політичні та адміністративні процеси.

В Україні регіональний вплив на прийняття рішень у столиці має велике значення. Динаміка між «центром регіону» та «периферією» є ключовою для формування регіональної політики. У центрах регіонів виробляються політичні, економічні та культурні ініціативи, які формують ідеологію регіону та, в кінцевому підсумку, проявляються у вигляді регіонального патріотизму. Цей регіональний патріотизм дозволяє жителям регіону ідентифікувати себе як унікальну географічну та ідеологічну частину країни. Внаслідок цього, місцеві політичні та бізнес еліти мають можливість впливати на законодавчі та управлінські рішення в Києві, сприяючи розвитку місцевих галузей економіки та бізнесу.

Важливо звернути увагу на маловивчений, але вельми значущий аспект лобізму, який активно розвивається у багатьох країнах, включаючи Україну, – це «етнічний лобізм». Етнічне лобі в багатонаціональних державах часто

спрямоване на захист інтересів певних етнічних груп. Прикладом цього є Сполучені Штати Америки, де національні лобі, такі як єврейське, польське, арабське, мають значний вплив і займають важливе місце у суспільній і політичній структурі країни. Етнічні лобі, використовуючи свої ресурси, прагнуть просувати інтереси національних спільнот та країн, представниками яких вони є. Найефективніші інструменти впливу включають фінансові ресурси, медіа та виборчі голоси. Одним із найвідоміших та найвпливовіших лобі в США є «Американсько-Ізраїльський комітет громадської діяльності» (AIPAC), чия мета – зміцнення відносин між США та Ізраїлем, а також збільшення американської фінансової, технологічної та військової допомоги Ізраїлю. Ізраїльське лобі активно співпрацює з такими медійними гігантами, як телеканали NBC і CBS, газетами New York Times та Washington Post. Це лобі традиційно має значний вплив у Демократичній партії, а з часів президентства Джорджа Буша-молодшого посилило свій вплив і в Республіканській партії [170].

В Україні, як і в багатьох інших країнах, діє значне етнічне лобі у структурах Верховної Ради та уряду, що відображає інтереси іноземних держав. На політичній арені України помітно представлення декількох могутніх лобістських груп, які працюють на реалізацію інтересів зовнішніх урядів.

В Україні переважає тіньове лобіювання, що зумовлено інтересами політичної та бізнес еліти країни, які виграють від такої нерегульованої взаємодії. Великі фінансово-промислові групи фінансують політиків і їхні виборчі кампанії, отримуючи взамін захист своїх інтересів на всіх рівнях влади – від парламенту та президента до місцевих органів влади. Така система створює умови для корупції, оскільки відсутність чіткого розмежування між лобіюванням та корупційними діями може призвести до зловживань. Лише встановлення чітких законодавчих рамок зможе визначити межі дозволеного та недозволеного впливу на ухвалення державних рішень [180].

Можливості для лобіювання у різних груп інтересів значно відрізняються. Шанси на успіх у реалізації інтересів певної групи залежать від ряду факторів, якими вона володіє. До ключових факторів належать: близькість до особи або організації, що приймає рішення; наявність достатніх фінансових ресурсів для підтримки всіх необхідних дій; і здатність впливати на засоби масової інформації. Аналітики відзначають, що лобістський потенціал організації зазвичай пропорційний економічному значенню галузі або господарської одиниці, яку ця організація представляє.

Загалом можна стверджувати, що сучасні політичні, адміністративні, соціальні та економічні системи вимагають комплексного підходу до вирішення проблем взаємодії з владними структурами. Питання розробки оптимальної моделі лобізму є особливо актуальним. При цьому підхід до розробки такої моделі має ґрунтуватися на раціональному та об'єктивному аналізі існуючих реалій, реформуванні системи в цілому та забезпеченні рівних можливостей для всіх громадян України відстоювати та лобіювати свої інтереси.

Враховуючи унікальні особливості політичної системи України та характеристики державного управління, необхідно підкреслити, що практичне впровадження цивілізованого лобізму, який би забезпечив рівні можливості для захисту прав всіх верств населення, має відбуватися паралельно з глибокою реформою адміністративних органів. Такі реформи повинні спрямовуватися на створення умов, де адміністративні структури брали б на себе ключові функції у реалізації зазначених принципів і забезпеченні чесного та прозорого лобіювання інтересів [143, с. 48].

Необхідно усвідомлювати, що розробка заходів для забезпечення справедливих умов лобістської діяльності повинна враховувати інтереси всіх соціальних груп і громадських об'єднань. Для досягнення ефективних результатів ці заходи мають бути всебічними і охоплювати всі аспекти суспільного життя, від юридичних до соціокультурних, які прямо чи опосередковано пов'язані з лобіюванням. Такий підхід дозволить створити

рівні можливості для всіх учасників процесу і сприятиме здоровому розвитку громадянського суспільства.

Традиційно непряма лобістська діяльність була спрямована на створення ситуацій, у яких громадські інституції піддавалися впливу, як у випадку з лобіюванням з низового рівня, наприклад, шляхом отримання петицій від громадян, які були натхнені або переконані відстоювати конкретні аргументи. Непрямі лобістські заходи також включають випадки, коли дослідницькі спільноти інтегруються для поширення конкретних повідомлень у відкритому доступі через рекламу або медіа-кампанії, зокрема через Інтернет.

Інший аспект непрямого лобіювання полягає в тому, що існує велика різноманітність дуже складних лобістських стратегій, які використовуються для просування певних ідей, що можуть вважатися морально неправомірними через відсутність їх прозорості. В результаті, одні й ті ж заходи можуть або не можуть розглядатися як лобіювання, залежно від їх фактичного призначення. З технічним прогресом, соціальним розвитком та збільшенням можливостей для здійснення міжнародної і транснаціональної діяльності, лобісти можуть вільно використовувати прямі та непрямі заходи у великих масштабах. У другому випадку вони можуть використовувати вишукані, складні стратегії, які важко розпізнати сторонньому спостерігачеві [111, с. 321].

Ще один аспект лобістської діяльності є певною мірою доповненням до попереднього і розширює визначення терміну «лобіювання». Вплив як лобістська діяльність може бути прямим або непрямим, прихованим чи явним.

Заходи прямого лобіювання – це дії, спрямовані безпосередньо на державні установи без будь-яких посередників чи партнерів. Відверті лобістські зусилля здійснюються групами інтересів від свого імені або через інших лобістських агентів від їхнього імені, за умови, що особу клієнта лобіста розкрито. Пряме лобіювання включає, наприклад, участь у

переговорах з компетентними установами, складання законопроектів або розробку нормативних актів, внесення змін у процесі законотворчої процедури, подання петицій, скарг, претензій, рекомендацій чи думок. Будь-який із зазначених вище заходів може бути як явним, так і прихованим. Однак, якщо ці дії здійснюються прямо і відкрито, вони вписуються в концепцію захисту інтересів і за своєю суттю належать до сфери громадянської участі, яка є законним елементом громадянського суспільства.

Сила груп інтересів полягає в їх здатності формулювати аргументи по суті, включаючи технічну експертизу (технічне лобіювання) і здатність організувати дії, спрямовані на досягнення консенсусу щодо певної проблеми.

Непрямі дії – це просування ідей чи аргументів, надання інформації, представлення та поширення досліджень або проведення кампаній з метою впровадження конкретного рішення. Це також може означати утримання від будь-яких дій для збереження статус-кво. Непрямі заходи, як правило, спрямовані на створення або зміну певного ставлення до просуваної політики. Відкрито такі заходи вважаються низовим лобіюванням, тоді як приховані дії називають астротурфінгом.

Астротурфінг, також відомий як «лобіювання на штучній траві», являє собою практику прихованого, непрямого та неетичного впливу або маніпуляції. По суті, лобістські групи чи групи тиску маскуються під громадянські ініціативи, створюючи блоги, акаунти в соціальних мережах або захоплюючи контроль сторінок Вікіпедії. Метою астротурфінгу є створення уявлення про загальну, незалежну або експертну підтримку конкретної ідеї, рішення або продукту. Астротурфінг може супроводжуватися спробами дискредитації окремих осіб чи установ шляхом критики чи заперечення цілей лобістських зусиль [125, с. 46].

Дезінформація є ще однією стратегією, що використовується в астротурфінгу, де громадська думка отримує велику кількість суперечливої інформації, щоб перешкодити людям дізнатися більше про предмет. Подібні

труднощі виникають і з визначенням лобізму на основі критерію мети лобістської діяльності. Метою лобіювання може бути зміна законів, прийняття конкретних рішень, отримання доступу до інформації, створення сприятливого ставлення, зміна обізнаності серед тих, до кого звертаються політики та особи, що представляють державні установи.

В цьому контексті доцільно розрізняти різновиди лобізму за спрямованістю впливу:

- позитивний лобізм, коли лобісти намагаються спонукати до прийняття або зміни законодавства на користь певної групи або інтересу;
- негативний лобізм, спрямований на блокування або затримку законодавчих ініціатив, що можуть зашкодити інтересам лобіста.

Лобіювання також може бути спрямоване на отримання конкурентної переваги, і вищезазначені цілі можуть бути засобом для досягнення цієї мети. Класифікація видів лобістської політики також базується на «об'єкті» лобіювання, що схоже на мету лобіювання: політика перерозподілу, орієнтована на передачу ресурсів; політика розподілу, яка передбачає перерозподіл державних видатків; або регуляторна політика, що охоплює законодавчі та виконавчі акти. Важливою характеристикою цих категорій є те, що лобістська діяльність спрямована на досягнення певних інтересів.

Одним винятком є те, що лобіювання може застосовуватися і в сфері громадських справ, діючи для суспільного блага. У такому випадку лобіювання служить цілям загального блага замість конкретних інтересів. Партикулярні інтереси, на противагу інтересам громади або інтересам держави, можна сприймати по-різному. Навіть якщо відкинути різне розуміння загального блага та питання про цінності, які воно представляє, слід зазначити, що групи інтересів, як вони самі заявляють, можуть діяти лише у власних інтересах, у відповідності чи ні з суспільними інтересами, або в обох інтересах одночасно. Коли актори відстоюють лише власні інтереси, їх діяльність кваліфікується як незаконна в більшості випадків. Парадоксально, громадська думка часто вважає такі заходи еквівалентними

лобіюванню.

Перші правила лобіювання в Сполучених Штатах були спрямовані на стримування та контроль контактів між представниками бізнесу та членами Конгресу США. З цією метою були запроваджені обов'язкові реєстри лобістів і встановлені обов'язки щодо розкриття інформації, покладені на лобістів. Цю мету можна вважати виправданою та здійсненою за умов, коли лобісти не мають або мають дуже обмежений доступ до тих, хто приймає рішення в державній адміністрації, і не мають інших можливостей участі у процедурах прийняття рішень. Така ситуація зазвичай характерна для країн, які дотримуються авторитарного стилю керівництва, де відсутні фізичні канали зв'язку, через які можна впливати на громадську думку [11, с. 2].

У європейській правовій культурі, де принципи участі та включення суб'єктів права в законотворчий процес еволюціонували, виникли зовсім інші умови для функціонування та розвитку лобізму. Як наслідок, роль і характер лобістської регламентації потребують перегляду. У сучасних умовах неможливо забезпечити повний контроль над усією лобістською діяльністю, але необхідно розрізняти бажане, прийнятне та згубне лобіювання. Традиційне протиставлення між окремими інтересами, які переслідують лобіювання, та загальним благом, якому загрожує лобізм, є характерним для цього явища, що підтверджується численними лобістськими скандалами.

Лобіювання можна розрізняти на основі мотивації або мети лобістської діяльності. Виділяють бізнес-лобіювання та лобіювання, яке представляє суспільні чи соціальні інтереси. Діяльність, спрямовану на загальне благо, можна класифікувати на так звані «білі» заходи та «сіру», «чорну» або «каламутну» сферу діяльності. У випадку «чорної» або «каламутної» діяльності заходи спрямовані на досягнення інтересів групи або особи, що конкурують із суспільним благом або перебувають у конфлікті з ним. Такі соціальні дії можуть сприяти не тільки окремим інтересам групи, але й пропагувати негативні цінності організації, що може відповідати

передумовам забороненої дії.

У сучасних демократичних системах групи інтересів, діючи у своїх власних інтересах за рахунок загального блага, беруть участь у законотворчому дискурсі в рамках публічних консультацій або шляхом здійснення права звернення. Ці види діяльності описуються як «біле» лобіювання. Інші суб'єкти, які займаються діяльністю, що підпадає під визначення так званого «чорного» лобізму чи «каламутної» громадської діяльності, віддають перевагу нерозкритим або повністю прихованим заходам. Ці заходи можуть бути як прямими та незаконними, так і непрямими та законними. Крім того, такі заходи можуть призвести до заплутаної відповідальності або вводити в оману дії, зроблені, здавалося б, для загального блага, як у випадку з астротурфінгом [20, с. 182].

Так звана «каламутна» лобістська діяльність може бути джерелом негативного соціального сприйняття лобізму в цілому. Ті, хто проти ідеї громадянської участі, наводять аргументи про відсутність обґрунтування, шкідливі наслідки або поверхневий характер впливу на рішення органів державної влади.

Однією з причин негативного суспільного сприйняття лобіювання є відсутність достовірних даних у громадському дискурсі. Особи, які займаються «чорним» або «сірим» лобізмом, не мають зацікавленості в розкритті інформації. Лобіювання є ситуацією двосторонньої взаємодії між державними інституціями та лобістами. Через неоднозначність визначення незаконного лобіювання державні установи можуть бути звинувачені в порушенні закону, упередженості, неналежному виконанні своїх обов'язків або, парадоксально, у порушенні права громадян на участь. Загалом, явище лобіювання слід розглядати з урахуванням умов, в яких діють державні службовці.

Лобіювання включає дві ключові категорії: окремі інтереси і загальні інтереси. Окремі інтереси пов'язані з інтересами груп, представлених людьми з узгодженими або схожими індивідуальними інтересами. Загальний

або громадський інтерес відноситься до концепції загального блага. Питання полягає в тому, чи є поняття правового суспільного інтересу еквівалентним або синонімом захисту загального блага, чи зв'язок між законним суспільним інтересом і загальним благом має іншу природу.

Суспільне благо перебуває в конфлікті з окремими інтересами, що передбачає зобов'язання діяти на благо громади та держави. Роздуми про загальне благо кореняться у двох традиціях: класичній і традиції Просвітництва, пов'язаній з поняттям *raison d'État*. У класичних термінах загальне благо розуміється як розвиток членів політичної спільноти з предметно-орієнтованої перспективи та як сукупність сприятливих умов для подальшого розвитку політичної спільноти з об'єктно-орієнтованої перспективи. У цьому сенсі держава і право створені для того, щоб служити спільним цілям, або благу кожної людини. Таким чином, загальне благо може бути визначено лише тоді, коли відомо, як можна досягти людського блага та розвитку [43, с. 54].

Просвітницька перспектива прагне виразити спільне благо як турботу про національні інтереси (*raison d'État*) або держави та її інститутів. З позитивістського підходу загальне благо випливає із закону. Сучасні правові системи універсально проголошують, що вони захищають загальне благо, яке розуміється відповідно до специфічної правової культури. Правила захисту загального блага закріплені в національних конституціях.

Ця відмінність особливо важлива при аналізі лобіювання як ситуації, коли окремі інтереси і захист загального блага є двома конфліктними сферами. Теоретично існують три можливі рішення цього конфлікту: верховенство загального блага над окремими інтересами, верховенство окремих інтересів над загальним благом і взаємодоповнюваність обох. У згаданих правових традиціях кожне з цих рішень підтримується аргументами. Наприклад, у класичній аристотелівській традиції індивідуальні інтереси можуть бути пожертвовані заради загального блага, що втілює ідею гідності та краси в особистості [1, с. 27].

У ліберальній традиції загально визнано, що індивідуальні інтереси мають пріоритет над загальними інтересами, що протиставляється аргументам комунітаризму, де загальне благо переважає над індивідуальними інтересами, хоча основні права індивідів залишаються важливими. У процесуальному підході загальне благо реалізується через раціональні, чесні і нейтральні процедури. Спільною рисою всіх цих підходів є те, що загальне благо як цінність походить із надіндивідуальної сфери. Загальне благо сприймається у відношенні до суспільного блага чи загального інтересу, а також до інтересів фізичних осіб.

У прецедентному праві загальне благо може бути визнано застереженням, що обмежує основні права. Важливим є питання про те, чи розуміється загальне благо як умови, що сприяють розвитку окремих людей і спільнот, або як національний інтерес (*raison d'État*), чи як загальні інтереси, яким індивіди повинні підкорятися.

Суспільні інтереси можуть бути підірвані заходами, які можуть компрометувати законність діяльності державних інституцій, зокрема такими, що можуть спонукати їх до прийняття рішень, які порушують умови процесуальної справедливості та стандарти демократичної правової держави. У літературі стверджується, що в європейському середовищі загальне благо сприймається як результат чесних і справедливих переговорів між різними групами інтересів. У цьому підході принципи процесуальної справедливості повинні бути прийняті для забезпечення чесних та справедливих результатів. З матеріальної точки зору, також можливо прийняти каталог цінностей, актуальних для даної правової системи та правової культури, що загалом визначає загальне благо.

Компетентність у створенні закону полягає у здатності врегулювати розбіжності між конкретними інтересами і загальним благом, а також включає в себе компетентність визначати загальне благо в контексті соціальних відносин. В даний час, особливо в дорадчих демократіях, загальне благо є предметом юридичних дебатів. Спільне благо визначається

відповідно до даної сфери уваги, завжди в контексті конституційних принципів і правової культури, що панує в даній державі. На рівні основних принципів політичної системи політичний характер держави можна визначити шляхом порівняння прав індивідів і способу захисту та розуміння спільного блага [32, с. 86].

З теоретичної точки зору, всі рішення, прийняті органами публічної влади, передбачають врегулювання конфлікту інтересів. З точки зору правотворчих рішень, конфлікт інтересів врегульовується абстрактно, тоді як на рівні реалізації закону конфлікт інтересів вирішується конкретним і конкретним способом. Залежно від конкретної галузі права, укладена мирова угода вирішує конфлікт між протилежними інтересами індивідів або між особистими і суспільними інтересами, що є вирішальним для лобювання. У правових системах, заснованих на принципах демократичної правової держави, рішення керуються набором цінностей, як процедурних, так і змістовних, які становлять зміст загального (громадського) інтересу [29, с. 545].

Аргументи на користь створення законодавчої бази для лобювання можуть формулюватися, спираючись лише на принципи політичної системи держави. Цей аспект особливо очевидний щодо *ratio legis* минулих і теперішніх правил лобювання. З історичної точки зору, *ratio legis* лобювання спиралося на принцип меншого з двох зол. У XIX столітті концепція публічної влади чітко дотримувалася припущень раннього правового позитивізму, тоді як будь-який вид впливу на державних службовців вважався негативним явищем. Цей підхід більше не підходить і не є стійким у демократичних системах, особливо в умовах, де громадянська участь у функціонуванні установ добре розвинена [148, с. 46].

З іншого боку, стверджувати, що вплив на громадські рішення є позитивним явищем, було б не лише контрфактичним, але й невинуватим навіть з точки зору теорій дорадчої демократії. Умови дискурсу, сформульованого на основі цих теорій, відображають ідеї раціонального

правотворчості в умовах політики участі та громадянського самоврядування, перетворюючись на ідеал політичної автономії на основі практичного міркування громадян. Згідно з ідеєю обговорення в публічному дискурсі, включаючи юридичний дискурс, суб'єктивні виключення не схвалюються в тому сенсі, що вільні та раціональні особи шукають аргументів на користь конкретних думок і вирішення обговорюваних питань. Концепція дорадчої демократії далека від сприйняття права як результату вільної ринкової конкуренції між індивідуальними перевагами. Це бачення демократії, де створюються умови для сприяння розвитку громад та їх членів у республіканській традиції.

Без вступу в доктринальний диспут, спираючись на парадигму держави як спільноти, заснованої на інформованій участі громадян і спрямованої на реалізацію загального блага, вплив на прийняті рішення органами державної влади, включаючи лобіювання, можна вважати допустимим і прийнятним як окремими особами, так і іншими соціальними групами, включаючи групи, що представляють особливі інтереси. Окреме питання полягає в тому, якою мірою і за яких умов вплив вважається прийнятним. Відповіді на ці питання в основному є міркуваннями про те, як повинні виглядати органи державної влади, а також процедури законотворчості та прийняття рішень державними установами.

Крім того, що відповіді сформульовані в конкретному політичному та культурному середовищі, необхідно також розглянути, чи є участь у законодавчому процесі виправданою на рівні окремих процедур. Деякі з відповідних полів є особливо вразливими в контексті внутрішньої та зовнішньої безпеки держави. Важливо визначити, чи забезпечує участь можливість оптимального використання соціальних ресурсів і чи може це ускладнити досягнення справедливих і чесних рішень.

1.3. Суб'єкт-об'єктний вимір лобізму в органах публічної влади

Основна дебатна арена в західній та вітчизняній політичній науці відкривається не тільки навколо різноманітних інтерпретацій лобізму і розуміння його основ, а й щодо статусу суб'єктів лобістської діяльності. Часто для опису сил, які впливають на діяльність лобістських організацій, застосовуються терміни «зацікавлена група», «група інтересів», «група тиску». Ці поняття, хоча й вживаються різними дослідниками, мають відмінний функціональний зміст, що вказує на складність і багатогранність поняття лобізму в наукових дослідженнях [145, с. 51].

Терміни «група інтересів» та «група тиску» є ключовими для обговорення лобізму, оскільки вони представляють безпосередні інтереси, що впливають на політичні рішення. Ці поняття служать як фундаментальні узагальнення, без яких не може вестися глибока дискусія про механізми та вплив лобізму. Тому необхідно чітко визначити значення цих термінів у контексті даного дослідження. В американській науковій літературі терміни «зацікавлена група», «група інтересів» та «група тиску» часто використовуються як синоніми та вважаються взаємозамінними, підкреслюючи їх роль у формуванні політичних рішень.

У теоретичному контексті вживання термінів «група інтересів» та «група тиску» як синонімів зазвичай не викликає заперечень, однак таке вживання не завжди є точним. Хоча будь-яка група може виступати як зацікавлена група, не кожна група здатна стати ефективною групою тиску, здатною реально впливати на політичні рішення. У практичному аспекті, розрізнення між цими термінами важливе для розуміння механізмів лобіювання. Тому, враховуючи особливості дослідження, важливо не тільки визначити загальне значення кожного терміна, але й з'ясувати їхні унікальні риси та взаємозв'язки між ними. Це дозволить глибше аналізувати і розуміти структуру та вплив лобістських груп у політичному процесі.

Терміни «зацікавлена група» та «група інтересів» фактично не мають

значущої різниці. У вітчизняній літературі з'являється певна плутанина у вживанні цих понять через не точний переклад з англійської мови терміну «interest group». Цей термін міг би бути перекладений як «групи – носії інтересів», «групи з інтересами» або «зацікавлені групи». Останній варіант перекладу є найбільш вдалим, адже він зберігає двозначність оригінального терміна і водночас точно передає його основний зміст [107, с. 42].

Засновник теорії зацікавлених груп, Дж. Беррі, визначає їх як «організоване об'єднання індивідуумів, які мають спільні цілі та прагнуть впливати на державну політику» [182].

В іншому визначенні, «зацікавлена група» описується як угруповання (або їхня сукупність), яке захищає свої інтереси в певній сфері діяльності уряду та готове чинити тиск на урядові структури, коли це стає необхідним.

Аналогічне трактування наводять й інші дослідники. Так, Г. Вілсон, визначає групу інтересів (зацікавлену групу) «як організації, відокремлені від уряду, які часто перебувають з ним у неформальній співпраці, і намагаються вплинути на публічну політику» [173].

Теоретично, зацікавлена група може бути готова впливати на уряд, але вона стає групою тиску тоді, коли переходить до активних політичних дій. У цьому контексті, зацікавлена група сама по собі не є групою тиску, однак вона може набути такого статусу і, за необхідності, розпочати активні дії для захисту своїх інтересів. Отже, група тиску – це організація, яка створена спеціально для захисту певних інтересів та впливу на урядові структури з метою змусити їх ухвалити рішення, які вигідні для цієї групи.

Соціальна база цих груп охоплює широкий спектр різноманітних шарів населення, включаючи асоціації фермерів, підприємців, а також етнічні, релігійні та інші громадські організації.

Деякі дослідники визначають поняття «групи тиску» через їхній функціональний аспект і порівнюючи їх з політичними партіями [155].

Таким чином, якщо існування політичних партій пов'язане з політичною діяльністю в традиційному розумінні, то групи тиску ставлять

перед собою неполітичні цілі. Вони не прагнуть безпосередньо досягнути влади, але використовують політику як інструмент для реалізації своїх цілей. Для політичних партій політика є кінцевою метою, тоді як для груп тиску вона виступає засобом. У широкому розумінні, до груп тиску можна віднести всі організації, які не є політичними партіями з парламентським представництвом.

Групу можна класифікувати як групу тиску, якщо вона відповідає наступним характеристикам:

- По-перше, наявність чітко оформленої організаційної структури;
- По-друге, наявність чітко визначеної мети, яка відображає інтереси членів групи;
- По-третє, функціонування як незалежного центру прийняття рішень, а не просто як інструменту для досягнення цілей іншої організації;
- По-четверте, здатність групи чинити ефективний тиск на процеси прийняття рішень.

Існуючі концепції функціонального розвитку «зацікавленої групи» та «групи тиску» не в повній мірі відображають процес формування лобізму як політико-правового явища. Це пояснюється тим, що вони не забезпечують глибокого розуміння внутрішніх умов, які сприяють структуруванню групи інтересів, та механізмів їх подальшої трансформації в групи тиску.

Згідно з запропонованою концепцією, можливо спостерігати трансформацію «зацікавленої групи» у «групу тиску». М.Олсон вказує, що коли члени будь-якої групи мають спільний інтерес або ціль, і виграють від її досягнення, логічно припустити, що вони будуть спільно докладати зусиль для досягнення цієї мети. Основою для формування групи інтересів слугує виникнення приватного інтересу, який є результатом протиріч між бажанням досягнути певної мети і неможливістю її реалізувати. Згодом окремі приватні інтереси об'єднуються та структуруються на основі загальних принципів. Тільки після того, як група усвідомлює спільність своїх інтересів, можна говорити про формування спільноти індивідів, яка умовно може бути названа

«неорганізованою групою» інтересів [150].

Наступні етапи, які проходить така група, можуть бути охарактеризовані як процес зовнішньої самоорганізації. Виникнення ініціативної підгрупи всередині цієї структури спонукає до розробки стратегій та тактик політичної дії, а також до аналізу наявних ресурсів і вибору цілей для лобіювання. Наявність цих компонентів свідчить про формування «організованої групи», яка, активно відстоюючи свої інтереси, трансформується в «групу тиску» та стає повноцінним суб'єктом лобістської діяльності.

Тиск з боку цих груп реалізується через наймання професійних агентств або платних організацій. В результаті формується ланцюжок: від зацікавленої групи до групи тиску, і врешті до лобістської організації. Втім, важливо розуміти, що група тиску може самостійно виступати як лобіст, безпосередньо здійснюючи тиск на прийняття рішень. Однак, у деяких випадках ця роль може бути делегована іншим, спеціалізованим групам, що відповідають за впровадження тиску [68, с. 11].

Як було вказано раніше, основою лобізму є різноманітні групові інтереси, які можна визначити як сукупність потреб і цінностей, що впливають зі статусу та потреб різних соціальних суб'єктів. Іншими словами, «групові інтереси у всій їхній конкретній різноманітності (чи то місцеві, регіональні, галузеві або корпоративні) становлять основну відправну точку для формування позиції парламентарієм щодо конкретного законопроекту».

Отже, групи інтересів можна охарактеризувати як сукупності осіб та структур, об'єднаних спільними інтересами. Водночас, групи тиску – це ті групи, у діяльності яких переважає лобізм.

Таким чином, коли ми говоримо про лобізм та суб'єкти лобістської діяльності, більш доцільно використовувати термін «групи тиску», оскільки таке визначення відразу підкреслює їхнє функціональне призначення.

Суб'єктом лобістської діяльності, який зосереджує увагу на конкретних

діях, може бути як індивідуальний лобіст (наприклад, «лобіст-консультант» у Канаді), так і «група тиску», що означає корпоративних лобістів. Різноманітність та склад таких груп варіюються від дуже малих до великих організацій. Оглядаючи досвід США в цій сфері, можна зустріти дуже широкий спектр лобістських організацій, що відображає різні інтереси та підходи до лобіювання [142, с. 12].

Перш за все, більшість великих корпорацій, підприємницьких союзів, професійних асоціацій, громадських та різноманітних спеціалізованих організацій, а також профспілок мають у своєму складі спеціальні підрозділи, які виключно зосереджені на лобістській діяльності. Чисельність цих підрозділів може варіюватися від декількох осіб до декількох десятків або навіть сотень працівників, залежно від розміру та ресурсів організації.

По-друге, групи тиску активно використовують послуги найманих лобістів, якими можуть бути фізичні особи або структури з можливістю впливу. У цій ролі зазвичай виступають впливові юридичні, пропагандистські та консультативні фірми. Крім того, часто створюються організації, які можуть мати характеристики підприємницьких, професійних або суспільних об'єднань за членством та іншими ознаками, але які в основному або повністю зосереджені на лобістській діяльності.

Щодо якісних відмінностей між самими лобістами, то вони можуть розрізнятися за професійною приналежністю, досвідом практичної роботи та іншими аспектами. Однак найбільш успішні з них, як правило, мають значний досвід роботи у державних структурах. Серед лобістів можна зустріти багато колишніх радників Білого дому, екс-міністрів, колишніх сенаторів, членів палати представників, а також велику кількість керівників відділів і управлінь міністерств. Особливо багато серед них чиновників з апарату конгресу, які використовують свій досвід і зв'язки для здійснення лобістської діяльності.

Колишній досвід таких лобістів виявляється надзвичайно цінним у їхній новій ролі, оскільки вони володіють глибоким розумінням процедурних

нюансів прийняття рішень і зберігають зв'язки з тими, хто все ще працює у державному секторі. Перейшовши в приватний сектор, вони продовжують працювати у тій же сфері, але вже не як державні службовці, а як представники інтересів певних груп. Такі особи особливо цінуються на ринку лобіювання, адже їхні знання та зв'язки значно підсилюють можливості груп, за інтереси яких вони виступають [117].

Успішність діяльності лобістських груп значною мірою залежить від їхніх можливостей впливати на прийняття рішень. Одним з ключових факторів, який забезпечує ефективність їхньої роботи, є близькість до осіб або організацій, що приймають рішення. Цей аспект часто стає предметом обговорень у пресі, особливо коли йдеться про кар'єру та місця роботи окремих урядовців, депутатів парламенту чи працівників адміністрації Президента, оскільки саме ці зв'язки можуть відігравати вирішальну роль у лобіюванні певних інтересів.

Слід відмітити, що особи, які приймають рішення, також активно зацікавлені у налагодженні необхідних контактів на майбутнє. Це пов'язано з тим, що стабільність їхніх робочих позицій не гарантована, особливо у контексті майбутніх парламентських чи президентських виборів. Така невизначеність спонукає їх забезпечувати себе контактами та ресурсами, які допоможуть у забезпеченні стабільності та продовженні кар'єри незалежно від політичної кон'юнктури.

Можливості тиску на політичні процеси охоплюють широкий спектр дій, включаючи все від погроз страйків до впливу на голосування у парламенті. Є також економічний тиск, який особливо відчутний у взаємодії з державними органами через погрози припинення сплати податків, а також вимоги щодо економічної автономії чи самостійності у видачі квот та ліцензій. Інформаційний вплив реалізується через тісні контакти зі ЗМІ, що дозволяє формувати громадську думку. Включено також можливості використання силових методів впливу, що сприяють просуванню власних специфічних інтересів, які також не слід ігнорувати при оцінці загального

впливу груп тиску.

У США лобісти представляють інтереси не лише корпорацій та фірм, але й профспілок, регіонів, громадських та релігійних організацій. Часто роль лобістів виконують колишні депутати або ті, хто не зміг перемогти на виборах, які продовжують захищати інтереси своїх виборців. Лобізм часто асоціюється з негативним образом цинічної, аморальної особи з кейсом доларів. Проте, у країнах, де лобізм легалізований, цю роль може виконувати тільки особа з бездоганною репутацією чесності та надійності. Її основна сила полягає в доступі до актуальної та достовірної інформації, яка іноді виявляється важливішою за вміння вести переговори [47, с. 78].

Існування різноманітних суб'єктів лобізму вимагає створення їх класифікації та типології. Проте виділити конкретні групи лобістів буває складно через часту відсутність координації їхніх дій щодо держави, що ускладнює можливість чіткого поділу. Однак можливо визначити деякі категорії суб'єктів лобізму, зокрема за видом їхніх інтересів та за ступенем організованості. Хоча жодна класифікація не може бути абсолютно точною, ці підходи загалом отримали визнання серед фахівців [46, с. 217].

Класифікація суб'єктів лобізму, яка базується на ступені організації, була особливо популярна у 1970-х роках. Ця класифікація виділяє такі типи лобістських груп:

1) Анемічні або *ad hoc* групи – це тимчасові і часто спонтанні утворення, які з'являються для розв'язання конкретної задачі і зазвичай не мають формальної структури; вони розпускаються після досягнення цілей. Такі групи часто займаються організацією демонстрацій та мітингів. Їхньою перевагою є відсутність необхідності утримувати бюрократичний апарат, а недоліком є обмеженість цілей та відсутність подальшої діяльності після їх досягнення.

2) Неасоціативні групи – це неформальні і непостійні об'єднання, засновані на спорідненості, релігійних чи інших схожих зв'язках, які зазвичай не мають чіткої організаційної структури.

3) Інституціональні групи – формально організовані структури, такі як представництва областей або адміністративні установи.

4) Асоціативні групи – високоорганізовані добровільні організації з високим рівнем спеціалізації, які займаються артикуляцією інтересів, наприклад профспілки, об'єднання підприємців, етнічні асоціації та групи борців за цивільні права.

Основна перевага цієї класифікації полягає в тому, що на основі ступеня організованості лобістів можна передбачити, які методи впливу вони оберуть. Проте застосування такої класифікації в Україні може бути проблематичним, адже ступінь організації групи не завжди відображає її значимість або реальний вплив на суспільне та політичне життя країни.

Не всі групи інтересів мають свою асоціацію і часто застосовують альтернативні стратегії для реалізації своїх цілей. Навіть коли така асоціація існує, вона не завжди зосереджена на представництві інтересів як на своїй основній функції. Інколи об'єднання підприємців виконують роль лише формального представництва груп інтересів, займаючи місце у політичній системі для того, щоб уникнути контролю з боку конкуруючих сил. Такі групи намагаються використати стратегію презентації своїх інтересів в різних інституціях суспільства, що перебуває в перехідному періоді.

Якщо група вирішить, що створення політичної партії дозволить їм ефективніше досягти своїх цілей, ніж асоціація чи союз, вони можуть заснувати партію [2, с. 95].

Це відбувається навіть у випадках, коли партія формально представляє ширші соціальні інтереси. Застосування згаданої класифікації може призвести до того, що деякі впливові групи вийдуть з поля зору дослідників. Саме тому деякі вчені виділяють серед суб'єктів лобізму такі групи, як галузеві (монополістичні чи олігархічні галузеві клани), регіональні (структурні альянси політичних та економічних лідерів на певних територіях) та клієнтелістичні міжособистісні зв'язки, які також можуть розглядатися як регіональні групи, утворені за принципом земляцтва. Ці

групи часто виступають як основні двигуни політичного процесу в Україні.

До цих груп входять: паливно-енергетичний комплекс, військово-промисловий комплекс, сировинні галузі, агропромисловий комплекс. Наразі, паливно-енергетичний комплекс виступає одним із найбільш потужних лобістів.

Економісти розділяють паливно-енергетичний комплекс на чотири основні групи: газову, нафтову, вугільну та енергетичну. Кожна з цих груп має свої унікальні переваги, включно з політичною сферою. Лобіювання цих груп не обмежується лише економічними інтересами, але також спрямоване на вплив на політичну структуру суспільства.

Рентабельність газового бізнесу, де оборот становить мільярди, часто досягає сотень відсотків. Як і інші високоприбуткові сектори, газова індустрія тісно пов'язана з політикою і має стратегічне значення для України. Лобісти цієї галузі активно впливають на політичні структури, моделюючи їх таким чином, щоб задовольнити економічні потреби галузі. Це яскравий приклад того, як відбувається політичний лобізм [36, с. 11].

В Україні, де політика ведеться на елітарному рівні, також існує класифікація, заснована на елітарному принципі. Окрім традиційних для західних суспільств груп, таких як підприємці, бюрократи, споживачі та екологісти, в Україні існують угруповання в середовищі політичних діячів. Ці угруповання мають можливості та реальний вплив на політику, порівнянний з великими групами інтересів, і можуть бути розглядані як верхівка більш чисельних груп інтересів, сформованих у суспільстві.

Теоретики елітизму визначають політичну еліту як ключову групу в суспільстві, яка володіє значними владними ресурсами і таким чином має вирішальний вплив на процес прийняття політичних рішень.

Політичні баталії між різними угрупованнями зумовлюють зміни в їх складі. Так, групування, що складалося з силових міністрів, вже не існує, проте на сцену виходять нові «клани». Зростаючі бізнесові амбіції цих кланів спонукали їх займати активну політичну позицію, що в свою чергу призвело

до необхідності створення власних політичних партій, фракцій у парламенті та медіа, які б відстоювали їхні інтереси у громадському просторі.

Формування кланів в Україні відбувалося на основі колишніх партійних та комсомольських номенклатур, директорів державних і приватизованих підприємств, фінансистів, банкірів, а також кримінальних структур, які прагнули легалізувати свої капітали. Головними мотивами їхньої діяльності є захоплення та утримання економічної і політичної влади, а також корпоративне збагачення. Ідеологія для кланів важлива лише наскільки вона дозволяє завоювати та зберегти домінуючі позиції на конкурентних ринках. В Україні клани зазвичай формувались за територіальною ознакою. Виділяють близько десяти таких кланів, серед яких найвідоміші: дніпропетровський, донецький, одеський, харківський, кримський та київський клани [25].

Між кланами та в їхньому внутрішньому середовищі існує конкуренція між різними групами та лідерами, які займають певні позиції в залежності від наявних розкладів сил і ситуацій. За словами М.Стельмаха, клани в Україні є наймогутнішими структурами лобіювання на національному та регіональному рівнях [116, с. 320].

Сучасний український бізнес часто зосереджений не на створенні нових матеріальних цінностей, а на інтенсивному перерозподілі вже наявного багатства між різними кланами. Замість того, щоб націлюватися на інвестиційно-інноваційну модель розвитку, багато груп зосереджують зусилля на перерозподільній діяльності, спрямованій на задоволення інтересів певних осіб. Це створює значні негативні наслідки для економіки країни. За даними Рахункової палати, податкові пільги, надані окремим юридичним особам за перші дев'ять місяців 2002 р., сягнули 39,7 млрд гривень.

Можна виділити чотири основні групи лобістів: політизовані, соціальні, економічні та регіональні. Кожна з цих груп має свої специфічні інтереси та методи впливу на процеси прийняття рішень на різних рівнях

влади.

«Політизовані» групи первісно складаються з бізнес-структур та їхніх політичних представників, які прагнуть здобути політичний вплив через активну участь у виборчих процесах та безпосередню інволюцію в політичні боротьби.

Соціальні лобісти представляють інтереси різних соціальних груп, включаючи профспілки, жіночі, екологічні та молодіжні організації. Їхня діяльність часто пов'язана з відстоюванням соціальних інтересів, які можуть бути використані у лобістських цілях корпораціями та галузевими комплексами, такими як військово-промисловий чи агропромисловий комплекс. Ці соціальні інтереси є частиною більших економічних лобістських груп, до яких входять також фінансово-промислові групи [115, с. 51].

У згаданій типології суб'єктів лобізму деякі значні групи у суспільстві були пропущені, тому кількість виділених груп фактично більша. В Україні існують великі групи населення, такі як державні службовці, військові, освітяни, які фінансуються з державного бюджету і активно лобіюють свої інтереси. Ці групи не можна однозначно класифікувати як соціальні лобісти, оскільки їх діяльність більш схожа на професійні об'єднання. Для цілей дослідження такі групи умовно називаються «бюджетними» через їх залежність від державного фінансування.

Інший тип лобістів, відомий як «громадський лобі», включає екологічні організації, жіночі та молодіжні об'єднання, а також підприємницькі групи. Їхня діяльність тісно пов'язана з громадськими ініціативами та існуванням громадянського суспільства. Цей вид лобізму має значний вплив на формування громадської думки та політичні рішення. Також існують групи, які представляють економічні (галузеві) інтереси, регіональні та іноземні лобісти, кожна з яких відіграє свою роль у політичному ландшафті.

Лобізм як інструмент відстоювання інтересів доступний усім групам суспільства, але найефективніше його можуть використовувати ті, хто має

достатні ресурси. Як вже зазначено раніше, успіх у лобіюванні часто залежить від наявності фінансових, інформаційних, людських та інших необхідних ресурсів.

Профспілки становлять впливову лобістську силу завдяки своїй чисельності та згуртованості, які є основними ресурсами серед широких мас працівників. Ця масовість надає їм значний політичний вплив. Профспілки використовують свої переваги не тільки для організації масових акцій з захисту прав трудящих, а й для безпосереднього лобіювання своїх інтересів у законодавчих органах влади [124, с. 121].

Часто лідери профспілок знаходять спільну мову з керівниками спілок роботодавців та підприємницьких асоціацій, хоча теоретично вони є їхніми опонентами. Це можна пояснити тим, що інтереси керівництва профспілок не завжди відображають потреби їх членів. Використовуючи ресурси своїх організацій, лідери профспілок можуть також переслідувати власні політичні цілі.

Профспілки, в умовах широкого невдоволення населення політикою уряду, часто служать інструментом керованого вираження цього невдоволення. В результаті угоди з урядом та політичною елітою, лідери профспілок зацікавлені в тому, щоб їхні акції протесту не переросли у неконтрольовані масові виступи, які можуть загрожувати стабільності політичного режиму. Таким чином, іноді діяльність керівництва профспілок має на меті не стільки боротьбу за права трудящих, скільки збереження контролю над ситуацією, керуючи протестами на користь владних структур.

Так, часто теоретичні класифікації лобістів не повністю відображають реальну картину лобістської діяльності. На практиці лобізм виконують конкретні агенти: окремі лобісти, спеціалізовані лобістські фірми, професійні спілки, бізнес асоціації, а також відділи зв'язків з громадськістю великих корпорацій, які працюють безпосередньо з органами влади. Ці суб'єкти ефективно використовують свої ресурси і зв'язки для впливу на законодавчі та виконавчі структури держави.

Оцінюючи результативність дій представників бізнесу, урядових агенцій та законодавців, спрямованих на захист інтересів певних галузей, регіонів або соціальних груп, можна виділити три основні категорії суб'єктів лобіювання [120, с. 143].

Перша категорія охоплює високопоставлених представників комерційних, державних і політичних організацій, які активно займаються лобіюванням, хоча їхня ефективність може значно відрізнятись.

Друга категорія включає регіональних лідерів, основна діяльність яких полягає в налагодженні зв'язків із центральною владою, що критично впливає на успіх лобіювання проектів, пов'язаних із їхніми регіонами.

Третя категорія складається з «лобістів-професіоналів», серед яких відомі підприємці й громадські діячі, які використовують свої персональні можливості для ефективного просування інтересів організацій, до яких вони належать.

Отже, з огляду на викладене, стає очевидною різноманітність суб'єктів лобістської діяльності та їхню потребу в глибокому розумінні політичної ситуації у країні. Регулювання лобізму на законодавчому рівні, зокрема систематизація і упорядкування цієї діяльності через чітке визначення статусу професійних лобістів або введення комплексної системи реєстрації, є надзвичайно складним завданням, але вкрай необхідним для забезпечення прозорості та відповідальності у цій сфері.

Важливою частиною лобістської діяльності є наявність визначеного об'єкта впливу, адже без цього об'єкта лобізм неможливий. Наявність чіткого об'єкта впливу, такого як законодавчі чи виконавчі органи влади, є ключовою для «адресатів» лобістських звернень і, відповідно, для самої суті лобіювання.

Об'єктом лобізму зазвичай є той, хто володіє ресурсами та має владу приймати рішення, тому лобізм і влада тісно пов'язані. Таким об'єктом може бути політик, політична партія, яка використовується для досягнення певних цілей, парламент у цілому, його комітет чи комісія, структури виконавчої

влади та інші. Вибір об'єкта лобістської діяльності залежить від того, наскільки він може бути ефективним у досягненні бажаних цілей.

В залежності від специфіки об'єктів, на які спрямовані зусилля лобістів, лобіювання поділяється на декілька видів. Відрізняють законодавче, виконавче, та судове лобіювання. М.Зяблюк, відомий своїми дослідженнями феномену лобізму, особливо акцентує увагу на так званому «судовому лобізмі» у своїх роботах. Він підкреслює, що цей вид лобізму істотно відрізняється від практик, що застосовуються в законодавчих та виконавчих органах. Автор зазначає, що стратегії та тактики, використовувані лобістами в судовій системі, унікальні та несхожі на ті, які зустрічаються у інших сферах влади.

Однак, визнання так званого судового лобізму б поставило під сумнів саму концепцію незалежності судової системи, адже у світовій практиці судовий лобізм ніде не визнаний офіційно як легітимна форма впливу [113, с. 33]. Тому видається слушним, що легалізація лобістської діяльності у судовій системі є неприйнятною. Це пов'язано з тим, що представництво інтересів у судовій сфері має здійснюватися особами, які мають чітко визначені процесуальні права та обов'язки, а вплив на суддів повинен здійснюватися виключно в рамках закону і процесуальних норм.

Відносини між державним управлінням та лобістськими групами можуть перерости у різні типи взаємовідносин – клієнтелізм, парентелізм та незаконні зв'язки. Відносини можуть бути або неокорпоративними за формою, або базуватися на ідеї діалогу з уповноваженими соціальними партнерами; обов'язкові консультації з представниками діючих груп інтересів у дорадчих органах або доручення громадських завдань неурядовим організаціям як представникам інтересів та співучасникам у управлінні певною публічною сферою. Термін «клієнтелізм» означає фактичний вплив групи інтересів на процес прийняття суспільних рішень. Це явище широко сприймається негативно. Парентелізм схожий на клієнтелізм, але має вплив на державне управління через політичні партії [141].

У літературі з цього приводу можна знайти дві основні моделі впливу, які використовують бізнес-групи для досягнення своїх цілей: корпоративізм і плюралізм. Крім того, наступні моделі демократичного представництва та легітимності в ЄС були визначені: плюралізм, етатизм, неокорпоративні форми та виробничі відносини. Відповідно до принципу плюралізму групи інтересів можуть вільно конкурувати в рамках передбачених процедурних правил для держави. У етатизмі держава бере участь у процесах прийняття рішень, а представництво груп інтересів обмежено до мінімуму. Неокорпоративізм організовує процес прийняття рішень через посередництво та переговори між державними установами та представниками бізнес-груп. У трудових відносинах службовим особам корпорацій заборонено брати активну участь в організаціях, а представництво інтересів пов'язане з бізнес-організаціями.

Прикладами сучасних форм корпоративізму є платформи, партнерства або інші ініціативи чи форуми, які об'єднують групи інтересів у певному домені, що діє під певним статусом у своїх відносинах з урядом або іншими державними органами. Мандат і повноваження, надані цим суб'єктам, залежать від компетенції та повноважень, передбачених законом.

Лобіювання як частина соціального чи громадського життя може сприйматися негативно як гра послуг в обмін на рішення або як гра між громадськими органами влади та групами інтересів. Це гра впливу, у якій виграють ті, хто здатний максимально ефективно реалізувати власні інтереси. У цьому випадку аргументи, інформація або зображення є засобами для впровадження змін загальноприйнятих принципів. Лобіювання можна розуміти в позитивному контексті як важливий елемент спілкування з дотриманням усіх процедур, передбачених законом, і як захід, що вживається в рамках соціального діалогу. У такому випадку лобізм визнається особливим видом комунікації, спрямованої на досягнення бажаного результату, але ефективність таких зусиль сильно залежить від організаційного та культурного контексту. Однак у цій перспективі

комунікація є одним з найважливіших доступних засобів [130].

Лобіювання у контексті соціального обміну та відповідальне лобіювання. Суть цього підходу полягає у врахуванні змістовного контексту налаштування та умов, сформованих теорією соціального обміну. Ця теорія базується на припущенні, що лобіювання є внеском, зробленим групами інтересів у суспільні процеси. Вона полягає у співпраці між політиками та групами інтересів на основі принципу «quid-pro-quo». Ступінь, до якого інституції вітають і сприймають вплив на основі обміну, аналізується через їхню діяльність, включаючи стратегії, які вони використовують для отримання ресурсів, необхідних для прийняття рішень, з акцентом на досвід, інтелект та соціальну підтримку. Таким чином, влада соціальної групи залежить не лише від її місця в системі відповідно до закону, але й від її реальної здатності впливати на суспільне життя та керувати ним. Здійснення впливу на рішення органів державної влади визначається переважно логікою потреб державних інституцій, ресурсів груп інтересів та можливостей обміну в рамках чинного закону [7, с. 12].

З огляду на вищезазначене можна застосувати ідею відповідального лобіювання. Воно впливає з концепції соціальної відповідальності бізнесу і фактично є кваліфікованою формою впливу, обмеженою за своєю метою і формою. Відповідно до принципів відповідального лобіювання, лобіювання дозволяє реалізувати конкретні інтереси, але насамперед підтримує розвиток загальнолюдських цінностей, включаючи економічний розвиток та якість прийнятого закону. Основним інструментом відповідального лобіювання є надійна та підтверджена інформація, представлена у прозорий спосіб. Лобіювання визнається формою влади або повноважень громадян демократичних держав, або ефективним інструментом, за допомогою якого економічні зміни можуть бути ефективно організовані.

Роздуми про лобізм приводять до висновку, що для формулювання будь-яких визначень чи суджень про лобіювання необхідно враховувати реальний контекст лобіювання, а також високий ризик непорозумінь. Це ще

більше ускладнюється тим, що будь-які оцінки та думки повинні ґрунтуватися на широкій інституційній перспективі. Це особливо актуально для суджень, висловлених у рамках правового дискурсу про лобіювання, але також у сфері соціальних чи політичних дискусій і дебатів. Місце лобізму як державного інституту конкретно визначається основною системою державного устрою, що панує в даній країні. Відповідно до принципів верховенства права та демократії, соціальні актори не можуть бути позбавлені права впливати на рішення державних установ.

Однак, що стосується решти, лобіювання як таке вимагає більш детального осмислення належної форми процедур прийняття рішень урядовими інституціями, щоб участь перетворювалася на максимальну користь у сфері спільного блага. Явище лобізму є складним, багатогранним і неоднозначним, і воно включає як процедурні питання – щодо того, хто, як і в яких межах може брати участь у прийнятті рішень органами державної влади, так і сутнісні питання – щодо ключових аргументів, які необхідно розглянути для вирішення конфліктів між окремими інтересами та загальним благом.

Висновки до розділу 1

Проаналізовано наукові підходи щодо розуміння сутності лобізму в публічному управлінні, що розкривають багатозначність цього широкого та складного поняття з різноманітними формами та одночасно універсальними принципами розвитку відповідного суспільного явища. Зокрема, в найширшому значенні лобізм означає дії щодо впливу на посадових осіб з метою задоволення інтересів певних груп або осіб. Більш конкретно лобізм розглядається як діяльність, що спрямовується на захист інтересів або чинення тиску на законодавців та публічних службовців з боку неурядових організацій, фінансово-промислових груп або етнічних спільнот з метою сприяння прийняттю конкретних рішень. В економічній науці лобізм

розглядається як одна з ефективних та надзвичайно рентабельних стратегій, спрямованих на досягнення цілей організації чи особи. В сучасному розумінні лобізму можна виділити три основні тенденції: об'єднання зусиль і спільних дій суб'єктів, що надають професійні лобістські послуги, особливо на рівні європейських інституцій та глобальних відносин; входження організацій, що представляють певні групи інтересів, до різних лобістських груп; створення платформ співпраці.

Показано, що до ключових характеристик лобізму належать суб'єкти та об'єкти впливу, здійснення в інтересах певних груп або осіб, посередницька функція лобістів, роль лобізму як механізму медіації й адвокації різних інтересів у процесі публічного управління. Виходячи з цього, уточнено понятійно-категоріальний апарат лобізму в контексті його включення в процедури функціонування органів публічної влади шляхом розкриття розуміння лобістської діяльності як професійного посередництва між цими органами та зацікавленими групами й особами, що здійснюється на чіткій правовій основі легальними методами та дає можливість відобразити рівнодійну різноманітних приватних інтересів у публічній політиці й адміністративних рішеннях владних установ.

Доповнено класифікацію лобізму в органах публічної влади через детальне розкриття його різновидів за низкою критеріїв. Так, лобісти просувають різноманітні інтереси, в тому числі:

- галузеві, до яких, наприклад, в Україні належать, насамперед, інтереси паливно-енергетичного комплексу, військово-промислового комплексу, сировинних галузей, агропромислового комплексу;
- корпоративні, які просувають об'єднання підприємців, фінансово-промислові групи, професійні спілки та асоціації тощо;
- регіональні, що в Україні справляють великий вплив на державну політику та оформлені за принципом земляцтва у вигляді регіональних кланів (дніпропетровський, донецький, київський, одеський та ін.);
- місцеві, що представлені місцевими підприємцями й громадськими

діячами та спрямовані на соціально-економічний розвиток відповідних територіальних одиниць;

- етнічні – інтереси певних етнічних груп, зокрема, національних меншин, в багатонаціональних державах та ін.

За формами впливу розрізняють безпосередній та опосередкований лобізм. Безпосередній лобізм включає прямий захист певних групових інтересів та вплив на законодавців. Натомість, опосередкований лобізм полягає у використанні масових кампаній для мобілізації підтримки або опору громадськості стосовно певних рішень публічної влади, використовуючи тиск «знизу».

Предметами лобізму в загальному вигляді виступають рішення органів публічної влади, серед яких, в залежності від рівня їх прийняття та спрямованості, виділяють більш конкретні предмети лобіювання, такі як законодавство на рівні парламенту, урядова політика, регуляторні рішення галузевих органів виконавчої влади тощо.

За спрямованістю впливу розрізняють:

- позитивний лобізм, коли лобісти намагаються спонукати до прийняття або зміни владних рішень на користь певної групи або інтересу;
- негативний лобізм, спрямований на блокування або затримку рішень, що можуть зашкодити інтересам замовників лобістських послуг.

Суб'єкти лобізму використовують широкий спектр інструментів впливу. Зокрема, економічний тиск, який особливо відчутний у взаємодії з державними органами, може виявлятися через погрози припинення взаємовигідної співпраці, а також вимоги щодо економічної автономії чи самостійності у видачі квот та ліцензій. Інформаційний вплив реалізується через тісні контакти з медіа, що дозволяє формувати громадську думку. Громадсько-політичні інструменти включають масові акції протесту, забезпечення або позбавлення підтримки політичних партій на виборах та ін.

Показано роль лобізму в суспільно-владних взаємовідносинах, що розкривається через його цілі та функції. Виходячи з сутності лобістської

діяльності, виділяють цілі, пов'язані з розвитком національного законодавства, а також з метою прийняття рішень, оскільки суб'єкти лобіювання впливають на формування законодавчих актів у парламенті. Серед функцій лобізму виділяють низку різновидів, включаючи: забезпечення інформацією публічних посадових осіб; організація постійних комунікацій між суспільством і державою; посередництво між громадянами і владними установами; забезпечення плюралізму суспільних інтересів; формування культури компромісів між різними інтересами; посилення самоорганізації громадянського суспільства.

Визначено, що ключовими суб'єктами в процесі лобіювання виступають групи тиску з наступними характеристиками: сформована організаційна структура; чітко визначена мета, що відображає інтереси членів групи; функціонування як незалежного центру прийняття рішень; здатність групи чинити ефективний тиск на процеси прийняття рішень органів публічної влади. Група тиску може безпосередньо діяти як суб'єкт лобізму або делегувати ці функції спеціалізованим організаціям. В останньому випадку формується ланцюжок: групи інтересів – групи тиску – лобістські організації.

Проаналізовано різні типології суб'єктів лобізму, з яких, враховуючи особливості сучасної України, доцільно використовувати поділ на три основні категорії: високопоставлені представники комерційних, державних і політичних організацій, які активно займаються лобіюванням; регіональні лідери, які зосереджуються на налагодженні зв'язків із центральною владою; відомі підприємці й громадські діячі, які використовують свої персональні можливості для просування певних інтересів.

Обґрунтовано доцільність просування в Україні ідеї відповідального лобіювання. Вона впливає з концепції соціальної відповідальності бізнесу і фактично є кваліфікованою формою впливу, обмеженою за своєю метою і методами. Відповідно до принципів відповідального лобіювання, воно не лише дозволяє реалізувати конкретні інтереси, але й підтримує розвиток

загальнолюдських цінностей, включаючи економічний розвиток та якість прийнятого закону з погляду суспільних інтересів.

РОЗДІЛ 2

МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНИХ МОДЕЛЕЙ ЛОБІСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

2.1. Функціонування англосаксонської моделі лобізму в органах публічної влади

Англосаксонська модель найбільш успішно реалізується в США та Канаді. У США дана модель представлена різноманітними формами лобістської діяльності, включаючи участь у слуханнях комітетів Конгресу з доповідями позицій зацікавлених сторін, розробку законопроектів і внесення пропозицій для їх обговорення у парламенті, а також організацію кампаній на підтримку або проти певних ініціатив [154, с. 459].

Суб'єктами лобіювання у США є лобісти, лобістські фірми, юридичні контори, компанії, які спеціалізуються на government relations (GR), public affairs (PA) і public relations (PR), та інші фізичні і юридичні особи, якщо вони зареєстровані відповідно до законодавства про лобіювання [36]. У діяльності судової гілки влади, а також органів конституційної юрисдикції США також має місце явище судового лобіювання. В США лобісти беруть участь у слуханні 60-70 % справ, розглянутих Верховним судом країни [37].

У Канаді, відповідно до законодавства про лобізм розрізняється лобісти-консультанти й лобісти співробітники комерційних і некомерційних організацій. Лобісти-консультанти здійснюють лобіювання від імені своїх клієнтів. Лобістами-консультантами є адвокати, (працюють в публічно-правовій сфері), юристи, фінансисти та інші професійні консультанти, яких наймає клієнт для взаємодії з посадовими особами з метою впливу. Лобісти-співробітники діють від імені своїх роботодавців, як правило працюють в PR-відділах або GR-відділах (відділах по зв'язках з державними органами) в структурі організацій. Залежно від типу лобіста розрізняється обсяг інформації, що підлягає висвітленню а також порядок реєстрації лобістів. Усі

лобісти Канади мають здійснити свою реєстрацію. Для лобістів-консультантів існують зобов'язання самостійної реєстрації, вони також повинні повідомляти про здійснення лобістської діяльності незалежно від тривалості взаємодії з посадовою особою. Реєстрацію лобістів-співробітників здійснює відповідальна за особа організації, яка подає списки лобістів [120].

Отже, можна вказати на головну рису, яка характеризує англосаксонську модель лобіювання - це модель, яка передбачає обов'язкову державну реєстрацію лобістських організацій і визначення допустимих рамок діяльності так званих "груп інтересів". Наприклад, в Канаді у 1985 році було оголошено про намір Уряду створити Національну систему реєстрації лобістів. Згодом намір став ініціативою влади щодо проведення масштабного громадського обговорення «Лобіювання і реєстрація оплачуваних лобістів» з метою заохочення всіх зацікавлених осіб до дискусії на дану тему [122]. У США Федеральним законом про лобіювання вимагається обов'язкова реєстрація лобістів та подання квартальних звітів про свою діяльність [178].

Також англосаксонську модель лобізму характеризує законодавче, виконавче, та судове лобіювання. Лобіювання класифікується залежно від характеру ухвалених управлінських рішень на такі види:

- правотворче лобіювання: вплив на законодавчі органи, спрямований на створення нормативних актів;
- правозастосовне лобіювання: втручання в діяльність виконавчих органів, що полягає у застосуванні існуючих норм права;
- правоінтерпретаційне лобіювання: зусилля, спрямовані на тлумачення правових актів у вигідному для лобістів контексті.

Лобізм, що активно використовується засобами масової інформації та вважається на Заході, особливо у США, престижним видом діяльності, іноді називають «п'ятою гілкою влади» [50]. Ця діяльність може класифікуватися за різними критеріями:

- рівень просування інтересів: центральний, регіональний, місцевий;
- характер інтересів: політичний, соціальний, економічний,

фінансовий, правовий;

– часовий вимір: постійний, тимчасовий, спорадичний;

– суб'єкти інтересу: політичні партії, громадські організації, корпоративні об'єднання;

– відомча підпорядкованість: лобізм міністерств, відомств, державних комітетів;

– регіональна специфіка;

– вплив зарубіжних груп тиску та національних громад.

Залежно від характеру діяльності, лобізм поділяється на тіньовий, демократичний та інституціалізований [156].

Лобістська діяльність у США має дворівневу структуру - урядовий і федеральний (регіональний) рівні. На урядовому рівні через президентські структури лобісти прагнуть вплинути на рішення парламенту. Так, у США дуже активно лобіюванням в конгресі та сенаті займалась адміністрація президента Ніксона. Наприклад, у грудні 1971 р. за поданням президента Ніксона палата представників проголосувала за виділення коштів на будівництво вашингтонського метро (на користь місцевих зацікавлених груп), а погоджувальна комісія конгресу внесла до законопроекту, що стосувався фінансування виборчої кампанії з громадських фондів, запропоновані президентом зміни (у вказаному випадку збіглися інтереси президента Ніксона та лобістів великого бізнесу). Як аргументи при вирішенні питання щодо внесення змін до законопроекту про фінансування виборчої кампанії представники президента заявили, що він скористується правом вето у разі прийняття закону в неприйнятному для нього вигляді [34].

Регіональне лобіювання відбувається шляхом здійснення лобістського впливу органів місцевого самоврядування, місцевих органів державної влади на центральні владні структури з метою змусити останніх ухвалити рішення на користь регіонів та місцевих громад. Вказаний вплив здійснюється найчастіше на законодавчі органи, при цьому особливим предметом лобіювання є бюджет країни. Крім того, регіони та міські громади

намагаються вплинути на прийняття законів, що стосуються життя регіону. Взагалі у США регіональні та місцеві органи влади не мають права законодавчої ініціативи, проте вони здійснюють лобіювання через різноманітні об'єднання. До загальнонаціональних лобістських структур у цій сфері спеціалісти відносять: Національну конференцію губернаторів – представляє інтереси штатів; Національну лігу міст та Конференцію мерів США – відстоюють інтереси міст, з багатьох питань діють разом; Національну асоціацію графств – представляє інтереси місцевої влади.

У Канаді лобістська діяльність законодавчо регульована тільки на федеральному рівні. Рівень провінцій та місцевого самоврядування не охоплюється законодавством. Судова влада є незалежною та не повинна і не може бути об'єктом лобіювання [114].

Об'єктами лобіювання у Сполучених Штатах вважаються органи законодавчої, виконавчої та судової влади, а також легіслатури штатів й органи місцевого самоврядування. Належність до об'єктів лобіювання органів судової влади, що підтверджено низкою судових рішень Верховного Суду США, є винятком із загального правила, який можна пояснити як феномен американського конституціоналізму [114].

Досвід Канади свідчить, що об'єктом для впливу лобістів є посадові особи (чиновники). Законом прямо визначено коло осіб, що входять в поняття посадових осіб, взаємодія з якими буде лобістською діяльністю: це обрані члени законодавчих органів або парламенту, посадові особи цих органів, міністри і інші посадовці уряду (органів виконавчої влади) та урядових установ, а також призначені урядом особи, службовці збройних сил Канади і поліції.

На даний час найпоширенішими конституційно-правовими формами лобіювання в англосаксонській моделі виділяють дві [115]:

перша - вплив на прийняття нормативно-правових актів: надсилання петицій до органів влади, передусім Конгресу; організація і проведення лобістами громадських слухань; участь лобістів у роботі парламентських

комітетів, легіслатур штатів, консультативно-дорадчих установ, створених при органах виконавчої влади;

друга - вплив на ухвалення судових рішень прецедентного змісту: спонсорування прецедентних справ; спрямовування до суду «записок друзів суду»; вплив на найвищі судові інстанції через ЗМІ, а також організацію масових акцій щодо підтримки чи заперечення судового рішення, яке є предметом лобіювання.

Ціла низка нормативно-правових документів, що є конституційно-правовою основою інституту лобіювання у США, свідчить про значні позитивні зрушення в сфері лобізму в англосаксонській моделі.

Відповідно до Конституції США громадянам гарантовано право на звернення до органів влади з петиціями про задоволення скарг. На успішне лобіювання громадськістю США своїх різноманітних інтересів вказує вчений [114] Дягілев. Дослідник підтверджує, що, завдяки впливу екологічного лобі у 1971 р. конгрес відхилив законопроект про додаткові асигнування на розробку надзвукового транспортного літака. Активна антивоєнна лобістська діяльність громадян у США сприяла припиненню війни у В'єтнамі [114].

У світі дуже поширене явище лобіювання з боку транснаціональних корпорацій та фінансово-промислових груп. Зокрема, у США дуже сильними є позиції економічного лобі корпорацій та фінансово-промислових груп Китаю та Японії. Активний наступ японського капіталу в Америці ледь не призвів до прийняття Конгресом спеціальної постанови про заборону скуповування японськими транснаціональними корпораціями певних секторів економіки США, проте японське лобі заблокувало зазначену законодавчу ініціативу [114]. Позитивним зрушенням, що дало можливість врегулювати дані питання, є те, що завдяки поправкам, внесеним у Федеральний Акт «Про реєстрацію зарубіжних фірм» від 1938 року (Foreign agents registration act of 1938 (регулює порядок здійснення лобіювання на території США на користь іноземних юридичних осіб), проведено правову межу між політичною пропагандою та діяльністю іноземних суб'єктів

господарювання у галузі економіки, виокремлено як об'єкт лобіювання Президентську адміністрацію, урядові відомства та установи, детальніше регламентовано систему реєстрації та звітності лобістів і лобістських організацій, які захищали іноземні інтереси.

У монографії О.Дягілева вказується на те, що іноземні та транснаціональні корпорації мають значний вплив на органи державної влади країни перебування з метою створення сприятливих умов для своєї діяльності. Зокрема, здійснюють вплив з метою: відміни обмежень доступу продукції на ринки країни або збільшення квот для відповідних груп товарів; зниження митних платежів; відміни проведення відносно компаній антидемпінгових заходів; отримання дозволу на створення підприємств на території країни, а також придбання корпоративних прав; спрощення процедури трудової міграції. Іноземні комерційні структури здійснюють лобіювання своїх інтереси різними шляхами. Наприклад, допомога з боку дипломатичних представництв, створення групою іноземних компаній спеціальної структури, що буде лобіювати їх інтереси; здійснення лобіювання самостійно або через найняті лобістські фірми [114].

Федеральним Актом «Про федеральні виборчі кампанії» від 1971 року (Federal Election Campaign Act of 1971) з поправками від 1974 та 1976 років, обмежено фінансові надходження приватних осіб та комітетів політичної дії, через які йшли гроші суб'єктів лобіювання до виборчих фондів кандидатів на виборні посади. Дані обмеження Рішенням Верховного Суду США від 1976 року у справі «Bukley v. Valeo» було визнано такими, що не суперечать Конституції США.

Відповідно до прийнятих у 1977 році Стандартів етичної поведінки для службовців органів виконавчої влади (Standards of Ethical Conduct for Employees of the Executive Branch) та Кодексу етичної поведінки конгресменів (The Ethics in Government Act) затверджено заборону займатися лобіюванням державним службовцям протягом одного року з моменту припинення їхніх повноважень, а також мати справу з посадовими особами з

питань, якими ця особа займалася, перебуваючи на державній службі. Дія кодексів розповсюджується як на членів Конгресу, так і на працівників його апарату.

Базовим нормативно-правовим актом у галузі лобіювання в США виступає Федеральний Акт «Про відкритість лобіювання» від 1995 р. (Lobbying Disclosure Act of 1995). Зокрема, у ньому подано визначення таких основними понять, як лобістська діяльність, лобістський контакт, лобіст, лобістська фірма, медіа-організація, клієнт, охоплені посадові особи органів виконавчої та законодавчої влади тощо. Також даним документом було детальніше визначено статус суб'єктів лобіювання, засади їх реєстрації та звітності; значно розширено перелік об'єктів та предметів лобіювання; суттєво посилено контрольню-наглядову діяльність за законністю лобістських відносин; удесятеро збільшено штрафні санкції за порушення лобістами вимог встановленої процедури реєстрації.

Технічні поправки від 1998 року до Федерального Акта «Про відкритість лобіювання» від 1995 року (Lobbying Disclosure Technical Amendments Act of 1998) деталізували, що організації, які діють у власних інтересах, повинні враховувати характер об'єкта лобіювання при розрахунку своїх видатків для визначення межі реєстрації та суми, яку необхідно вказати у звітній документації. Іншими словами, при здійсненні лобістської діяльності у федеральних органах виконавчої влади потрібно використовувати лише визначення з Податкового кодексу, а при лобіюванні у Конгресі США – з Федерального Акта «Про відкритість лобіювання» від 1995 року.

У 2007 році, з прийняттям Федерального Акту «Чесного лідерства і відкритої влади» (Honest Leadership and Open Government Act of 2007), конкретизовано форми контактування представників влади з лобістами та лобістськими об'єднаннями з метою мінімізації корупційних ризиків під час здійснення лобіювання. Зокрема, збільшено термін від одного до двох років, протягом якого конгресмен, що припинив свої повноваження, не має права

займатися лобістською діяльністю; призупинено дію положення про можливість конгресмена отримувати подарунки у розмірі 50 доларів США.

Визначено порядок призначень на посади в урядові установи та відомства колишніх лобістів, закріпленні низки обмежень при здійсненні цими особами посадових повноважень, а також утриманні урядових службовців від здійснення лобіювання після припинення своїх службових обов'язків (Виконавчий указ Президента США «Етичні зобов'язання персоналу виконавчої влади» від 21 січня 2009 року № 13490 (Ethics Commitments by Executive Branch Personnel)).

Також заслуговують на увагу такі нормативно-правові заходи як:

- визначення порядку оподаткування суб'єктів лобіювання (ст. 4911 і 162 (e) Податкового кодексу США від 1986 року);

- забезпечення відкритості лобіювання Міністерства житлового будівництва і міського розвитку (ст. 112 та 407 Федерального Акта «Про реформу Міністерства житлового будівництва і міського розвитку» від 1989 року);

- заборона використання федеральних коштів на лобіювання та зобов'язання підрядників звітувати про свою лобістську діяльність (ст. 1352 Зведення законів США, більш відома як «поправка Берда» (Byrd Amendment) до Федерального Акта «Про асигнування на Міністерство внутрішніх справ» від 1989 року);

- визначення порядку спрямування суб'єктами лобіювання так званих «записок друзів суду» до вищих судових інстанцій при розгляді ними поточних судових справ (Рішення Верховного Суду США від 1990 року).

Законодавство, що здійснює регулювання лобізму в США передбачає, що лобістська діяльність має бути прозорою та доступною для громадськості.

У Канаді основні правові акти, що регулюють лобізм, включають:

- Закон про реєстрацію лобістів 1989 року (Lobbyists Registration Act of 1989) – перший закон, що вимагав реєстрації лобістів;

- Закон про лобістську діяльність 2008 року (Lobbying Act of 2008) –

оновлений закон, що посилив вимоги до реєстрації та звітності лобістів;

- Кодекс поведінки лобістів (Lobbyists' Code of Conduct) – встановлює етичні норми для лобістів;

Ці правові акти встановлюють обов'язки лобістів щодо реєстрації, звітності та дотримання етичних стандартів у взаємодії з урядовими посадовими особами [192].

Щодо інституційних механізмів реалізації лобістських цілей в англосаксонській моделі, то, наприклад, у США вони базуються на добре розвиненій інфраструктурі, яка складається з великих корпорацій, підприємницьких союзів, професійних асоціацій та громадських організацій. Ці ентитети включають спеціалізовані підрозділи з професійно підготовленими лобістами, які часто нараховують десятки, а то й сотні співробітників. Ці команди зазвичай складаються з колишніх радників, сенаторів, міністрів, чиновників і юристів, які мають необхідні навички, знання та зв'язки для ефективного лобіювання. Важливо відзначити, що в США лобізм також є предметом академічної підготовки в університетах. Як правило, до лобіювання залучаються колишні чиновники та політики, які після виходу на пенсію продовжують використовувати свої впливові зв'язки в структурах влади. Володіючи знаннями про процеси прийняття рішень, вони можуть значно впливати на політиків та державних діячів, щоб спонукати їх підтримати чи відхилити законопроекти або рішення, що важливі для їхніх замовників. Такі лобісти, здатні ефективно тиснути на ключові фігури влади, відомі як групи тиску. Вони використовують всі доступні ресурси для організації і проведення різноманітних спеціальних заходів, демонструючи тим самим свою рішучість у досягненні цілей своїх патронів, включно з забезпеченням державних замовлень, доступу до сировини та ринків збуту [171].

Досліджуючи інститут лобіювання у США варто вказати на діяльність Асоціації професіоналів зі зв'язків з урядом (Association of Government Relations Professionals), що раніше називалася Американською лігою лобістів.

Вона являє собою некомерційну організацію, яку створену у роки гострої недовіри американських громадян як до органів федеральної влади, так й інституту лобіювання. Вчений В.Нестерович вважає цілком закономірним те, що дане об'єднання стало своєрідним адвокатом лобіювання через переконання американської громадськості у його необхідності та корисності для обгрунтованого прийняття органами влади рішень. Представники Асоціації систематично беруть участь у розробці та обговоренні законодавчих ініціатив у галузі лобіювання.

Головні завдання Асоціації такі:

- сприяння розвитку професіоналізму, компетентності та високих етичних стандартів для адвокатів, що працюють у публічній сфері політики;
- колективне вирішення проблем, що зачіпають право, гарантоване першою поправкою до Конституції США на подання до органів влади петицій;
- заохочування етичного лобіювання на основі Кодексу етики, що розроблений Асоціацією.

До Асоціації може увійти кожен лобіст та фахівець з урядових зв'язків [69].

В англосаксонській моделі серед дій, які вживають групи тиску, можна виділити:

- Політичний тиск на центральні урядові органи, який може включати погрози загальнонаціональних страйків або підкуп депутатів для забезпечення голосувань у парламенті на користь певних рішень;
- Економічний тиск, такий як погрози припинення сплати податків або вимоги до регіональної автономії, що може включати контроль над розподілом квот, ліцензій або укладенням економічних договорів;
- Використання медіа для формування громадської думки, включаючи публікації, рекламні кампанії та інші засоби масової інформації.

Коли окремі суб'єкти лобістської діяльності мають спільні інтереси, вони часто формують тимчасові коаліції, що значно збільшує їхні

можливості впливу під час вирішення конкретних питань [186, с. 301].

Групи тиску спрямовують свою діяльність на такі аспекти як:

- Захист права власності та контролю над нею;
- Отримання дозволів для заняття певним видом діяльності;
- Вплив на розмір податків, квот, і процес видачі ліцензій;
- Забезпечення фінансування з державного бюджету;
- Здобуття державних замовлень.

У США й Канаді лобісти активно взаємодіють з різними гілками влади.

Так, у США відбувається така взаємодія:

1. Конгрес – лобісти беруть участь у слуханнях комітетів, подають пропозиції до законопроектів та проводять кампанії на підтримку або проти певних ініціатив.

2. Виконавча гілка – лобісти співпрацюють з адміністрацією президента, міністерствами та агентствами для впливу на виконавчі рішення.

3. Судова гілка – лобісти можуть впливати на судові рішення через подання амікус-курія брифів та інші форми взаємодії [195].

У Канаді взаємодія з гілками влади відбувається таким чином:

1. Парламент – лобісти беруть участь у слуханнях комітетів, подають пропозиції до законопроектів та організують зустрічі з депутатами.

2. Виконавча гілка – лобісти співпрацюють з міністрами, департаментами та агентствами для впливу на виконавчі рішення.

3. Провінційні та місцеві уряди – лобісти можуть впливати на рішення на регіональному та місцевому рівнях.

Досліджуючи механізми реалізації англосаксонської моделі лобізму, варто вказати на розвинену в США систему законодавчого контролю за лобізмом. Основна мета функціонування даної системи полягає у запобіганні хабарництву та корупції серед державних службовців. Наразі немає даних про явні випадки підкупу законодавців у США, проте існують більш скриті методи корупції. Наприклад, законодавець може отримати оплату за виступ на заході групи інтересів або консультативні винагороди. Іноді особи або

групи можуть інвестувати в компанії, з якими пов'язаний законодавець, або навіть укласти з ними договори. Крім того, передача хабарів часто здійснюється через таємні банківські рахунки [164].

Важливо підкреслити, що зазначені злочини становлять загрозу не стільки для центральних органів державної влади, скільки для органів місцевого самоврядування та місцевих рад.

За американським законодавством, виявлені випадки хабарництва державних службовців під час лобіювання класифікуються як кримінальні злочини. Відповідальність за такі дії встановлюється як на рівні штатів, так і за Федеральним кодексом законів США. З метою гарантування невідворотності покарання, законодавці прагнуть формулювати законодавчі норми максимально широко, з мінімальними можливостями для уникнення відповідальності за хабарництво [184].

Законодавці США приділяють значну увагу контролю за лобістською діяльністю, зокрема, що стосується захисту іноземних інтересів. Згідно з законом про регулювання лобізму, лише лобісти, які представляють іноземні уряди та компанії та зареєстровані в Міністерстві юстиції, можуть займатися лобіюванням. Вони зобов'язані періодично подавати звіти про доходи, отримані в результаті своєї діяльності [177].

Ефективному контролю лобістської діяльності в англосаксонській моделі сприяють заходи, із забезпечення прозорості й підзвітності. У США питання прозорості та етики лобістської діяльності регулюються кількома основними механізмами:

1. Реєстрація та звітність – лобісти зобов'язані реєструватися та подавати регулярні звіти про свою діяльність, витрати та контакти з урядовими посадовими особами.

2. Етичні кодекси – лобістські асоціації розробляють та впроваджують етичні кодекси, що встановлюють стандарти поведінки для лобістів.

3. Контроль з боку громадськості – засоби масової інформації та громадські організації активно моніторять лобістську діяльність та

публікують інформацію про порушення етичних норм [206].

Особливістю канадського лобізму є більша увага до етичних стандартів та прозорості. Завдяки строгим вимогам до звітності та реєстрації, громадськість має можливість контролювати лобістську діяльність, що знижує ризики корупції та зловживань [190]. Також діють механізми забезпечення прозорості та етики лобістської діяльності:

1. Реєстр лобістів – електронна база даних, що забезпечує відкритий доступ до інформації про лобістів та їхню діяльність.

2. Звітність – лобісти зобов'язані подавати регулярні звіти про свою діяльність, включаючи інформацію про витрати та контакти з урядовими посадовими особами.

3. Кодекс поведінки лобістів – встановлює етичні норми для лобістів, включаючи правила поведінки та уникнення конфлікту інтересів [202].

У розвинених суспільствах постійно формуються численні групи інтересів, що прагнуть впливати на політичний процес. Однак, зазвичай, жодна з них не має достатньо ресурсів, щоб самотійно вплинути на прийняття необхідних рішень, оскільки кожне таке рішення вимагає підтримки з боку багатьох впливових осіб, які, у свою чергу, можуть залежати від інших учасників лобістського процесу. Ця обставина об'єктивно сприяє необхідності об'єднання зусиль лобістів та створення певних негласних або формалізованих правил взаємодії, що дозволяє ефективніше домагатися бажаних законодавчих змін.

Для політичної системи Вашингтону характерна сильна взаємозалежність учасників лобістської діяльності, а також невідворотність санкцій за порушення домовленостей серед них. Експерти вважають, що ці аспекти відіграють значно важливішу роль у регулюванні лобізму, ніж формальне прийняття законодавчих актів, спрямованих на контроль цієї діяльності. Це підтримує порядок та дисципліну серед лобістів, змушуючи їх дотримуватися неписаних правил і відповідально ставитись до своїх зобов'язань у межах політичного процесу [163, с. 168].

При визначенні засад ефективного контролю за лобізмом слід враховувати, що система, орієнтована на протидію окремим порушенням, є лише однією зі складових. За думкою американських фахівців, ключ до ефективного регулювання лобістської діяльності полягає в обранні кваліфікованих та відповідальних перед громадськістю політиків. Також важливим аспектом є зменшення залежності законодавчого процесу від лобістського впливу, що можна досягти через удосконалення процедур прийняття рішень та активне залучення професійних експертів до розробки законодавчих ініціатив. Це дозволить створити більш стійку та непідкупну систему, яка керуватиметься інтересами громадськості та загальним благом.

Отже, англосаксонська модель передбачає обов'язкову державну реєстрацію лобістських організацій і визначення допустимих рамок діяльності так званих “груп інтересів”. Процес удосконалення законодавства про лобізм у США призвів до суттєвого посилення вимог щодо реєстрації та звітності лобістів, внаслідок чого значно зросла юридична відповідальність за порушення лобінгового законодавства.

До сильних позицій англосаксонської моделі також можна віднести корпоративні суб'єкти лобіювання. Сучасна система корпоративних суб'єктів лобіювання набула інституційних форм завдяки закріпленню в національному законодавстві США права на свободу об'єднань. Ефективне відстоювання як публічних, так і приватних поглядів, наголошується Верховним Судом США, підтримується груповим об'єднанням з огляду на тісний зв'язок між свободою слова та зборів.

Ефективність реалізації даної моделі обумовлена належним нормативно-правовим забезпеченням, що регулює права, обв'язки лобістів, сфери лобіювання, етичний кодекс та здійснення контрольних заходів.

2.2. Особливості реалізації континентальної моделі лобістської діяльності

Континентальна модель лобістської діяльності ефективно впроваджена в країнах Європейського Союзу. Визначаючи особливості реалізації континентальної моделі лобізму варто розкрити питання взаємовідносин груп впливу та владних інституцій Євросоюзу, оскільки євроінтеграційні процеси змушують лобістів виходити з національного на загальноєвропейський рівень. На сьогодні рівень впливу центральних структур ЄС на європейські країни, у тому числі і не членів ЄС, є значним та має тенденцію до посилення.

Виділяючи суб'єктів та об'єктів європейського лобізму на сучасному етапі, вчений В. Нестерович, вказує на три групи суб'єктів лобіювання на рівні ЄС: комерційні, суспільні та регіональні, вплив яких спрямований на так званий «інституційний трикутник ЄС» – Європарламент, Єврокомісію та Раду ЄС, навколо яких створено близько тисячі комітетів і комісій, що мають консультативний, дорадчий та експертний статус та є дієвою платформою для репрезентації лобістських інтересів [36].

Характерною рисою континентальної моделі є регулювання об'єктів лобістського впливу — політиків та державних службовців. «Групи інтересів» можуть впливати на органи державної влади шляхом офіційної участі в роботі спеціально створених при органах державної влади дорадчих структур.

Організаційні засади здійснення лобізму в Європейському Союзі регулює список рекомендацій, призначених для регулювання лобістської діяльності, які повинні дотримуватися всі держави-члени. Ці рекомендації, здебільшого, спрямовані на забезпечення того, щоб системи регулювання лобізму, створені в окремих країнах, були гнучкими та не обтяженими надмірною бюрократією.

Останнім часом активізувались лобістські групи, які прагнуть вплинути

на прийняття рішень у Європарламенті, причому багато професійних лобістів офіційно зареєстровані. Для забезпечення легітимності та прозорості їхньої роботи, особливо у сфері фінансування, було введено Регламент (ЄС) № 2004/2003 Європейського парламенту та Ради від 4 листопада 2003 року, який набрав чинності після виборів 2004 року. Регламент встановлює критерії для визнання політичних партій, що діють на рівні ЄС, та регулює питання їхнього фінансування з бюджету ЄС [162].

З точки зору конституційно-правових основ виділяють три основні риси лобіювання у Європейському Союзі:

- це усвідомлення державами-членами ЄС, та його керівними органами необхідності взаємодії з суб'єктами лобіювання у правотворчій галузі та інституційне оформлення даних відносин;

- здатність громадян Спільноти швидко реагувати на зміни у розподілі повноважень між органами влади і відповідно мобілізуватися й адаптувати стратегії лобістського впливу на формування законодавства ЄС;

- врахування специфіки правотворчого процесу ЄС, який характеризує багаторівневістю, застосування різного роду процедур, а також активність лобістів і лобістських об'єднань на різних рівнях прийняття нормативно-правових актів, включаючи регіональний [114].

Аналізуючи континентальну модель лобістської діяльності, варто звернутись до досвіду Німеччини. В Німеччині ознаки континентальної моделі лобіювання визначаються досить розвиненою та ефективно діючою системою спілок та організацій, які репрезентують перед федеральними органами влади зорганізовані корпоративні інтереси. Серед таких суб'єктів лобізму промислові спілки, торгово-промислові палати, об'єднання за професійною, тендерною, галузевою, регіональною ознаками тощо. Німецькі суб'єкти лобіювання представляють три потужні організації суб'єктів господарювання з парасольковою структурою - Федерація німецької промисловості, Об'єднання асоціацій німецьких роботодавців та Німецький Конгрес торгово-промислових палат. Науково-дослідні та експертні

підрозділи даних організацій здійснюють систематичний моніторинг правотворчих ініціатив, які розроблюються урядовими установами, а також надають фахову інформацію під час роботи над ними.

За даними авторитетного німецького видання «Шпігель», на одного депутата Бундестагу приходиться близько 20 лобістів, а їх характерною рисою є те, що вони мають приналежність виключно до юридичних осіб. З праці [114] випливає, що основною формою лобіювання у німецькому парламенті є участь лобістів у роботі комітетів парламенту. Зокрема, згідно з Регламентом діяльності Німецького Бундестагу, лобістським спілкам дозволяється акредитувати своїх уповноважених представників при комітеті для участі у його засіданнях, на яких вони мають право виступу, а також ініціювати проведення на базі парламентського комітету громадських слухань.

Лобіювання регіональних інтересів на загальнодержавному рівні переважно здійснюється через Бундесрат, який виконує функцію «справжньої верхньої Палати». У цілому для конституційної практики Німеччини характерно, що близько половини з прийнятих федеральних законів, ухвалюється саме завдяки принциповій позиції у законодавчому процесі Бундесрату. Важливість здійснення лобіювання на рівні Бундесрату обумовлена також і тим, що згідно Основного закону ФРН, урядові законопроекти перед тим як будуть внесені до Бундестагу, спочатку подаються до Бундесрату.

Конституційно-правове регулювання лобіювання в Німеччині охоплює наступні аспекти:

– Частина 1 статті 9 Конституції ФРН забезпечує право громадян Німеччини на створення асоціацій і товариств, що є основними суб'єктами лобіювання;

– Стаття 17 Конституції ФРН гарантує право кожного громадянина, індивідуально або колективно, звертатися з петиціями та скаргами до державних та місцевих органів влади;

– Федеральний закон «Про направлення петицій до Німецького Бундестагу» встановлює процедуру подання петицій та участі заявників у їх розгляді;

– Кодекс поведінки членів Бундестагу від 1972 року вимагає, щоб депутати, які займаються вирішенням питань за винагороду на засіданнях комітетів, декларували свої зв'язки зі спілками та іншими об'єднаннями, а також угоди та контракти з ними;

– Федеральний Закон від 1972 року про публікацію так званого «лобістського списку», що містить перелік спілок та їхніх представників, які мають право участі у роботі парламенту та уряду;

– Регламент діяльності федерального уряду та Єдине положення про федеральні міністерства визначають правові форми взаємодії між лобістами у вигляді об'єднань та спілок з виконавчою владою [167].

Об'єктом лобіювання у Німеччині є Федеральний уряд та федеральні органи виконавчої влади. У праці [140] дана позиція обумовлюється трьома чинниками:

- побудова взаємодії законодавчого органу й Уряду за принципами «раціоналізованого парламентаризму», згідно якої ключова роль у формуванні Уряду належить коаліції депутатських фракцій, що спричиняє «зворотній ефект впливу»;

- традиційно сильні й стабільні позиції федерального канцлера у системі федеральних органів;

- неухильне зростання значущості діяльності Уряду й адміністрацій органів виконавчої влади різного рівня [140].

Отже, на основі праці [140] можна вважати, що основним підґрунтям для здійснення лобіювання у Німеччині є діяльність численних консультативно-дорадчих установ при органах влади, переважно виконавчої. В особі консультативно-дорадчих органів конституційний лад Німеччини з часом набув загальноновизнаної форми представництва тих чи інших інтересів. Ці консультативно-дорадчі органи в процесі практичної лобістської

діяльності набули значення активних суб'єктів підготовки нормативно-правових актів Бундестагу, Бундесрату, Уряду, урядових установ і відомств.

Предметом лобіювання виступають нормативно-правові акти, що розробляються та приймаються парламентом та органами виконавчої влади.

Положення про реєстрацію союзів та їх представників при Бундестазі, ухвалене у 1972 році, є ключовим підзаконним актом, який регулює лобістську діяльність у Німеччині. Згідно з положенням, передбачена публікація лобістського списку, де перераховані всі союзи, асоціації та об'єднання, які мають офіційний доступ до відомств уряду та парламентських комітетів.

Процеси взаємодії між лобістами та урядовими установами відбувається у форматі консультування. Багато урядових інституцій мають при собі різноманітні ради, комісії та комітети, які використовуються для цієї мети. Ці органи не мають чіткого юридичного статусу, що робить їх створення та ліквідацію простішими, оскільки вони не вимагають складних адміністративних процедур. Це робить такі структури особливо зручними для взаємодії груп інтересів з урядом, сприяючи ефективному обміну інформацією та впливу на формування політики [149, с. 14].

У праці [71] викладено процедуру здійснення процесу лобіювання. Керуючись нормами Регламенту діяльності федерального уряду та Єдиного положення про федеральні міністерства, зацікавлені особи ініціюють прийняття необхідних нормативно-правових актів або законів перед урядовими відомствами. Наступним етапом даної взаємодії є попереднє вивчення проектів нормативно-правових актів та залучення до роботи над ними позавідомчих фахівців і експертів. У разі виникнення потреби створюються консультативно-дорадчі органи, до складу яких залучаються представники лобістських об'єднань та спілок. Вони можуть діяти на тимчасовій або постійній основі.

Досвід Німеччини показує, що консультативно-дорадчі органи, які переважно мають форму комітетів чи комісій, діють практично при всіх

федеральних відомствах. Більшість з них утворено міністерствах економіки та праці. Давня традиція здійснення лобіювання вказує на те, що в особі консультативно-дорадчих органів конституційний лад Німеччини з часом набув загально визнаної форми представництва тих чи інших інтересів. Вони вважаються невід'ємними суб'єктами процесу правотворення.

Характерною рисою реалізації континентальної лобістської моделі на прикладі Німеччини можна вважати, що консультативно-дорадчі органи не мають чітко визначеного юридичного статусу та не потребують для свого створення чи реорганізації застосування будь-якої уніфікованої адміністративної процедури. Саме таке їх положення дає змогу консультативно-дорадчим органам бути інституційно гнучкими та зручними й практичними формами здійснення контактування лобістів з урядом.

Висвітлюючи практику діяльності консультативно-дорадчих органів В.Нестерович вказує, що вони також створюються при найбільших політичних партіях Німеччини. Наприклад, «Комітет незалежних» при СДПН, «Об'єднання середнього класу» при ВДП, ХДС і ХСС, економічні ради при ХДС і ХСС. У реєстраційних офіційних документах цих органів основною метою визначено надання допомоги політичним партіям при розробці економічної та соціальної політики, співпраця з парламентськими та державними органами з усіх соціально-економічних питань та їх консультування у даних сферах [71]. Вчений вказує на високий рівень представництва консультативно-дорадчих органів при політичних партіях, про що свідчить представлення у них фактично усіх великих німецьких фірм та компаній. Консультативно-дорадчі органи свою діяльність проводять у формах семінарів, конференцій, круглих столів з різних актуальних питань за участю за участю представників влади та бізнесу.

Таким чином, характеризуючи континентальну модель лобістської діяльності на прикладі Німеччини, можна вказати на сутнісну її ознаку, а саме, домінування неформальних лобістських контактів, що мають фрагментарне конституційно-правове регулювання. З метою налагодження

ефективної взаємодії з громадськістю різні лобістські об'єднання намагаються вплинути на громадську думку через засоби масової інформації шляхом систематичного розміщення експертних висновків та ініціювання проведення відкритих обговорень відносно того чи іншого проекту нормативно-правового акта на сторінках авторитетних періодичних німецьких видань. Вивчаючи досвід Німеччини науковці вказують на широке розповсюдження «ділових груп за контактами» [72]. Головна їх мета - через місцеві політичні, громадські, культурні спілки, клуби, навчальні заклади, молодіжні центри та місцеві мас-медіа довести до свідомості кожного громадянина легітимний зміст та стратегію репрезентованого інтересу, а також надати асоціаціям, які не мають прямого контакту з громадськістю, широкі можливості для безпосереднього спілкування з ними через місцеві осередки.

Лобіювання у Франції має особливості, які відрізняються від більшості європейських країн, завдяки значній ролі держави у владному регулюванні економіки та централізації процесів прийняття рішень [197]. Характерною особливістю французької субмоделі є лобіювання у рамках діяльності спеціального консультативно-дорадчого органу - Соціально-економічної ради, яка має чітко визначений конституційно-правовий статус. Відповідно до Конституції Рада, консультує уряд у законопроектній діяльності у формі: надання йому висновків з усіх законопроектів соціально-економічного характеру; участі суб'єктів лобіювання у роботі консультативно-дорадчих установ, створених при урядових відомствах; участі суб'єктів лобіювання у роботі позапарламентських організацій [140].

За Конституцією та Законом, який регламентує діяльність Ради, вона обов'язково здійснює експертизу усіх законопроектів та урядових рішень, що стосуються соціальної та економічної сфер. Також Соціально-економічна рада може за власною ініціативою розглянути той чи інший законопроект. Тому головним завданням цього органу державної влади є консультування Уряду та участь у виробленні соціально-економічної політики держави

шляхом залучення до цього громадських та професійних об'єднань, сприяння налагодженню між ними діалогу. Вчений В.Нестерович вказує, що Рада є своєрідною платформою для узгодження суспільних інтересів з метою їх консолідованого представництва перед Урядом [73].

Організаційно соціально-економічна рада розділена на дев'ять секторів, число та спеціалізація яких визначаються спеціальним декретом. Діяльність ради охоплює досить широке коло питань, що стосуються: трудових відносин, питань соціального захисту та фінансів, виробництва, досліджень та технологій, регіонального розвитку та влаштування територій, сільського господарства та продовольства, загальноекономічних питань та кон'юнктури, зовнішніх відносин, рівня життя.

Головним завданням структурних підрозділів ради є збір та узагальнення необхідної інформації, яка потім використовується під час обговорення на загальному зібранні Соціально-економічної ради. Соціально-економічна рада може виступати як консультативно-дорадчий орган, а також може володіти правом вирішального голосу в законодавчому процесі. Діяльність Соціально-економічної ради пов'язується з лобіюванням на користь іноземних інтересів під виглядом «груп дружби». Останні здійснюють свою діяльність в обох палатах законодавчого органу на регламентній основі та формуються депутатами та сенаторами незалежно від їх партійної приналежності. Кількість цих груп у Національному Зібранні та Сенаті в основному відповідає числу країн, з якими Франція підтримує дипломатичні відносини. Головним завданням «груп дружби» на офіційному рівні декларується - сприяння розвитку міжпарламентських зв'язків з іншими державами. Однак більшість з них «спеціалізується», і це широко відомо у країні, на лобіюванні іноземних інтересів здебільшого у господарсько-економічній галузі [72].

Наявність суб'єктів ті об'єктів лобіювання притаманні кожній моделі. Зокрема, у Франції суб'єктами лобіювання виступають фізичні та юридичні особи, які переважно сформовані за професійною, віковою та іншими

ознаками. Питома вага у законодавчому лобіюванні також належить позапарламентським органам, лобістський потенціал яких значно підвищується за рахунок залучення до їх роботи депутатів Національних Зборів та членів Сенату. Найбільш впливовими серед таких вважаються: Комітет з собівартості виробництва озброєнь, Національна комісія з інформування та свободи, Постійна рада у справах військової служби, Національна рада статистики тощо. Делегування законодавців до даних органів, згідно з законодавчими та регламентними актами, здійснюється після проходження спеціальної процедури їх затвердження у парламенті. Призначені до позапарламентських організацій члени обох палат у законодавчому процесі співпрацюють з відповідними парламентськими постійними комісіями.

Об'єктами лобіювання є парламент, уряд та урядові установи й відомства. Органи виконавчої влади піддані значно більшому лобістському впливу, ніж парламент, оскільки у законопроектній роботі перевага належить не законодавчому органу, а урядовим установам. Зокрема, співвідношення прийнятих законодавчих ініціатив між парламентом та урядом складає один до десяти, що свідчить про значну ефективність лобіювання [140]. Відстоювання корпоративних інтересів на урядовому рівні здійснюється через систему консультативно-дорадчих установ, які створенні навколо органів виконавчої влади. До їх складу входять різноманітні асоціативні об'єднання, які беруть активну участь у напрацюванні проектів нормативно-правових актів на урядовому рівні [71].

При здійсненні лобіювання, лобісти та лобістські об'єднання опираються на ст. 4 Конституції Франції [146]: «політичні партії і групи сприяють реалізації принципу загального виборчого права (які створюються і здійснюють свою діяльність вільно)» та Кодекс етики лобістів [146].

Характерним до французького організаційного досвіду лобістської діяльності є наявність строгої процедури атестації лобістів, яка оцінює їхні компетенції та навички. Лобісти повинні відповідати ряду ключових

критеріїв, які включають:

- 1) комунікативну гнучкість;
- 2) здатність ефективно обробляти великі обсяги інформації;
- 3) аналітичне мислення;
- 4) розвинені психологічні навички;
- 5) здатність чітко формулювати цілі та завдання.

Конституційно-правове регулювання лобіювання у Франції охоплює наступні основні елементи:

– XI Розділ Конституції Франції від 1958 року, який передбачає існування Соціально-економічної ради, що виступає в ролі свого роду «лобістського парламенту»;

– Кодекс етики лобістів, який встановлює корпоративні морально-етичні норми, якими повинні керуватися лобісти під час своєї діяльності;

– Положення Виборчого кодексу, які регулюють принцип несумісності для осіб з представницьким мандатом, забороняючи їм займатися лобіюванням [152].

Також у Франції діє Синя книга лобіювання, в якій прописано рекомендації щодо законодавчого врегулювання лобізму. Аналіз рекомендацій, викладених у книзі, свідчить про наявність проблем, пов'язаних із взаємодією з громадськістю в процесі здійснення лобістської діяльності. Зокрема, про це свідчать положення про створення Етичного кодексу правил поведінки з низкою правил, які стосуються регулювання лобіювання з метою підвищення довіри громадян до інституту лобіювання та сприяння встановленню легітимних відносин між лобістом і парламентарем. З метою належного сприйняття громадськістю процесу лобіювання започаткувати діалог щодо лобіювання у Франції, організувати консультації з громадськістю, насамперед, з потенційними лобістами щодо законодавчого регулювання лобіювання.

Потребу у вирішенні проблем налагодження ефективної взаємодії між урядом та громадськістю зумовлює те, що питома вага у французькому

лобіюванні належить громадським організаціям підприємців. Найбільш потужними серед таких організацій В.Нестерович виділяє два асоціативних об'єднання з парасольковою структурою:

- Національна рада французького патронату, що об'єднала власників та керівників 1500 компаній у всіх секторах економіки країни;

- Асамблея французьких палат торгівлі та промисловості (L'Assemblée des Chambres Françaises de Commerce et d'Industrie (ACFCI)) [74].

Крім того, серед рекомендацій Синьої книги є такі, що стосуються удосконалення організаційних процесів лобіювання. Зокрема:

- розробити визначення поняття «лобіювання» з можливим подальшим його використанням у законодавстві про лобіювання;

- створити парламентський реєстр лобістів із запровадженням низки переваг для осіб, які зареєструвалися: 1) офіційне визнання і підтвердження; 2) право доступу до офіційних документів Парламенту; 3) право присутності та участі у засіданнях та слуханнях; 4) постійне залучення до консультацій у ході обговорення проектів нормативно-правових актів;

- опублікувати каталог парламентарів за сферами спеціалізації [140].

Аналізуючи досвід лобіювання у Франції варто звернути увагу на наявності конституційного контролю за парламентом під час процесів лобіювання. Тут кількість правових норм про несумісність депутатського мандата з іншими видами діяльності, значно більша, ніж в інших країнах [146]. Дані норми викладені у ряді статей Виборчого кодексу і стосуються заборони на зайняття посад на будь-якому рівні у державних підприємствах і установах, за винятком викладацької роботи, а також у комерційних структурах [146].

Досвід легітимації лобіювання в Польщі є значним і має глибоке правове підґрунтя. Він включає конституційні норми, які гарантують право на петицію, свободу слова та преси, права на збори, протести, і доступ до публічної інформації. Ключовим документом є Акт про лобіювання від 7 липня 2005 року, який встановлює принципи прозорості лобіювання в

законодавчому та регуляторному процесам, а також регламентує діяльність професійних лобістів, включно з реєстрацією фізичних та юридичних осіб. Також існують закони, які регламентують звітність депутатів і урядовців про свою роботу з метою запобігання «вбудованого лобіювання» і закон, що встановлює засади ведення реєстру професійних лобістів.

У польському законодавстві про лобіювання основними конституційно-правовими формами лобістської діяльності визначені участь професійних лобістських компаній та окремих лобістів у різноманітних консультативних процедурах та інституціях. Це включає їх роль у трьохсторонньому комітеті з соціально-економічних питань, а також участь в урядових і профільних радах та комітетах. Крім того, професійні лобістські компанії та лобісти беруть участь у громадських слуханнях за парламентською процедурою щодо обговорення проектів законів [195, с. 121]. Згідно з Актом про лобіювання від 7 липня 2005 року, у Польщі професійні лобістські компанії та окремі лобісти мають право надавати лобістські послуги та представляти інтереси суспільних і корпоративних груп на основі цивільно-правових угод, укладених з клієнтами, які замовляють ці послуги. Варто зазначити, що лобістська діяльність у Польщі все ще знаходиться на етапі самоорганізації та професіоналізації. Цей процес отримав імпульс із створенням у 2003 році Асоціації професійних лобістів Польщі, яка розробила і прийняла Кодекс етичної поведінки лобіста. Дослідники, які вивчають польську практику лобіювання, вказують на те, що Асоціація професійних лобістів має обмежений вплив на засоби масової інформації і, відповідно, на формування громадської думки через свою малу чисельність та обмежені ресурси. Проблеми з легітимізацією лобіювання в Польщі пов'язують із неефективністю законодавства у цій сфері та наявністю у суспільстві негативних стереотипів щодо лобіювання, яке багато хто асоціює з корупцією, фінансуванням нелегальних кампаній та «закритими домовленостями». Також вказується на майже повну відсутність позитивного висвітлення лобістської діяльності у ЗМІ, включаючи її антикорупційні та

правозахисні аспекти, що ускладнює її суспільне сприйняття. Низький рівень довіри до органів влади та поширений правовий нігілізм у суспільстві додатково ускладнюють ефективне впровадження законодавства про лобіювання.

Впровадження антикорупційних заходів у сфері лобіювання, зосереджених на трьох основних напрямках, сприяє підвищенню ефективності регуляторної політики. Ці напрями включають: встановлення чітких правил поведінки для високопосадовців, членів парламенту та урядовців; прийняття закону про лобіювання; а також розробку етичних норм для професіоналізації лобіювання, які здійснюють громадські організації. Ці кроки спрямовані на забезпечення прозорості та відповідальності в діяльності лобістських груп [188, с. 75].

Отже, виділяючи характерні особливості континентальної моделі лобізму, можна зробити висновок, що Європейський Союз має одну з найбільш розвинутих систем регулювання лобіювання. Про це свідчить введення спеціалізованих реєстрів, які вимагають від лобістів обов'язкової реєстрації та подання звітів про їхню діяльність. Такі заходи мають на меті забезпечення прозорості та дотримання етичних норм у процесах лобіювання, сприяючи відкритості та відповідальності перед громадськістю. Континентальна модель лобізму, яка характерна для більшості країн Європи, передбачає певні особливості у взаємодії між групами інтересів та органами публічної влади. Ця модель базується на принципах прозорості, регулювання та професіоналізму в лобістській діяльності [165]. Основною метою організаційно-правових механізмів лобізму є забезпечення прозорості та відповідальності лобістської діяльності. Наприклад, у Німеччині існує обов'язковий реєстр лобістів, який включає всі організації, що мають право взаємодіяти з органами влади. Такий реєстр дозволяє контролювати діяльність лобістів та запобігати корупційним ризикам. У Франції існує система атестації лобістів, яка оцінює їхні професійні навички та компетенції. Лобісти повинні дотримуватися Кодексу етики, який

встановлює морально-етичні норми їхньої діяльності. Континентальна модель лобізму передбачає активну взаємодію лобістських груп з державними інституціями через консультації, участь у робочих групах та комітетах. Наприклад, у Німеччині лобістські групи активно залучаються до консультацій з урядом та парламентом, що дозволяє їм впливати на розробку та прийняття законодавчих актів. У Франції лобістські групи діють через співтовариства та дослідницькі групи у парламенті, які займаються розробкою законодавчих ініціатив. Організаційно-правові механізми лобізму в європейських країнах також включають процедури звітності та декларування. Наприклад, у Польщі лобісти зобов'язані подавати щорічні звіти про свою діяльність та фінансові транзакції. Це дозволяє забезпечити прозорість фінансування лобістської діяльності та запобігати корупційним ризикам. У Німеччині депутати Бундестагу повинні декларувати свої зв'язки зі спілками та іншими об'єднаннями, що дозволяє контролювати їхню взаємодію з лобістами.

У багатьох європейських країнах лобістська діяльність регулюється на основі саморегуляції, що передбачає дотримання етичних стандартів та професійних норм. Наприклад, у Франції існує Асоціація рад, яка займається регулюванням взаємовідносин між державою та представниками лобістських груп. У Польщі діє Асоціація професійних лобістів, яка розробила Кодекс етичної поведінки лобіста [6, с. 12]. Ефективність континентальної моделі лобізму залежить від рівня прозорості та відповідальності лобістської діяльності. Важливо, щоб лобісти дотримувалися встановлених правил та норм, а також були відкритими у своїй діяльності. Прозорість та звітність є ключовими елементами, що забезпечують довіру суспільства до лобістської діяльності та запобігають корупційним ризикам. Одним з важливих аспектів континентальної моделі лобізму є участь громадських організацій у процесі лобіювання. Громадські організації відіграють важливу роль у представництві інтересів різних соціальних груп та сприяють формуванню політики, що відповідає потребам суспільства. Наприклад, у Німеччині

багато громадських організацій активно залучаються до процесу консультацій з урядом та парламентом, що дозволяє їм впливати на прийняття важливих рішень.

Континентальна модель лобізму також передбачає активну участь бізнес-асоціацій у процесі лобіювання. Бізнес-асоціації представляють інтереси підприємств та підприємців, сприяють розвитку економіки та захисту прав бізнесу. Наприклад, у Польщі бізнес-асоціації активно взаємодіють з урядом та парламентом, впливаючи на розробку економічної політики та законодавства. Континентальна модель лобізму в Європі має свої особливості та відмінності від інших моделей лобістської діяльності, таких як американська модель. Вона базується на принципах прозорості, регулювання та професіоналізму, що дозволяє забезпечити ефективну взаємодію між групами інтересів та органами публічної влади. Така модель сприяє формуванню політики, що відповідає потребам суспільства та забезпечує стабільний розвиток країн Європи [28]. Важливою складовою континентальної моделі лобізму є забезпечення доступу до інформації та участі у процесі прийняття рішень. Наприклад, у Німеччині існує система публічних консультацій, яка дозволяє громадськості та групам інтересів висловлювати свою думку щодо законодавчих ініціатив. Така система сприяє прозорості та відкритості процесу прийняття рішень, що є важливим елементом демократичного суспільства. Континентальна модель лобізму також передбачає відповідальність лобістів за свою діяльність. У багатьох країнах Європи існують етичні кодекси та правила, які регулюють поведінку лобістів та визначають стандарти їхньої діяльності. Дотримання цих правил є важливим для забезпечення довіри суспільства до лобістської діяльності та запобігання корупційним ризикам.

У підсумку, організаційно-правові механізми лобізму в країнах Європи, що діють за континентальною моделлю, є важливим елементом політичної системи. Вони забезпечують прозорість, відповідальність та професіоналізм лобістської діяльності, сприяючи ефективному представництву інтересів

різних груп та формуванню політики, що відповідає потребам суспільства. Континентальна модель лобізму в країнах Європи відображає високу ступінь інтеграції між організаціями, що представляють інтереси різних соціальних, економічних та політичних груп, та органами державної влади. Ця модель сприяє відкритості та прозорості процесу прийняття рішень, а також забезпечує ефективну взаємодію між різними стейкхолдерами. Однією з ключових особливостей континентальної моделі лобізму є наявність чітких законодавчих норм, які регулюють лобістську діяльність. У більшості країн Європи лобізм легалізований та регулюється законами, які визначають права та обов'язки лобістів, а також встановлюють процедури реєстрації та звітності. Це забезпечує прозорість та відповідальність у взаємодії між лобістами та органами влади [41, с. 84]. Наприклад, у Франції існує Кодекс етики лобістів, який визначає морально-етичні норми лобістської діяльності. Лобісти повинні дотримуватися цих норм, що сприяє підвищенню рівня професіоналізму та відповідальності в їхній роботі. В Німеччині, крім загальних правових норм, існують спеціальні регламенти для окремих сфер лобістської діяльності, що дозволяє забезпечити більш детальне регулювання.

Іншою важливою особливістю континентальної моделі є активна участь громадських організацій у процесі лобіювання. Громадські організації представляють інтереси різних соціальних груп та сприяють формуванню політики, що відповідає потребам суспільства. Наприклад, у Німеччині багато громадських організацій беруть участь у консультаціях з урядом та парламентом, що дозволяє їм впливати на прийняття важливих рішень. Процес лобіювання в європейських країнах зазвичай відбувається через різні механізми взаємодії між лобістами та органами влади. Одним з таких механізмів є консультації, які дозволяють лобістам висловлювати свої думки та пропозиції щодо законодавчих ініціатив. Наприклад, у Франції та Німеччині існує система публічних консультацій, яка дозволяє громадськості та групам інтересів брати участь у процесі розробки законодавчих актів.

Іншим важливим механізмом є участь лобістів у робочих групах та комітетах, які створюються при органах влади. Ці групи та комітети займаються розробкою законодавчих ініціатив та політичних рішень, що дозволяє лобістам безпосередньо впливати на процес прийняття рішень. Наприклад, у Німеччині існують різноманітні ради, комісії та комітети, які активно співпрацюють з лобістами. Одним з ключових аспектів континентальної моделі лобізму є забезпечення прозорості та звітності лобістської діяльності. У більшості європейських країн існують обов'язкові реєстри лобістів, які включають всі організації та осіб, що займаються лобістською діяльністю. Наприклад, у Польщі існує реєстр професійних лобістів, який дозволяє контролювати їхню діяльність та забезпечувати прозорість фінансування [123, с. 300]. Лобісти також зобов'язані подавати щорічні звіти про свою діяльність, що дозволяє контролювати їхню взаємодію з органами влади. Це сприяє підвищенню рівня прозорості та відповідальності у лобістській діяльності, а також запобігає корупційним ризикам. У Франції лобісти повинні декларувати свої зв'язки зі спілками та іншими об'єднаннями, що дозволяє контролювати їхню взаємодію з державними органами. Континентальна модель лобізму передбачає дотримання високих етичних стандартів та професіоналізму у лобістській діяльності. У багатьох країнах Європи існують етичні кодекси та правила, які регулюють поведінку лобістів та визначають стандарти їхньої діяльності. Наприклад, у Франції існує Кодекс етики лобістів, який встановлює морально-етичні норми, якими повинні керуватися лобісти під час своєї діяльності. Професіоналізм у лобістській діяльності забезпечується також через систему атестації лобістів, яка оцінює їхні компетенції та навички. Лобісти повинні відповідати ряду ключових критеріїв, таких як комунікативна гнучкість, здатність ефективно обробляти великі обсяги інформації, аналітичне мислення, розвинені психологічні навички та здатність чітко формулювати цілі та завдання. Це сприяє підвищенню рівня професіоналізму та ефективності лобістської діяльності.

На рівні Європейського Союзу лобістська діяльність також регулюється на основі прозорості та відповідальності. ЄС має одну з найбільш розвинутих систем регулювання лобізму, яка включає спеціалізовані реєстри та процедури звітності. Це дозволяє забезпечити відкритість та відповідальність лобістської діяльності, а також сприяє ефективній взаємодії між лобістами та європейськими інституціями. Європейський Союз також активно залучає громадські організації до процесу лобіювання, що дозволяє забезпечити представництво інтересів різних соціальних груп. Це сприяє формуванню політики, що відповідає потребам суспільства та забезпечує стабільний розвиток країн Європи [129, с. 43]. У підсумку, континентальна модель лобізму в країнах Європи базується на принципах прозорості, відповідальності та професіоналізму. Вона передбачає активну взаємодію між лобістами та органами влади через консультації, участь у робочих групах та комітетах, а також забезпечення прозорості та звітності лобістської діяльності. Це дозволяє забезпечити ефективне представництво інтересів різних груп та формування політики, що відповідає потребам суспільства.

У сучасних умовах лобізм в Європі зазнає значних змін під впливом технологічних інновацій та зростаючого суспільного інтересу до прозорості та підзвітності. Цифрові технології та соціальні медіа відкривають нові можливості для лобістської діяльності, дозволяючи більш ефективно комунікувати з громадськістю та державними органами. Цифрові технології надають лобістам нові інструменти для комунікації та впливу. Онлайн-кампанії, електронні петиції, використання соціальних медіа для поширення інформації та залучення громадськості до обговорення важливих питань – все це стає невід’ємною частиною сучасного лобізму. Наприклад, у Європейському Союзі активісти та лобісти використовують платформи, такі як Twitter, Facebook та LinkedIn, для привернення уваги до своїх ініціатив та взаємодії з політиками. Прозорість та підзвітність залишаються ключовими принципами в регулюванні лобістської діяльності в Європі. Впровадження

електронних реєстрів лобістів, які відкриті для громадськості, дозволяє контролювати діяльність лобістів та запобігати корупційним ризикам. Наприклад, у Німеччині та Франції такі реєстри містять інформацію про лобістські організації, їхніх представників та фінансові транзакції. Це сприяє підвищенню довіри громадськості до процесу лобіювання та забезпечує відповідальність лобістів [63, с. 75]. Громадянське суспільство відіграє важливу роль у процесі лобіювання, сприяючи представництву інтересів різних соціальних груп та забезпечуючи прозорість у процесі прийняття рішень. Громадські організації активно залучаються до процесу лобіювання через участь у консультаціях, підготовку аналітичних матеріалів та проведення громадських кампаній. Наприклад, у Польщі громадські організації беруть активну участь у процесі підготовки законодавчих ініціатив, що дозволяє їм впливати на прийняття рішень на різних рівнях влади. Професіоналізація лобістської діяльності є ще одним важливим аспектом континентальної моделі лобізму. У багатьох країнах Європи існують спеціалізовані курси та тренінги для лобістів, які дозволяють їм підвищити свої професійні навички та знання. Це сприяє підвищенню ефективності лобістської діяльності та забезпечує високий рівень професіоналізму у взаємодії з органами влади. Наприклад, у Франції діють спеціальні програми підготовки лобістів, які включають навчання етичним стандартам та правилам комунікації з державними органами. У Німеччині лобістська діяльність регулюється низкою законодавчих актів, що забезпечують прозорість та підзвітність. Одним з ключових аспектів є обов'язкова реєстрація лобістів у спеціальних реєстрах, які доступні для громадськості. Лобісти також зобов'язані подавати щорічні звіти про свою діяльність та фінансові транзакції. Крім того, у Німеччині існує система консультацій з громадськими організаціями, яка дозволяє залучати їх до процесу розробки законодавчих ініціатив.

У Франції лобістська діяльність регулюється Кодексом етики лобістів, а також низкою законів, що визначають правила взаємодії лобістів з

державними органами. Важливим елементом є система атестації лобістів, яка оцінює їхні професійні навички та компетенції. Лобісти зобов'язані дотримуватися етичних стандартів та подавати щорічні звіти про свою діяльність. Крім того, у Франції активно використовуються цифрові технології для забезпечення прозорості та підзвітності лобістської діяльності. У Польщі лобістська діяльність регулюється Законом про лобіювання від 2005 року, який встановлює принципи прозорості та підзвітності. Лобісти зобов'язані реєструватися у спеціальному реєстрі та подавати звіти про свою діяльність. Важливим аспектом є участь громадських організацій у процесі лобіювання, що забезпечує представництво інтересів різних соціальних груп. Крім того, у Польщі активно розвивається професіоналізація лобістської діяльності через спеціалізовані курси та тренінги [77, с. 66]. В Угорщині лобістська діяльність регулюється Законом про лобіювання, який передбачає обов'язкову реєстрацію лобістів та подання звітів про їхню діяльність. Лобісти також зобов'язані дотримуватися етичних стандартів та подавати інформацію про свої фінансові транзакції. Важливим аспектом є участь громадських організацій у процесі лобіювання, що дозволяє забезпечити представництво інтересів різних соціальних груп. Континентальна модель лобізму в країнах Європи характеризується високим рівнем прозорості, підзвітності та професіоналізму. Вона передбачає активну взаємодію між лобістами та органами влади через консультації, участь у робочих групах та комітетах, а також забезпечення прозорості та звітності лобістської діяльності. Це дозволяє забезпечити ефективне представництво інтересів різних груп та формування політики, що відповідає потребам суспільства [110, с. 44]. Важливими аспектами континентальної моделі лобізму є використання цифрових технологій, професіоналізація лобістської діяльності та активна участь громадських організацій у процесі лобіювання. Ці елементи сприяють підвищенню ефективності лобістської діяльності та забезпечують високий рівень прозорості та підзвітності.

Національна практика регулювання лобізму в країнах Європи

відображає різноманітність підходів до лобістської діяльності, але всі вони базуються на загальних принципах прозорості, відповідальності та професіоналізму. Це дозволяє забезпечити стабільний розвиток країн Європи та ефективне формування політики, що відповідає потребам суспільства.

2.3. Зарубіжні механізми регулювання та сприяння розвитку лобістської діяльності: можливості адаптації в Україні

У світовій практиці для організації лобістської діяльності використовують наступні інструменти:

1. Участь у засіданнях профільних комітетів законодавчих органів. В деяких країнах до роботи цих комітетів залучаються не тільки депутати, але й зацікавлені лобісти та експерти.

2. Розробка законопроектів і подання їх на розгляд парламенту, що здійснюють як лобісти, так і представники законодавчої та виконавчої влади спільно з зацікавленими групами. Лобіювання часто включає сприяння прийняттю певного законопроекту або внесенню в нього окремих поправок.

Лобіювання законопроекту в парламенті зазвичай починається з пошуку депутатів-одномумців, які підтримують ініціативу. Коли такі прихильники знайдені, один депутат або група депутатів вносить законопроект на розгляд за процедурою законодавчої ініціативи [112].

Робота лобіста в парламенті включає не лише пошук прихильників, але й переконання депутатів, які коливаються або не мають визначеної позиції щодо законопроекту. Здатність «переманити» цих депутатів на свій бік може відіграти ключову роль під час дебатів та голосування, а їхня підтримка часто стає вирішальним фактором для успішного ухвалення законопроекту.

На всіх етапах законодавчого процесу лобізм може стосуватися не тільки депутатів, але й державних службовців, які працюють у парламентському апараті. Від цих службовців залежить багато аспектів: швидкість підготовки законопроектів, їхнє змістовне вдосконалення та

технічні деталі, які впливають на процес обговорення та прийняття законів. Державні службовці можуть бути зацікавлені у співпраці з лобістами, якщо ті надають корисну та достовірну інформацію, допомагають з організаційними аспектами та підтримують робочі групи, сприяючи ефективності законодавчого процесу.

3. Влаштування медійних кампаній для поширення інформації про рішення, які розробляються або вже прийняті.

4. Організація наукових та практичних конференцій з участю представників законодавчих та виконавчих органів влади.

5. Проведення офіційних заходів та прийомів для високопосадовців, яке є звичним для керівників регіонів та великих підприємств.

6. Використання технології «grass-roots lobbying», що включає звернення до владних представників через дзвінки, листи, телеграми та особисті візити впливових осіб та місцевих виборців.

7. Організація мітингів та страйків, характерних для профспілкових об'єднань, спрямованих на захист соціально-економічних інтересів працівників їхньої галузі.

Отже, аналізуючи сучасні підходи до лобізму у світі, можна констатувати наявність широкого спектру форм та методів лобістської діяльності. Вибір конкретних інструментів для лобістських кампаній значною мірою залежить від різних чинників, включно з наявністю в країні належного правового регулювання лобізму.

В Україні лобісти активно використовують досвід іноземних країн, особливо США, де лобістська діяльність ретельно регулюється і ґрунтується на наукових методах для впливу на громадську думку та владні структури. В Україні успішно застосовуються такі методи, як «grass-roots lobbying». Однак використання також нелегітимних методів лобіювання, в загальному, негативно позначається на прозорості відносин між групами інтересів і політичних тенденціях країни. Тому взаємодія між лобістами і державними структурами в Україні вимагає розвитку правового регулювання для

створення цивілізованої системи лобізму [54, с. 457].

Наявність встановлених зв'язків є критичним фактором у лобістській діяльності, оскільки вони дозволяють ефективно впливати на рішення, що приймаються. Основним активом лобістських фірм часто є їхні зв'язки з ключовими особами у процесі ухвалення рішень. Якщо штатні лобісти компанії не мають потрібних контактів у відповідній партії чи міністерстві, це може спонукати до використання послуг зовнішніх лобістських структур. Зовнішні лобісти також не завжди мають зв'язки з усіма необхідними політиками, тому іноді кілька зовнішніх лобістів можуть працювати над одним і тим же питанням для одного клієнта.

Також значну роль відіграє компетентність лобістів. Широка різноманітність сфер, у яких вони працюють, призводить до високої диференціації на ринку лобістських послуг. Окрім універсальних лобістських агентств, існує багато фірм, що спеціалізуються на конкретних галузях або питаннях.

Традиційно, професійні лобісти найбільш компетентні в таких функціональних сферах, як просування товарів клієнта в рамках державних закупівель, залучення бюджетних асигнувань, вплив на податкову політику, законодавчу діяльність, а також взаємодії з регуляторними органами. Ці сфери часто стають основою для формування кластерів висококваліфікованих лобістських професіоналів.

Ресурси, які можуть бути задіяні для організації лобістської кампанії, охоплюють фінансові кошти, інформаційні ресурси (включаючи експертні знання), людські ресурси (команда лобістів), репутацію організації або індивідуальних лобістів, а також особисті зв'язки, які можуть сприяти досягненню бажаних результатів [74, с. 47].

Фінансові ресурси становлять одну з ключових складових лобістської діяльності. Важливу роль також відіграє наявність актуальної інформації – юридичної, технічної та політичної. Групи інтересів, які можуть забезпечити точне і своєчасне надання важливої інформації впливовим особам, зазвичай

мають перевагу у досягненні своїх цілей. Ефективність таких груп часто залежить від кваліфікації та особистих зв'язків їхнього персоналу. Успіх лобістської кампанії часто залежить від вмілого поєднання всіх наявних ресурсів.

Кожен ресурс у лобістській кампанії вимагає використання специфічних методів. Наприклад, управління інформацією включає такі дії, як збір інформації, її утримання або розповсюдження серед зацікавлених сторін; аналіз інформаційного поля з метою виявлення важливих аспектів замовленої проблеми; проведення пропагандистських кампаній, які можуть містити рекламу чи антирекламу певної ідеї; організацію масових кампаній тиску на місцях для залучення уваги громадськості. Фінансова підтримка лобістської кампанії може включати використання наступних методів:

- Фінансування виборчих кампаній політиків;
- Проведення платних публічних виступів та лекцій для зацікавлених осіб;
- Організація розважальних заходів для чиновників за кошти зацікавлених компаній;
- Обіцянки та надання підтримки в розв'язанні професійних чи особистих проблем чиновникам або іншим ключовим особам.

Слід підкреслити, що прозорість у процесі прийняття рішень є ключовою для ефективності лобістської діяльності. Без цього створюються умови для нерівності між різними групами інтересів, а також підвищується вплив фінансових ресурсів на результати лобіювання.

Хоча методи лобізму та політичні практики відрізняються в залежності від країни, все ж можна виокремити дві основні моделі лобізму: американську модель, характерну для США, Канади та Японії, та європейську модель, яка притаманна таким країнам, як Німеччина, Франція та Великобританія [56, с. 19].

З японського досвіду у сфері лобіювання можна виокремити декілька ключових принципів:

– Наявність у великих суб'єктів впливу стабільних груп підтримки і систематичне навчання співробітників;

– Масовість, яка проявляється у фінансовій підтримці лобістських компаній, стратегічному плануванні, створенні коаліцій, активному використанні засобів масової інформації та спеціалізації у певних галузях, а також необхідності підтримувати лобістські акції з допомогою опитувань громадської думки;

– Технологічність, відображена в комп'ютеризації діяльності, координації роботи компанії, моніторингу подій, мобілізації ресурсів та розповсюдженні інформації;

– Інтеграція лобістських методів з методами публічних відносин (PR);

– Географічне охоплення, що передбачає активність компанії в кожному регіоні [65].

Кампанії можуть мати різноманітні форми та цілі, серед яких виділяються наступні типи:

1. Кампанії популяризації, що спрямовані на залучення уваги зацікавлених сторін.

2. Рекламні кампанії, метою яких є зростання продажів та привернення уваги споживачів.

3. Виборчі кампанії, які зосереджені на здобутті підтримки виборців.

4. Підтримуючі кампанії, що націлені на мобілізацію ресурсів та підтримку осіб чи ініціатив.

5. Інформаційні кампанії, які звертають увагу на певні соціальні чи політичні питання.

6. Освітні кампанії, спрямовані на зміну ставлення або поведінки громадськості.

7. Кампанії захисту прав, що забезпечують виконання законодавчих норм.

8. Кампанії захисту суспільних інтересів, які спрямовані на внесення змін у законодавство чи реалізацію громадських інтересів.

9. Кампанії з public relations, які формують та просувають позитивний імідж.

10. Релігійні кампанії, метою яких є формування світогляду та залучення нових прихильників [48, с. 83–84].

Кожна з цих кампаній може бути застосована у контексті лобістської діяльності, але їх ефективність сильно залежить від конкретної ситуації, предмета лобіювання та стратегії дій. Однак, не завжди такі кампанії приносять лише позитивні результати; іноді вони можуть виявитися не тільки фінансово не вигідними, але й заподіяти шкоду репутації або ефективності лобістської діяльності, якщо не врахувати всі можливі ризики та непередбачені обставини.

Термін «лобіювання» став частиною лексики у сфері публічного управління в Україні через глибокі трансформаційні процеси. Лобіювання має на меті впливати на ухвалення рішень владними органами для захисту інтересів певних осіб або груп, що відображає зміни в системі публічного управління.

Лобіювання, будучи присутнім у діяльності органів влади, свідчить про їхню орієнтацію на інтереси виборців. Цей процес дозволяє державі відчувати та враховувати потреби електорату, юридичних осіб та громадськості, ефективно забезпечуючи представництво та виконання волі народу. Таким чином, лобіювання підсилює роль держави як представника інтересів громадян.

Така можливість здійснюється через так зване «цивілізоване» лобіювання. Його ефективне унормування досягається завдяки законодавчому врегулюванню, яке створює чіткі рамки для лобістської діяльності [75, с. 25].

Згідно з частиною другою статті 19 Конституції України, державні органи та органи місцевого самоврядування, а також їхні посадові особи зобов'язані діяти виключно на основі, у межах повноважень і методами, які передбачені Конституцією та законами України. Відтак, виникає

необхідність розвиненого законодавчого регулювання лобіювання, без якого воно може бути незаконним. Відповідно, відсутність офіційних механізмів лобізму веде до того, що нелегітимні лобісти вдаються до різних неформальних схем впливу на органи влади, що часто перетинають межі закону і виливаються в корупцію.

Отже, можна відзначити, що лобіювання може мати позитивний вплив, як стверджується у висновку Венеціанської комісії «За демократію через право» щодо українського Закону «Про вибори народних депутатів». Згідно з пунктом 65 цього висновку, завдяки активному лобіюванню з боку журналістів, неурядових організацій та ЗМІ, вдалося внести зміни до законодавчої норми, яка могла б становити загрозу для фундаментальних прав, включно зі свободою думки, слова та преси, а також особистої свободи та прав власності.

Згідно з пунктом «b» статті 444 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, підкреслюється значення діалогу та співпраці між учасниками громадянського суспільства обох сторін як важливої частини відносин. У тексті йдеться про сприяння процесу інституційної розбудови та консолідації організацій громадянського суспільства, включаючи лобістську діяльність, неформальне спілкування, візити та семінари. Це свідчить про те, що лобіювання має бути не лише визнано законним, але й розглядається як ключовий інструмент у розвитку громадянського суспільства, що важливо для поглиблення відносин між Україною та ЄС [55, с. 21].

Лобіювання також враховано в міжнародних угодах, які Україна підписала через Кабінет Міністрів. Відповідно до пункту 1.2 додатка до Угоди про фінансування програми «Підтримка громадянського суспільства в Україні» № ENPI/2014/033-833, лобіювання спрямоване на зміцнення професійних здібностей громадських організацій з метою ефективного виконання своїх функцій. Це охоплює підвищення інституційних та управлінських здібностей, внутрішнє управління, життєздатність, а також навички здійснення досліджень, аналізу, формулювання політик, захисту та

представництва інтересів, проведення інформаційно-просвітницької діяльності та розуміння політичних та бюджетних процесів, включно з бюджетними процесами ЄС, коли це застосовно.

Лобіювання відіграє ключову роль у зміцненні взаємодії та діалогу між державними органами та громадськими організаціями, причому завдяки такому співробітництву досягаються такі важливі результати:

- Покращується координація роботи громадських організацій в рамках спільних платформ та ініціатив;

- громадські організації та органи державної влади налагоджують ефективні механізми ведення діалогу, як формальні так і неформальні, на національному та місцевому рівнях;

- Поліпшуються взаємні навички та сприйняття співпраці як корисного партнерства [53, с. 28; 60, с. 11].

Завдяки активному лобіюванню громадських організацій зростає суспільна довіра, представництво та авторитетність цих організацій, а саме:

- В умовах високої політичної нестабільності в Україні, громадські організації можуть відігравати все більш стабілізуючу роль;

- управління, підзвітність та дотримання закону залишаються ключовими аспектами розвитку;

- під час реалізації Угоди про асоціацію з ЄС підтримка соціально-економічного розвитку спрямована на максимальне забезпечення позитивного впливу Угоди та мінімізацію її можливих короткострокових негативних наслідків для стабільності країни [67, с. 32].

В одному з підпунктів Угоди про виконання завдань у сфері розвитку, підписаної 17 вересня 2014 р. між Урядами України та США для сприяння стійкому економічному розвитку на широкій суспільній основі, як засобу забезпечення сталої демократії в Україні, зазначено, що кошти, виділені за цією угодою, не можуть використовуватися для фінансування чи підтримки лобіювання заходів «за» або «проти» проведення абортів. Ця умова непрямо свідчить про те, що уряд України визнає наявність лобіювання в країні.

В документі, підписаному між Урядом України та Організацією економічного співробітництва та розвитку також 7 жовтня 2014 р., особлива увага приділяється взаємозв'язку між лобіюванням та корупцією. Згідно з підпунктом «е» пункту 1 додатку 1 до Меморандуму взаєморозуміння, ризиковий аналіз лобіювання інтересів має на меті не лише виявлення потенційних загроз, але й зниження можливостей для хабарництва і підкупу посадових осіб.

Дійсно, міжнародні угоди і документи часто розглядають лобіювання як засіб підтримки громадянського суспільства, відіграючи значну роль у забезпеченні відкритого і відповідального управління. Проте, щоб запобігти можливим корупційним ризикам, акцентується на необхідності ретельного регулювання лобіювання, включаючи прозоре фінансування та чіткі правила поведінки лобістів. Така регуляція має відбуватися на національному рівні через адаптацію вітчизняного законодавства, щоб ефективно відповідати міжнародним стандартам і водночас враховувати місцеві особливості [69, с. 57].

Таким чином, лобізм, як форма взаємодії між державою та приватними інтересами, є важливим елементом демократичних систем управління. Його ефективне регулювання може сприяти прозорості, підзвітності та інклюзивності прийняття рішень. Україна, що перебуває на шляху до розбудови сучасної демократичної держави, може запозичити досвід інших країн для запровадження механізмів лобізму в діяльність органів публічної влади. У цій роботі розглянуто досвід США, Канади, Європейського Союзу та інших держав з метою виявлення найкращих практик, які можуть бути застосовані в українському контексті.

США мають одну з найбільш розвинених систем регулювання лобізму у світі. Основні принципи та механізми американської системи можуть стати зразком для України.

В США діє Закон про розкриття лобістської діяльності (Lobbying Disclosure Act) 1995 року, який зобов'язує лобістів реєструватися та подавати

регулярні звіти про свою діяльність. В Україні варто розглянути прийняття аналогічного закону, що забезпечить прозорість і підзвітність лобістів.

У США існує жорстке регулювання етичних стандартів для лобістів та державних службовців. Створення етичних комітетів та механізмів запобігання конфлікту інтересів може стати важливим кроком для України.

У США проводяться спеціалізовані освітні програми для лобістів та державних службовців з метою підвищення їх обізнаності про етичні норми та правила лобізму. Україна може запровадити подібні програми для підвищення професійного рівня учасників процесу лобіювання [61].

Канада має власну систему регулювання лобістської діяльності, яка також може бути корисною для України.

У Канаді діє Закон про лобіювання (Lobbying Act), який зобов'язує лобістів реєструватися у публічному реєстрі та подавати звіти про свою діяльність. Створення подібного реєстру в Україні дозволить громадськості контролювати діяльність лобістів.

В Канаді існує інститут Комісара з питань лобіювання, який здійснює нагляд за дотриманням законодавства та розслідує порушення. Україна може розглянути створення незалежного органу, що здійснюватиме нагляд за лобістською діяльністю.

У Канаді діє Кодекс поведінки лобістів, який встановлює етичні стандарти для лобістів. Прийняття подібного кодексу в Україні сприятиме підвищенню етичних стандартів у сфері лобіювання [105, с. 61].

Європейський Союз має свою систему регулювання лобізму, яка може бути адаптована для України.

В ЄС діє добровільний реєстр лобістів, який забезпечує прозорість лобістської діяльності. Україна може запровадити обов'язковий реєстр лобістів, що сприятиме підвищенню рівня прозорості.

В ЄС активно розвивається діалог між громадянським суспільством, бізнесом та урядовими структурами. Україна може розвивати механізми залучення громадськості до процесу прийняття рішень.

Європейський Союз має механізми контролю та аудиту лобістської діяльності. Україна може створити систему контролю за дотриманням законодавства про лобізм [21, с. 58].

Досвід Австралії, Нової Зеландії та Великобританії також може бути корисним для України.

В Австралії діє система обов'язкової реєстрації лобістів та регулярного звітування про їхню діяльність. Крім того, існує спеціальна комісія, яка контролює дотримання законодавства про лобізм [106, с. 9].

Нова Зеландія має систему добровільної реєстрації лобістів, проте розглядає можливість запровадження обов'язкової реєстрації для підвищення прозорості.

У Великобританії діє система регулювання лобізму, яка включає обов'язкову реєстрацію лобістів та кодекс поведінки. Крім того, існують спеціалізовані органи, що здійснюють нагляд за дотриманням етичних стандартів.

Впровадження механізмів лобізму в Україні є складним, але необхідним процесом для забезпечення прозорості та підзвітності прийняття рішень. Досвід інших країн показує, що ефективне регулювання лобістської діяльності може сприяти підвищенню довіри до державних інститутів та залученню громадян до процесу управління.

Таким чином, впровадження механізмів лобізму в діяльність органів публічної влади в Україні є важливим кроком на шляху до демократичної та прозорої системи управління. Використання досвіду інших країн та адаптація найкращих практик до українських реалій дозволить забезпечити ефективне регулювання лобістської діяльності, сприяти залученню громадськості та підвищенню довіри до державних інститутів.

Україні слід орієнтуватися на найкращі міжнародні практики, зокрема досвід США, Канади та Європейського Союзу, для розробки власної системи регулювання лобізму. Прийняття відповідного законодавства, створення реєстру лобістів, запровадження етичних стандартів та проведення освітніх

програм є ключовими кроками на цьому шляху [39, с. 10].

Крім того, необхідно враховувати національні особливості та залучати громадянське суспільство до процесу розробки та впровадження нових механізмів. Це дозволить забезпечити широку підтримку та легітимність реформ, що є необхідними для успішного впровадження лобізму в Україні.

Впровадження механізмів лобізму в діяльність органів публічної влади в Україні може значно підвищити рівень прозорості, підзвітності та інклюзивності прийняття рішень. Досвід США, Канади, Європейського Союзу та інших країн надає цінні уроки, які можуть бути адаптовані до українського контексту. Прийняття відповідного законодавства, створення реєстру лобістів, запровадження етичних стандартів, освіта та створення наглядових органів є ключовими кроками, які можуть сприяти ефективному регулюванню лобістської діяльності в Україні [18, с. 95].

Впровадження механізмів лобізму в Україні потребує ретельного планування та врахування національних особливостей. Важливими аспектами, які необхідно розглянути, є інституційні та правові зміни, а також культурні аспекти, які можуть вплинути на сприйняття лобізму суспільством.

Враховуючи нещодавнє прийняття в нашій державі закону про лобіювання, на основі проаналізованого досвіду зарубіжних країн можна виділити низку рекомендацій щодо адаптації в публічному управлінні України зарубіжних механізмів регулювання та сприяння розвитку лобістської діяльності за наступними напрямками.

1. Правовий напрям – внесення змін до чинних законів, таких як Закон про державну службу, Закон про запобігання корупції, та інших нормативно-правових актів, для інтеграції механізмів регулювання лобізму [34, с. 12].

2. Інституційний напрям:

- адаптація існуючої системи органів публічної влади для забезпечення ефективного впровадження нових механізмів лобізму, включаючи підготовку відповідних підрозділів до роботи з лобістами та громадськістю, а також впровадження нових процедур для забезпечення прозорості;

- створення незалежних від політичного впливу спеціалізованих інститутів регулювання та контролю лобізму, відповідальних за реєстрацію лобістів, контроль за дотриманням законодавства та розслідування порушень [8, с. 5]. Зокрема, доцільно створити незалежний орган нагляду за лобістською діяльністю, що матиме можливість проводити розслідування та накладати санкції за порушення лобінгового законодавства.

3. Адміністративний напрям:

- створення системи реєстрації суб'єктів лобізму, наприклад, публічного реєстру лобістів, що забезпечується державою, де будуть міститися вичерпні дані про лобістів та їх діяльність, замовників лобіювання та фінансові інтереси;

- встановлення детальної звітності лобістів, включаючи активності, цілі лобіювання та фінансові операції, пов'язані з лобіюванням, включаючи джерела фінансування, величину коштів та їх використання;

- формування дієвих контрольних механізмів, в тому числі, нагляду за діяльністю лобістів, включаючи можливість проведення перевірок та проведення незалежних розслідувань у випадках порушень лобістського законодавства лобістами і публічними службовцями [13, с. 45];

- впровадження санкцій за порушення правил лобіювання, включаючи штрафи, тимчасове або постійне відсторонення від лобістської діяльності;

- контроль за подарунками, тобто, обмеження або заборона на прийом подарунків від лобістів для публічних службовців.

4. Громадянський напрям:

- регулярна публічна звітність суб'єктів лобізму, зокрема, про їх діяльність, зустрічі з офіційними особами, предмети обговорення та досягнуті результати, у вигляді звітів, доступних для широкої громадськості через офіційні веб-сайти або запити на інформацію;

- залучення громадськості до формування лобістських механізмів для врахування думок та потреб різних суспільних груп, що сприяє кращій суспільній підтримці інституту лобізму [17, с. 735];

- сприяння громадському контролю за лобістами, зокрема, шляхом громадських слухань, організації інтерактивних платформ для обговорення законодавчих ініціатив лобістів, державної фінансової підтримки громадських організацій, які займаються моніторингом лобістської діяльності та ін.

5. Культурно-освітній напрям:

- запровадження етичних стандартів поведінки учасників лобістських відносин, зокрема, введення кодексів поведінки для лобістів та посадовців, які взаємодіють з ними, включаючи правила поведінки, заборону на подарунки та інші форми неправомірного впливу на публічних службовців;

- проведення інформаційних кампаній, спрямованих на підвищення обізнаності суспільства про сутність лобізму, його позитивні аспекти та механізми контролю, що сприяє формуванню довіри до даного інституту;

- професійна підготовка й підвищення кваліфікації лобістів, включаючи освітні програми, спеціалізовані курси та тренінги для формування належного рівня їх компетентності з правових, етичних, практичних та інших аспектів лобізму;

- спеціалізована освіта для публічних посадовців, що охоплюватиме питання взаємодії з лобістами, етичні стандарти, механізми запобігання корупції тощо.

6. Міжнародний напрям:

- обмін досвідом – участь у міжнародних форумах та обмін досвідом з країнами, що мають успішні практики регулювання лобізму, для сприйняття нових ідей та їх адаптації до національних умов;

- спільні проекти та ініціативи для розвитку та впровадження кращих міжнародних практик регулювання лобізму, що може включати навчальні програми, експертні консультації й технічну допомогу [4, с. 108].

Впровадження механізмів лобізму в діяльність органів публічної влади в Україні є важливим кроком до побудови прозорої, підзвітної та інклюзивної системи управління. Використання міжнародного досвіду, адаптація

найкращих практик та врахування національних особливостей є ключовими чинниками успіху в цьому процесі. Прийняття відповідного законодавства, створення незалежних інститутів, запровадження етичних стандартів та активна участь громадськості забезпечать ефективне регулювання лобістської діяльності, сприятимуть зниженню рівня корупції та підвищенню довіри до державних інститутів.

Висновки до розділу 2

Проаналізовано механізми функціонування англосаксонської моделі лобізму в органах публічної влади, що найбільш успішно діє в США та Канаді. Досвід цих країн дозволив розкрити низку сутнісних особливостей зазначеної моделі, до яких належить, перш за все, спеціальна законодавча регламентація лобізму. Так, у США законодавчу базу лобізму складають Федеральний Акт «Про відкритість лобіювання» (Lobbying Disclosure Act) та Федеральний Акт «Чесного лідерства і відкритої влади» (Honest Leadership and Open Government Act), а в Канаді – Закон про лобістську діяльність (Lobbying Act), початково запроваджений в 1989 р. та оновлений в 2008 р.

В обох країнах суб'єкти лобізму підлягають обов'язковій державній реєстрації, тобто, лобісти зобов'язані вносити свої дані до спеціального електронного реєстру, що перебуває у публічному доступі, та подавати регулярні звіти про свою діяльність, витрати та контакти з публічними посадовими особами.

Наступною особливістю англосаксонської моделі є жорсткий державний і громадський контроль за лобістами. Зокрема, варто вказати на розвинену в США систему державного контролю за лобізмом, що передбачає його прозорість, регулярну звітність лобістів та великі штрафні санкції за порушення ними законодавчих вимог. В Канаді існує інститут Комісара з питань лобіювання, який здійснює нагляд за дотриманням законодавства та розслідує порушення. Громадський контроль здійснюють засоби масової

інформації та громадські організації, які активно проводять моніторинг лобістської діяльності й публікують інформацію про порушення лобістами етичних норм.

Характерною рисою регулювання лобізму в США та Канаді є також чітке визначення меж діяльності груп інтересів, спрямованої на лобіювання. Наприклад, законодавство Канаді прямо визначає коло посадових осіб, взаємодія з якими буде лобістською діяльністю. В США детально регламентовано систему реєстрації та звітності суб'єктів лобізму, які просувають іноземні інтереси, запроваджено обмеження участі лобістів у фінансуванні виборчих кампаній. Обидві країни мають розвинене антикорупційне законодавство, що відмежовує легальний лобізм від корупційних практик.

Лобізм вважається, особливо у США, престижним видом діяльності та іноді іменується «п'ятою гілкою влади». Як правило, до лобіювання залучаються колишні чиновники та політики, які після залишення посад продовжують використовувати свої впливові зв'язки в структурах влади. У США велику роль в просуванні лобістської професії відіграє Асоціація професіоналів зі зв'язків з урядом (Association of Government Relations Professionals), що стала своєрідним адвокатом лобіювання, а її представники систематично беруть участь у розробці та обговоренні законодавчих ініціатив щодо лобізму.

Узагальнено та детально розкрито особливості реалізації континентальної моделі лобістської діяльності, що найбільш яскраво виражена в Німеччині та Франції. Характеристикою цієї моделі є, насамперед, реалізація через діяльність численних консультативно-дорадчих установ при органах публічної влади. Так, в Німеччині ці установи в процесі практичної лобістської діяльності набули значення активних суб'єктів підготовки нормативно-правових актів Бундестагу, Бундесрату, Уряду, урядових установ і відомств. Відповідно, взаємодія між лобістами та урядовими установами відбувається у форматі консультування. У Франції

лобіювання здійснюється головним чином в межах діяльності спеціального консультативно-дорадчого органу при уряді – Соціально-економічної ради, що має чітко визначений конституційно-правовий статус.

Наступною особливістю континентальної моделі є функціонування суб'єктів лобізму в формі колективних об'єднань. В Німеччині репрезентацією корпоративних інтересів перед федеральними органами влади займаються промислові спілки, торгово-промислові палати, об'єднання за професійною, галузевою, регіональною ознаками тощо. Серед них виділяються три потужні організації суб'єктів господарювання з парасольковою структурою – Федерація німецької промисловості, Об'єднання асоціацій німецьких роботодавців, Німецький Конгрес торгово-промислових палат. У Франції провідна роль в лобіюванні належить громадським організаціям підприємців, зокрема, двом асоціативним об'єднанням: Національній раді французького патронату; Асамблеї французьких палат торгівлі та промисловості.

Континентальна модель відзначається також фрагментарним правовим регулюванням лобізму, що означає відсутність спеціального закону про лобізм. Натомість, його регламентація в різних аспектах здійснюється низкою законів та підзаконних актів. Так, у Німеччині правовим підґрунтям лобізму виступають Федеральний Закон про публікацію так званого «лобістського списку», Регламент діяльності федерального уряду, Єдине положення про федеральні міністерства тощо. У Франції лобістську діяльність регулюють XI Розділ Конституції Франції, що визначає статус Соціально-економічної ради, Кодекси поведінки представників інтересів у Національних Зборах і Сенаті та ін.

Велику роль в континентальній моделі лобізму відіграють традиції, етичні норми та неформальні правила тощо. В Німеччині участь лобістів у діяльності консультативно-дорадчих установ при органах публічної влади є традиційною практикою. Відносини парламентарів з лобістами регулює Кодекс поведінки членів Бундестагу. У Франції лобісти діють через

неформальні співтовариства та «групи дружби» у парламенті, які займаються розробкою законодавчих ініціатив. При цьому існує кодекс етики лобістів, яким вони повинні керуватися під час своєї діяльності.

Визначено, що впровадження лобізму в Україні пов'язане з низкою викликів, основними з яких можна вважати: високий рівень корупції та тісний зв'язок лобізму з нею; необхідність формування дієвих механізмів контролю за лобіюванням; недостатній розвиток громадянського суспільства та слабкі традиції участі громадськості в публічному управлінні; низький рівень професіоналізму лобістів; складні й нерівноправні відносини між владою та бізнесом; потребу спеціальної уваги до етичних аспектів лобізму.

Враховуючи зазначені виклики, визначено наступні напрями адаптації в публічному управлінні України зарубіжних механізмів регулювання та сприяння розвитку лобістської діяльності.

1. Правовий напрям – внесення змін до чинних законів для інтеграції механізмів регулювання лобізму.

2. Інституційний напрям:

- адаптація існуючої системи органів публічної влади для забезпечення ефективного впровадження нових механізмів лобізму;

- створення незалежних від політичного впливу спеціалізованих інститутів регулювання та контролю лобізму.

3. Адміністративний напрям:

- створення системи державної реєстрації суб'єктів лобізму;

- встановлення детальної звітності лобістів;

- формування дієвих механізмів контролю за діяльністю лобістів;

- впровадження санкцій за порушення правил лобіювання;

- контроль за подарунками.

4. Громадянський напрям:

- регулярна публічна звітність суб'єктів лобізму;

- залучення громадськості до формування лобістських механізмів;

- сприяння громадському контролю за лобістами.

5. Культурно-освітній напрям:

- запровадження етичних стандартів поведінки учасників лобістських відносин;
- проведення інформаційних кампаній, спрямованих на підвищення обізнаності суспільства щодо лобізму;
- професійна підготовка й підвищення кваліфікації лобістів;
- спеціалізована освіта для публічних посадовців.

6. Міжнародний напрям:

- участь у міжнародних форумах та обмін досвідом з країнами, що мають успішні практики регулювання лобізму;
- спільні проекти та ініціативи для розвитку та впровадження кращих міжнародних практик регулювання лобізму.

Загалом використання зарубіжного досвіду розбудови інституту лобізму має здійснюватися шляхом адаптації кращих практик з урахуванням національних особливостей та сучасної ситуації в Україні.

РОЗДІЛ 3

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЛОБІЗМУ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

3.1. Становлення інституту лобізму в органах публічної влади України

В Україні основним підґрунтям створення нормативно-правових механізмів лобістської діяльності є окремі положення Конституції України. Це статті, які стосуються прав та свобод громадян. Зокрема, Конституція гарантує право кожному громадянину:

- на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ч. 1 ст. 34);
- вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір (ч. 2 ст. 34);
- на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення й захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів (ст. 36);
- брати участь в управлінні державними справами (ст. 38);
- мати рівне право доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування (ст. 38);
- збиратися мирно, без зброї та проводити збори, мітинги, походи і демонстрації (ст. 39);
- направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також до їх посадових та службових осіб (ст. 40);
- на працю та вільний вибір професії (ст. 43);
- на страйк, для громадян, що працюють, з метою захисту своїх економічних і соціальних інтересів (ст. 44);

- будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань (ст. 55);

- народне волевиявлення здійснюють через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії (ст. 69);

- засідання Верховної Ради України проводять відкрито. Закрите засідання проводять за рішенням більшості від конституційного складу (ст. 84) та інше.

Хоча у Конституції України відсутня відповідна норма, яка безпосередньо закріплює за фізичними чи юридичними особами, а також їхніми об'єднаннями, право на лобювання власних інтересів чи інтересів третіх осіб під час прийняття нормативно-правових актів, все ж викладені вище статті створюють належні умови для реалізації такого права громадянами. Отже, виходячи з норм ст. 38 Конституції механізми лобювання можуть діяти під час прийняття рішень на всіх рівнях публічного управління. Положення ст. 39 дозволяє реалізовувати процес лобювання шляхом проведення лобістських публічних акцій. В ст. 40 визначено, що усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк. Ця норма є основою для діяльності індивідуальних лобістів [5, с. 499]. Викладені положення Конституції є належним підґрунтям для формування чіткої та дієвої моделі нормативно-правового забезпечення лобізму.

Узагальнюючи керівні принципи для створення нормативних механізмів лобювання, В.Федоренко у праці [139] виділяє такі конституційні передумови:

- повага до прав і свобод людини, включно з правом кожного брати участь в управлінні державними справами;

- утвердження верховенства права і демократії у побудові взаємин у трикутнику «людина-суспільство-держава»;

- налагодження соціально відповідальної взаємодії держави, громадянського суспільства і бізнесу, пошук нових форм такої взаємодії;
- забезпечення громадського контролю за діяльністю органів державної влади й органів місцевого самоврядування та їхніх посадових осіб, запобігання і протидія корупції у цій сфері правовідносин;
- удосконалення стратегій, методів і форм здійснення правотворчої і нормопроектної діяльності як засіб забезпечення ефективності чинного законодавства [139].

Конституційні положення щодо лобістської діяльності в Україні значно доповнюються низкою законів: «Про об'єднання громадян», «Про звернення громадян». Наприклад, у Законі України «Про об'єднання громадян» встановлюється невід'ємне право громадян на свободу об'єднання, а також констатується, що держава сприяє розвитку політичної та громадської активності, творчої ініціативи громадян, а також створює рівні умови для діяльності їх об'єднань [95]. У статті 1 Закону України «Про звернення громадян» унормовано право громадян звернутися до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій не залежно від форм власності, засобів масової інформації, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із зауваженнями, скаргами, пропозиціями, що стосуються їх статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів і скаргою про їх порушення [92].

Також нормативні основи лобістських відносин окреслюються в законах про запобігання корупції, про державну службу, про професійні спілки, про підприємництво, про Уповноваженого з прав людини. Проте, як вважає Ю.Ганжуров, усі вище вказані закони можуть бути підставами здійснення лобістської діяльності в Україні, але не можуть повною мірою забезпечити прозорість лобістської діяльності та комунікативні засоби доступу різних об'єднань до влади, оскільки не регламентують лобістську

діяльність [22].

Аналіз формування національної законотворчості свідчить, що питанням нормативно-правового забезпечення лобістської діяльності було приділено досить багато уваги. Перші спроби законодавчого закріплення лобізму в Україні були здійснені 1999 році з поданням до Верховної Ради України проектів законів «Про лобіювання в Україні» (від 13 квітня 1999 р. № 3188) та «Про правовий статус груп, об'єднаних спільними інтересами (лобістських груп) у Верховній Раді України» (від 3 листопада 1999 р. № 3188-1). Ці два законопроекти законодавці та суспільство визнали такими, що мають декларативний характер, а отже, вони не розглядалися на засіданнях парламенту.

Аналізуючи дані законопроекти В.Федоренко виділяє дискусійні та спірні положення [139].

Зокрема, у законопроекті «Про лобіювання в Україні» від 13 квітня 1999 р. № 3188:

- наявність трьох визначень поняття «лобіювання», які неузгоджено між собою;
- незрозумілі подання у ст. 7 дефініцій понять «лобіст» і «професійний лобіст», які мають відмінний зміст від тих, які наведено у ст. 3 проекту;
- визначення лобіста як юридичної особи є не зовсім коректним, оскільки точнішим для позначення цього є термін «лобістське об'єднання»;
- відсутність вимоги щодо заборони протягом певного часу займатися лобіюванням особам, які займали посади в органах державної влади у випадку припинення їхніх повноважень, виходу у відставку або звільнення із займаної посади та інші.

У Проекті Закону України «Про правовий статус груп, об'єднаних спільними інтересами (лобістських груп) у Верховній Раді України» від 3 листопада 1999 р. № 3188-1 визначено такі спірні позиції:

- відсутність означення поняття «лобіювання»;
- неунормованість категорії «суб'єкт лобіювання»;

- відсутність правових обмежень, які встановлюють для діяльності суб'єктів лобіювання;

- абсолютизування групового лобіювання, тобто можливість його здійснення лише у групі чи об'єднанні, залишаючи поза межами правового регулювання індивідуальних лобістів та інше.

У 2005 році з метою законодавчого регулювання лобізму створено проект закону «Про діяльність лобістів у Верховній Раді України» (від 9 листопада 2005 р. № 8429). Проте, в ньому було виявлено недостатню практичну спрямованість, через що був відхилений парламентом [30, с. 132]. Вказуючи на причини відхилення пропонованих законопроектів про лобістську діяльність вчені [30] вказують на головні недоліки - недостатній рівень конкретизації механізмів лобізму та слабка орієнтація на реальні потреби практики. В.Нестерович невдачі законодавчого забезпечення лобізму пов'язує з недостатньо ефективним впливом суб'єктів лобіювання на формування законодавства [71].

Подальші спроби створення лобістського законодавства обумовлені приєднанням України до Конвенції ООН проти корупції, Кримінальної конвенції Ради Європи проти корупції та Додаткового протоколу до неї [103].

Наступним етапом формування нормативно-правових механізмів лобізму стало створення проекту закону України «Про лобіювання» (2009 рік). Новий законопроект пройшов громадські обговорення на загальнодержавному й регіональному рівнях, а також громадське електронне обговорення. Підсумковий законопроект був схвалений на засіданні Кабінету Міністрів України 8 грудня 2009 р., проте після зміни уряду в 2010 р. його визнали політично недоцільним [71, с. 40–42]. В.Нестерович узагальнюючи зауваження до проекту закону виділяє такі головні:

- занепокоєння громадських організацій щодо можливого обмеження їх конституційних прав впливати на процеси формування та реалізації державної політики у разі схвалення законопроекту;

- деталізувати роль громадських організацій при здійсненні

лобіювання;

- невіднесення до об'єктів лобіювання органів місцевого самоврядування, зокрема Київської міської ради;

- посилення механізмів відповідальності лобістів і лобістських об'єднань за недотримання положень майбутнього закону;

- необхідність системного врегулювання лобіювання шляхом прийняття разом з цим законом також Кодексів етичної поведінки народних депутатів України, членів Кабінету Міністрів України та державних службовців. [71, с. 40–42]

На основі законопроекту «Про лобіювання» у 2010 році був поданий до парламенту законопроект «Про регулювання лобістської діяльності в Україні» (від 20 жовтня 2010 р. № 7269). У даному законопроекті відзначена спроба забезпечити реалізацію конституційного права громадян брати участь в управлінні державними справами, законодавче закріплення відкритого та прозорого процесу лобіювання шляхом реєстрації лобістів, встановити міри покарання за протизаконний вплив на посадових осіб [137].

Даний проект закону також отримав негативний відгук Головного науково-експертного управління Верховної Ради України і не був розглянутий на засіданні парламенту. Головним зауваженням до даного документу було те, що він створює зовнішню видимість регулювання законної лобістської діяльності без її належного нормативно-правового забезпечення. Крім того мали місце виділені спірні положення законопроекту, що стосувались: неоднозначності поширення інституту лобіювання на діяльність органів місцевого самоврядування та їхніх посадових осіб з огляду на незначну кількість їхніх нормативно-правових актів, які можуть стати предметом лобіювання і забезпечити роботою лобістів; неузгодженості об'єкта і предмета лобіювання; неможливість реалізації закону без внесення змін до чинного законодавства, насамперед до законів України «Про Регламент Верховної Ради України», «Про Кабінет Міністрів України», «Про центральні органи виконавчої

влади», «Про державну службу», «Про місцеве самоврядування», «Про службу в органах місцевого самоврядування» тощо [139].

Отже, прийняття законопроекту парламентом могло б врегулювати лобістську діяльність в Україні і, як стверджує В. Головка, стало б реальним кроком на шляху формування більш цивілізованих відносин держави та бізнесу [30].

Період з 1999 по 2009 роки відзначився активними спробами законодавчого регулювання лобістської діяльності в Україні. Викладені вище проекти законів стали нормативною та методологічною основою законодавства України у сфері унормування правового статусу лобістів, їхніх об'єднань, а також здійснення ними лобістської діяльності.

Наступною спробою законодавчого регулювання лобістської діяльності стало утворення у 2013 році робочої групи з розробки проекту Закону України «Про регулювання лобістської діяльності та громадського представництва (адвокасі) в Україні» на базі Національного інституту стратегічних досліджень та Інституту професійного лобіювання та адвокасі, але такі законодавчі кроки не були завершені конкретним результатом — створеним проектом закону. Аналізуючи дану діяльність В. Нестерович вказує на проведену досить активну та кропітку роботу щодо спеціального законодавчого регулювання лобізму в Україні з широким залученням громадськості до нормопроектної діяльності [71, с. 44].

Після ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом 2014 року постала нагальна потреба в сприянні процесу інституційної розбудови та консолідації організацій громадянського суспільства, у тому числі, лобістській діяльності [138]. Згодом Законом України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки» від 14 жовтня 2014 року № 1699 було затверджено основні правові засади інституту лобіювання:

- унормування лобіювання як легального демократичного шляху взаємодії громадянського суспільства і правової держави, визначення

легальних форм і способів лобіювання;

- створення законодавчих перепон для корупції у правотворчій сфері;
- захист суб'єктів правотворення від незаконного впливу на їхню діяльність;
- інформування громадськості про те, хто і чиї інтереси просуває в органах державної влади;
- створення ефективних механізмів контролю за лобіюванням;
- запровадження юридичної відповідальності для учасників лобістських правовідносин і визначення відповідних санкцій за незаконне лобіювання [86].

На виконання цих положень у 2016 році до Верховної Ради України були подані законопроекти «Про лобіювання» (від 5 жовтня 2016 р. № 5144-1) та «Про лобізм» (від 20 вересня 2016 р. № 5144). У документах були представлені два найбільш поширені серед правників підходи щодо визначення сфери дії відповідного закону, а саме, широкий, коли пропонується легалізувати лобістську діяльність в органах державної влади всіх рівнів та в органах місцевого самоврядування (реєстр. № 5144), та вузький, коли лобізм унормовується в межах парламентської практики (реєстр. № 5144-1). Ці законопроекти були розглянуті та відкликані ініціаторами у 2017 році. Згодом були внесені інші два законопроекти щодо регулювання лобістської діяльності: «Про публічну адвокацію» (від 19 січня 2017 р. № 5661) та «Про забезпечення прозорості та законності комунікації з суб'єктами владних повноважень» (від 20 вересня 2017 р. № 7129). Дані проекти законів передбачали легалізацію лобістської діяльності в органах державної влади всіх рівнів та в органах місцевого самоврядування. Вони пройшли стадію опрацювання у парламентських комітетах, проте не були розглянуті на сесіях і в 2019 році їх так само, як і попередні, відкликали ініціатори.

Здійснюючи аналіз нормативно-правового забезпечення лобізму Д.Коцупал вказує на спільний принциповий недолік законопроектів - нечітке

відокремлення лобізму як професійної оплачуваної діяльності від механізмів участі громадськості в прийнятті рішень органами публічної влади [71].

Таким чином, розглянуті законопроекти стали нормативними підставами для формування нового Закону України, що мав би відстоювати права та інтереси окремих громадян, організацій та бізнес-структур. Законодавчого унормування потребувало створення належного механізму контролю за лобістською діяльністю суб'єктів лобіювання та замовників лобістських послуг. Крім того, створення нового законопроекту обумовили результати проведеного соціологічного дослідження, присвяченого вивченню та аналізу проблем лобізму в Україні. Як вказує Т.Яровой, результати опитування засвідчили потребу правового регулювання лобістської діяльності. Було зроблено спробу розробити проект Закону України «Про лобістську діяльність», що визначає правові та організаційні засади здійснення лобізму в Україні, його мету та організаційні основи діяльності. Законопроект окреслив принципи, механізм та методи лобіювання, окремі статті присвячено гарантіям здійснення лобізму, контролю за діяльністю суб'єктів лобізму. У проекті Закону деталізовано порядок набуття статусу суб'єктів лобіювання та умови втрати такого статусу [146].

Наступним кроком у 2020 році стало внесення народними депутатами чотирьох альтернативних законопроектів: «Про державну реєстрацію суб'єктів лобіювання та здійснення лобіювання в Україні» (від 11 лютого 2020 р. № 3059); «Про лобізм» (від 28 лютого 2020 р. № 3059-1); «Про правове та прозоре регулювання діяльності з лобіювання» (від 2 березня 2020 р. № 3059-2); «Про лобістську діяльність» (від 3 березня 2020 р. № 3059-3). Позитивним є те, що дані законодавчі ініціативи відрізняються від попередніх більш ґрунтовним і прагматичним концептуальним підходом до унормування лобістської діяльності. Зокрема, метою створення законопроекту «Про правове та прозоре регулювання діяльності з лобіювання» було становлення правових засад організації діяльності суб'єктів лобіювання та врегулювання здійснення лобіювання в Україні.

Аналіз і вивчення даних законопроектів вказує на відсутнє чітке розмежування лобізму та законодавчо гарантовану діяльність організацій громадянського суспільства і громадян щодо участі в формуванні публічної політики. Тому у 2021 р. організації громадянського суспільства виступили із заявою про те, що дані нормативні документи мають загрозу обмеження права громадськості на участь у виробленні рішень органів публічної влади, оскільки в них немає чіткого визначення лобізму виключно як виду комерційної діяльності [42]. Також у Висновку до проекту закону від 12 травня 2020 року вказано застереження щодо правового регулювання досить вузького кола суспільних відносин без врахування більш широкого контексту та належного узгодження із законодавчими актами у суміжних сферах. Концептуальною проблемою проекту Закону вважались недостатньо спрогнозовані соціально-економічні наслідки його прийняття [42]. Щодо законопроекту «Про правове та прозоре регулювання діяльності з лобіювання» головним недоліком стало те, що законопроекті врегульовані правовідносини, що виникають між замовниками послуг з лобіювання та суб'єктами лобіювання, що є значно вужчою сферою, ніж фактична сфера дії проекту, оскільки вона поширюється також на відносини, які виникають у зв'язку з державним обліком лобістів; контролем за їх діяльністю, регламентацією відносин щодо здійснення самоврядування суб'єктів лобістської діяльності тощо.

В результаті три з чотирьох проектів законів були повернуті на доопрацювання і не виносилися на обговорення. Лише законопроект № 3059 після певних коригувань залишився на опрацюванні в парламентських комітетах, але на початку 2024 р. був відхилений на сесійному засіданні Верховної Ради України [12]. Причиною відхилення законопроекту було наявність неузгоджених позицій із положеннями Цивільного кодексу України, Кримінального кодексу України, Регламенту Верховної Ради України, законів України «Про комітети Верховної Ради України», «Про Кабінет Міністрів України». Таким чином вважалося, що прийняття такого

законопроекту могло призвести до численних правових колізій. Крім того, Т.Яровой вказує на концептуальну проблему, що стосується недостатньо спрогнозованих соціально-економічних наслідків прийняття законопроекту. З цього випливали ряд суміжних проблем: якщо законопроект спрямовано на «детінізацію» лобістського впливу на діяльність відповідних державних органів, запровадження цивілізованого лобіювання, то ця мета поданим проектом навряд чи може бути досягнута загалом, оскільки: більшість прав, що надаються суб'єктам лобістської діяльності, нині вже можуть бути реалізовані на підставі норм чинного законодавства України; права суб'єктів лобістської діяльності не кореспондують з відповідними обов'язками посадових осіб органів державної влади, а самі права позбавлені дієвих механізмів їх реалізації; порядок здійснення контролю за діяльністю лобістів визначається надто «рамково» і недостатньо для того, щоб відповідний контроль був дієвим (ст. 10 проекту); відповідальність за порушення законодавства про лобіювання не відповідає критеріям пропорційності та дієвості [146].

Отже, формування нормативно-правових механізмів лобістської діяльності в Україні здійснювалося на виконання потреб у створенні правових основ функціонування лобізму, ухвалення нормативно-правових актів, що регулюють та регламентують лобістську діяльність, створення позитивної суспільної думки про засади цивілізованого лобізму, проведення належних антикорупційних заходів з метою встановлення правової регламентації процесу лобіювання. Аналіз поданих на розгляд проектів законів про лобістську діяльність свідчить про активну нормотворчу діяльність з метою формування законодавчого забезпечення лобізму в Україні. Проте, ці законодавчі спроби мали певні недоліки й спірні положення, серед яких найпоширеніші стосувалися відсутності означення поняття «лобіювання», неунормованості категорії «суб'єкт лобіювання», відсутності правових обмежень, які встановлюють для діяльності суб'єктів лобіювання та інші. Головною перешкодою на шляху запровадження

правового інституту лобістської діяльності вчені відзначили брак політичної волі [139, 140].

Незважаючи на багаторічні спроби створити належне нормативно-правове забезпечення сфери лобізму, все ж донедавна залишалися проблеми недостатнього законодавчого врегулювання такої діяльності. Ця проблема відображена в ряді нормативно-правових актів та рекомендацій міжнародних організацій. В Антикорупційній стратегії на 2021–2025 роки проблемою визначено непрозору та непублічну діяльність суб'єктів, котрі здійснюють вплив (лобіювання) на ухвалення парламентом рішень [87]. У Державній антикорупційній програмі на 2023–2025 роки [88]. Національному агентству з питань запобігання корупції надається завдання з розробки закону щодо правил взаємодії посадових осіб державних органів та органів місцевого самоврядування з лобістами, прозорих механізмів забезпечення їхнього впливу та механізмів контролю за їхньою діяльністю. Окремі норми Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 р. не працюють без ухвалення відповідного закону про лобістську діяльність. Цим звужується коло зацікавлених осіб, які беруть участь у правотворчій діяльності. Стаття 444 Угоди про асоціацію з ЄС передбачає «сприяння процесу інституційної розбудови та консолідації організацій громадянського суспільства, у тому числі..., лобістській діяльності» [138]. Нарешті, як вважає І.Валюшко, статус країни – кандидата на вступ до ЄС зобов'язує Україну досягти інституційної стабільності як гарантії демократичного устрою та правової держави [12].

3.2. Сучасна правова основа запровадження лобістської діяльності в Україні

Формування нового законопроекту про лобістську діяльність зумовило набуття Україною статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу у 2022 р. В Україні до формування чергового законопроекту лобізм все ще залишався відокремленим від законодавства. Проблема

інституціоналізації лобізму постала гостро через низку факторів. У суспільній свідомості протягом років незалежності склалося негативне ставлення до лобіювання через ототожнення його з корупцією. Адже значна кількість українських політиків мають зв'язки з тими чи іншими економічними групами впливу, що практично сформувало суспільне сприйняття лобізму через його ототожнення з корупцією, яка стала всеохоплюючою та всепоглинаючою. Трансформації, що відбуваються в суспільстві, зумовлюють організацію нових організованих інтересів, зростання зацікавленості практикою лобізму. Позаправні методи лобіювання інтересів в нашій країні руйнували моральні та правові засади суспільства, сприяють зниженню довіри до представників влади [135]. Враховуючи рекомендації Європейської Комісії, уряд вніс до парламенту законопроект від 13 грудня 2023 р. № 10337. Даний законопроект був розглянутий у стислі терміни без належного обговорення експертним середовищем, зацікавленою бізнесовою спільнотою й широкою громадськістю і на початку 2024 р. був прийнятий закон про лобіювання, який легалізував даний інститут та визначив правові засади його функціонування в Україні [139].

Виходячи з висновку Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на відповідний законопроект, прийнятий закон про лобіювання значною мірою базується на міжнародних стандартах та належній європейській практиці в сфері регулювання лобістської діяльності. Зокрема, експерти особливо відзначили запровадження Реєстру прозорості, встановлення вимог щодо розкриття відомостей про лобістську діяльність, наявність обмежень займатися лобізмом колишніх публічних посадовців [14].

Метою новоприйнятого закону, відповідно до п. 2 пояснювальної записки, стала «легалізація лобістської діяльності в Україні, виведення з тіні діяльності лобістів, знищення корупційних ризиків на всіх щаблях взаємодії представників органів державної влади з представниками різних соціальних груп та інтересів, створення реєстру лобістських фірм та лобістів з

можливістю отримання інформації про їх діяльність безоплатно будь-ким».

У березні 2024 р. Президентом України було підписано Закон України «Про лобіювання», який уводиться в дію 1 січня 2025 р. Отже, в Україні передбачається функціонування процесу лобіювання, що стане ще одним кроком до наближення вітчизняної правової системи до загальноєвропейських стандартів. Унормування лобістської діяльності також відповідає ряду завдань, до яких належать забезпечення права громадян брати участь у державних справах, підвищення відкритості урядування і ухвалення обґрунтованих рішень, зміцнення загальної довіри суспільства до держави через залучення позаінституційних суб'єктів впливу на формування та реалізацію державної політики.

Закон визначає правові засади лобіювання в Україні. Законом вперше в Україні офіційно закріплюється термін «лобіювання», що визначається як діяльність, що здійснюється з метою впливу (спроби впливу) на об'єкт лобіювання в комерційних інтересах бенефіціара (за винагороду, що отримується прямо або опосередковано, та/або з оплатою фактичних витрат, необхідних для її здійснення) або у власних комерційних інтересах особи та стосується предмета лобіювання [96].

Також визначені об'єкт, суб'єкт та сфера лобіювання. Відповідно до закону до об'єкта лобіювання відноситься суб'єкт правотворчої діяльності (крім Українського народу на всеукраїнському референдумі, територіальної громади на місцевому референдумі) та/або суб'єкт правотворчої ініціативи. Предмет лобіювання визначений як нормативно-правовий акт щодо планування розроблення, розроблення та/або прийняття (видання) якого, внесення змін до якого, втрати чинності (скасування) яким (або утримання від таких дій) суб'єкт лобіювання здійснює вплив (спробу впливу) на об'єкт лобіювання. До суб'єктів лобіювання законом віднесено фізичних або юридичних осіб, яка здійснюють лобіювання. В законі окреслена сфера лобіювання, що включає сферу суспільних відносин, у якій суб'єкт лобіювання планує здійснення чи здійснює лобіювання. Аналізуючи лобізм в

умовах радикальних трансформацій сучасного українського суспільства В.Гоцуляк ототожнює коло інтересів, які лобіюються в Україні з тими, що лобіюються за кордоном та визначає типові законопроекти, що лобіюються:

- про особливості приватизації окремих підприємств;
- про реформування окремих галузей;
- системи, що стосуються оподаткування та земельних відносин;
- різного роду пільги, що надаються для окремих територій, підприємств, комерційних структур тощо;
- кредитні відносини, що торкаються інвестиційної діяльності, а також механізми вкладення і вивозу з країни приватного капіталу [23].

В законі встановлюються вимоги до суб'єктів, що провадять відповідну діяльність. Зокрема, ст. 10 закону визначає правовий статус суб'єкта лобіювання. Відповідно, суб'єктом лобіювання може бути: фізична особа, яка має повну цивільну дієздатність; юридична особа приватного права, зареєстрована за законодавством України; іноземна юридична особа, яка має на території України своє представництво відповідно до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність». Лобіювання від імені юридичної особи - суб'єкта лобіювання здійснюють фізичні особи, які перебувають з нею у трудових чи цивільно-правових відносинах та мають повну цивільну дієздатність.

В законі встановлені обмеження до суб'єктів лобіювання [96]. Так, не може бути суб'єктом лобіювання: особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, зазначена у п.1 частини першої статті 3 Закону України "Про запобігання корупції", під час її перебування на відповідній посаді та впродовж одного року після її звільнення з посади або припинення її повноважень на посаді. Суб'єктом лобіювання не може бути фізична особа, яка має судимість за вчинення кримінального правопорушення, не погашену або не зняту в установленому законом порядку (крім реабілітованої особи), або на яку накладалося адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією, або на яку

накладено адміністративне стягнення у вигляді заборони здійснення лобіювання. Обмеження стосується фізичної особи, яка за рішенням суду визнана недієздатною або такою, цивільна дієздатність якої обмежена, а також фізична особа, яка не досягла повної цивільної дієздатності. Суб'єктом лобіювання не може бути фізична особа, яка є громадянином або резидентом держави, що здійснює збройну агресію проти України. Також суб'єктами лобіювання не можуть бути: орган державної влади, інший державний орган, орган місцевого самоврядування, юридична особа публічного права; фізична або юридична особа, яку включено до переліку осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності; суб'єкти забезпечення правотворчої діяльності, визначені Законом України «Про правотворчу діяльність». Відповідно до п. 2 закону до таких суб'єктів належать: Український народ на всеукраїнському референдумі; Верховна Рада України; Президент України; Кабінет Міністрів України; міністерства; інші органи державної влади та інші суб'єкти публічного права, які згідно із законом здійснюють від імені держави правотворчу діяльність та юрисдикція яких поширюється на територію України (далі - інший державний орган); Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, міністерства Автономної Республіки Крим; голови місцевих державних адміністрацій та керівники структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій; територіальна громада на місцевому референдумі; органи місцевого самоврядування [98].

Суб'єкт лобіювання має права, пов'язані з представленням своїх комерційних інтересів, використанням методів лобіювання, передбачених ст. 7 Закону, отримання відомостей від клієнтів, звернення до об'єктів лобіювання з метою отримання інформації, подання власних аналітичних матеріалів до проектів нормативно-правових актів, ініціювання підготовки проекту нормативно-правового акта, вільного поширення інформації про лобіювання та інше. До методів лобіювання (дії, що вчиняються суб'єктами лобіювання під час лобіювання) в законі віднесені: комунікація з об'єктом

лобіювання, підготовка та розповсюдження реклами, пропозицій, програмних і позиційних документів, аналітичних матеріалів, результатів соціологічних та інших досліджень щодо питань, пов'язаних з предметом лобіювання; участь у заходах щодо питань, пов'язаних з предметом лобіювання; запрошення об'єкта лобіювання для участі у зустрічах, конференціях, заходах тощо; організація проведення публічних заходів, інформаційних кампаній, інших заходів, що стосуються предмета лобіювання та інші методи.

Заслуговує увагу Реєстр прозорості, унормований у ст. 5 закону. У законі він визначений як інформаційно-комунікаційна система, що забезпечує збирання, накопичення, захист, облік, відображення, оброблення та надання інформації про суб'єктів лобіювання та їх звітність. Даний реєстр створюється з метою надання безоплатного публічного доступу до актуальної та достовірної інформації про суб'єктів лобіювання та їх звітність. Зокрема, в реєстрі прозорості має бути накопичена така інформація, джерелом якої мають визнаватися відомості з публічних базових реєстрів, документи, на підставі яких вносяться відомості, а також інша довідкова інформація, отримана в результаті інформаційних обмінів:

- відомості, що подаються особою під час набуття нею статусу суб'єкта лобіювання: дані, які ідентифікують фізичну або юридичну особу, контакти, джерела фінансування, сфера лобіювання та інше;

- інформація про факт припинення або зупинення статусу суб'єкта лобіювання;

- звітність суб'єкта лобіювання.

Таким чином закон забезпечує дотримання принципу прозорості, оскільки інформація про здійснення лобіювання є відкритою і буде оприлюдненою в установленому порядку.

Принцип підзвітності та відповідальності, задекларований у законі, передбачає подання суб'єктами лобіювання звітів, вжиття ними заходів для запобігання та врегулювання конфлікту інтересів під час здійснення

лобіювання відповідно до умов договору лобіювання та Правил етичної поведінки суб'єктів лобіювання. Так, згідно ст. 17 закону, суб'єкт лобіювання зобов'язаний подавати до Реєстру прозорості звіт щодо лобіювання за кожне півріччя. Такий звіт має містити відомості про: ідентифікуючі дані суб'єкта лобіювання, клієнта, іншого бенефіціара (якщо лобіювання здійснюється в комерційних інтересах бенефіціара відповідно до договору лобіювання), загальні відомості про бенефіціара (якщо лобіювання здійснюється в комерційних інтересах бенефіціара без укладення договору лобіювання); предмет лобіювання, об'єкт лобіювання в розрізі сфер лобіювання; дату укладення, строк дії та ціну кожного договору лобіювання; суму коштів, отриману суб'єктом лобіювання протягом звітного періоду від клієнта за кожним договором лобіювання; суму коштів, витрачену суб'єктом лобіювання протягом звітного періоду за кожною сферою лобіювання; зустрічі та спілкування з об'єктами лобіювання, які займають відповідальне або особливо відповідальне становище в розумінні Закону України «Про запобігання корупції», під час яких здійснювалося лобіювання; розмір здійснених суб'єктом лобіювання внесків на підтримку політичних партій, внесків до виборчих фондів.

Крім того, задекларований законом принцип підзвітності та відповідальності передбачає державний нагляд за дотриманням вимог законодавства з питань лобіювання, який здійснюється шляхом моніторингу дотримання вимог законодавства з питань лобіювання, зокрема щодо достовірності відомостей, що подаються суб'єктами лобіювання до Реєстру прозорості, а також достовірності відомостей, зазначених суб'єктами лобіювання у звітах.

До введення в дію закону про лобіювання потрібно здійснити регламентацію цієї діяльності в інших законодавчих актах. Зміни стосуються нормативно-правових документів України, що пов'язані з суб'єктами лобіювання, громадським обговоренням даного процесу, висвітленням інформації, проходженням законопроектів у Верховній Раді України та інше.

Стосовно змін до Регламенту Верховної Ради України, такі зміни мають бути внесені до ст. 91 та 93. Зміни до ст. 93 Регламенту Верховної Ради України надають право суб'єктам лобіювання під час підготовки і попереднього розгляду законопроектів подавати до них аналітичні матеріали, які направляються головному комітету для розгляду. Для забезпечення громадського обговорення суб'єкт має право залучати до участі в попередньому розгляді законопроектів представників об'єднань громадян, експертів, фахівців та інших осіб, серед яких можуть бути лобісти. Зміни, внесені до ст. 91 передбачають необхідність включати в пояснювальні записки до законопроектів відомості про аналітичні матеріали суб'єктів лобіювання в разі їх надання [102]. Зміни до ст. 48 Закону України «Про комітети Верховної Ради України» встановлюють обов'язок головного комітету запрошувати на свої засідання з розгляду законопроекту суб'єктів лобіювання, які подали аналітичні матеріали до такого законопроекту, й наділяє лобістів правом виступу з відповідних питань [94].

Ст. 4 Закону України «Про правотворчу діяльність» включає в цю діяльність органів державної влади всіх рівнів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та інших суб'єктів правотворчості механізми лобіювання, оскільки передбачає участь в ній заінтересованих осіб (громадських об'єднань, професійних спілок, організацій роботодавців, окремих громадян та ін.), в тому числі, відповідно до закону про лобізм та лобістську діяльність [98].

При аналізі законодавства про лобістську діяльність в Україні у праці [139] важливе значення надається виконанню Закону України «Про запобігання корупції». Безпосередньо ефективну діяльність інституту лобізму забезпечить неухильне виконання статті першої, що визначає терміни, які використовуються в законі про лобіювання: «правопорушення, пов'язане з корупцією», «неправомірна вигода», «потенційний та реальний конфлікт інтересів» та інше. Стаття три закону надає перелік осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого

самоврядування, які не можуть бути суб'єктами лобіювання. Зміни, що будуть внесені до ст. 11 встановлюють повноваження Національного агентства з питань запобігання корупції здійснювати моніторинг дотримання вимог законодавства з питань лобіювання, забезпечувати ведення Реєстру прозорості, надавати рекомендаційні роз'яснення, методичну та консультаційну допомогу з питань застосування актів законодавства з питань лобіювання. У ст. 51-3 визначено перелік службових осіб, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище, лобістські контакти з якими повинні відображатися у піврічних звітах суб'єктів лобіювання [90].

Забезпечення принципу прозорості лобістської діяльності зумовлює гармонізацію закону про лобістську діяльність із законодавством, що забезпечує публічність та прозорість лобізму, а також процесу прийняття рішень органів публічної влади. Зокрема, відповідно до ст. 5 Закону України «Про інформацію», кожний має можливість вільно одержувати, використовувати, поширювати, зберігати та захищати інформацію, необхідну для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів. Ст. 7 даного закону передбачає гарантування державою всім суб'єктам інформаційних відносин рівних прав і можливостей доступу до інформації [93]. Викладені вище статті закону «Про інформацію» регламентують можливість отримання, використання та поширення інформації суб'єктами лобізму з метою впливу на процес прийняття нормативно-правових актів [70, с. 609].

Прозорість діяльності суб'єктів лобізму, зокрема, органів публічної влади та процесу прийняття ними рішень, регламентує Закон України «Про доступ до публічної інформації» [84]. Стаття перша даного закону вказує, що публічна інформація є відкритою, крім випадків, встановлених законом. Такі випадки визначені статтею шість, у якій викладено обмеження доступу до конфіденційної, таємної та службової інформації. Ст. 10-1 передбачає обов'язок розпорядників інформації (органів публічної влади та інших) надавати публічну інформацію у формі відкритих даних на запит, оприлюднювати і регулярно оновлювати її на єдиному державному веб-

порталі відкритих даних і на своїх веб-сайтах. Ст. 14 зобов'язує розпорядників інформації надавати та оприлюднювати достовірну, точну та повну інформацію, а також за потреби перевіряти правильність і об'єктивність наданої інформації, оновлювати оприлюднену інформацію тощо. Аналізуючи сучасний унормований статус лобістської діяльності в Україні, важливо згадати Закон України «Про захист персональних даних» [91]. Відповідно до ст. 5 цього закону, персональні дані можуть бути віднесені до конфіденційної інформації про особу законом або відповідною особою. Обробка даних про фізичну особу, які є конфіденційною інформацією, неможлива без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Відповідно до ст. 16, порядок доступу до персональних даних третіх осіб визначається умовами згоди суб'єкта цих даних на їх обробку, наданої володільцю персональних даних, або відповідно до вимог закону. Таким чином, закон передбачає низку законодавчих обмежень щодо персональних даних, яких мають дотримуватися суб'єкти лобіювання при збиранні та поширенні інформації в процесі своєї діяльності, НАЗК при веденні Реєстру прозорості та здійсненні моніторингу дотримання вимог законодавства з питань лобіювання.

Діяльність суб'єктів лобіювання таких як громадські об'єднання, інші неприбуткові підприємства, установи та організації регулюється Законом України «Про громадські об'єднання» [95]. У ст. 21 даного закону затверджене право здійснювати громадським об'єднанням підприємницьку діяльність, різновидом якої є лобізм, а також права, необхідні лобістам: звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування з пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями), скаргами; одержувати публічну інформацію, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень; проводити мирні зібрання; брати участь у розробленні проектів нормативно-правових актів, здійсненні державної регуляторної політики, у роботі консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів,

що утворюються органами публічної влади. Доцільно виокремити Закон України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності», що, серед іншого, визначає засади взаємодії таких організацій з органами публічної влади [99]. У статті один закону вказано, що організації й об'єднання належать до неприбуткових громадських організацій, отже, можуть займатися лобіюванням. Метою діяльності організацій роботодавців та їх об'єднань згідно закону, є представництво та захист прав та законних інтересів роботодавців у економічній, соціальній, трудовій та інших сферах.

Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» є також визначальним для здійснення лобістської діяльності, оскільки професійні спілки мають статус неприбуткових громадських організацій. Відповідно до статті другої закону професійні спілки створюються з метою здійснення представництва та захисту трудових, соціально-економічних прав та інтересів їх членів. Тому їх також можна вважати суб'єктами лобістської діяльності [100]. Ст. 7 закону про лобіювання відносить до методів лобіювання будь-яку пряму чи опосередковану комунікацію з об'єктом лобіювання щодо питань, пов'язаних з предметом лобіювання. Крім того, ст. 14 надає право суб'єктам лобіювання на звернення до його об'єктів, а ст. 15 закріплює обов'язок останніх розглядати такі письмові та електронні звернення [98]. Таким чином, лобістська діяльність може практично здійснюватися, зокрема, за допомогою механізмів участі громадськості у прийнятті рішень органів публічної влади. Залучення громадян до процесу прийняття рішень з питань, що мають важливе суспільне значення, а також залучення всеукраїнських профспілок, їх об'єднань та всеукраїнських об'єднань організацій роботодавців до прийняття рішень з питань, що стосуються формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин передбачено Регламентом Кабінету Міністрів України [89].

В контексті здійснення лобіювання важливо зацентувати увагу на

процесі вироблення державної політики в Україні, зокрема участі суб'єктів лобіювання у проведенні владно-громадських консультацій. Законом України «Про громадські об'єднання» передбачена дана участь у двох формах: проведення консультацій органів публічної влади з громадськими об'єднаннями стосовно важливих питань державного і суспільного життя, розроблення відповідних проектів нормативно-правових актів; утворення консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів при органах публічної влади за участю представників громадських об'єднань [95]. У Регламенті Кабінету Міністрів України є вимога до розробників проектів актів уряду забезпечувати проведення публічних консультацій з представниками заінтересованих сторін, з лобістами також [89]. Крім того здійснення механізмів лобізму шляхом проведення публічних консультацій унормовано постановою Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 3 листопада 2010 р. № 996. У постанові визначено правила та процедури проведення консультацій з громадськістю з відповідних питань [85]. Передбачено залучення до консультацій також і суб'єктів, які можуть займатися лобізмом – громадських об'єднань, професійних спілок та їх об'єднань, асоціацій, організацій роботодавців та їх об'єднань, інших невідприємницьких товариств та установ, легалізованих відповідно до законодавства. На даний час прийняти в першому читанні парламентом проект Закону України «Про публічні консультації» [101]. Проект визначає правила проведення публічних консультацій органами влади з питань формування та реалізації державної, регіональної політики, вирішення питань місцевого значення, підготовки проектів стратегічних та програмних документів, нормативно-правових актів для узгодження публічних та приватних інтересів. Суб'єкти владних повноважень відповідно до проекту закону зобов'язуються планувати проведення публічних консультацій, забезпечувати інформування заінтересованих сторін про їх проведення, звітувати про результати проведення публічних консультацій. Прийняття

даного закону буде регламентувати процес лобіювання, що здійснюється в певних комерційних інтересах. Механізмами взаємодії лобістів з органами публічної влади можна віднести діяльність громадських рад як тимчасових консультативно-дорадчих органів при органах виконавчої влади, рекомендаційні рішення яких щодо вирішення питань у відповідних сферах, підготовки проектів нормативно-правових актів є обов'язковими для розгляду даними органами [85]. Громадські ради, що можуть використовуватися лобістами, здійснюють збір, узагальнення та подання до органу виконавчої влади пропозицій громадськості щодо вирішення питань, які мають важливе суспільне значення.

Постановою Кабінету Міністрів України регламентовано діяльність консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, серед яких лобістами для досягнення своїх цілей можуть використовуватися: ради, що призначені для вивчення проблемних питань, пов'язаних з реалізацією державної політики у відповідній сфері; робочі групи, що утворюються для участі у підготовці проектів нормативно-правових актів, інших документів, що подаються на розгляд Кабінету Міністрів України [85].

Процеси здійснення комунікацій суб'єктів лобіювання з органами публічної влади за допомогою звернень регламентує Закон України «Про звернення громадян». У статті першій закону гарантовано право звернення громадян України до органів державної влади, місцевого самоврядування та інших із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їх статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушення [92]. Також стаття п'ята закону встановлює особливу форму колективних звернень громадян – електронні петиції, що можуть подаватися до вищих органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Процеси лобіювання також можуть здійснюватися й на рівні місцевого самоврядування. Відповідно, Законами України «Про місцеве

самоврядування в Україні» та «Про статус депутатів місцевих рад» передбачено здійснення механізмів лобізму в органах місцевого самоврядування шляхом: ініціювання членами територіальної громади розгляду в раді (у порядку місцевої ініціативи) будь-яких питань, віднесених до відання місцевого самоврядування; внесення пропозицій за результатами громадських слухань, що підлягають обов'язковому розгляду органами місцевого самоврядування; подання пропозицій, заяв або скарг громадян до депутатів місцевих рад, зокрема, через особистий прийом; надання виборцями доручень цим депутатам [97; 104].

Отже, Закон України «Про лобіювання» визначає правові засади лобіювання в Україні. Зокрема, в законі визначено термінологію у сфері лобіювання; права та обов'язки суб'єктів лобіювання; методи здійснення лобістської діяльності; правила етичної поведінки суб'єктів лобіювання; створення Реєстру прозорості, адміністратором якого є Національне агентство з питань запобігання корупції; порядок реєстрації у Реєстрі прозорості та винятки з нього; доступ до Реєстру прозорості (відкритий і безоплатний); звітність суб'єкта лобіювання, що вноситься до Реєстру прозорості; механізми контролю за діяльністю суб'єктів лобіювання шляхом моніторингу дотримання законодавства з питань лобіювання. У законі наведено цілий ряд винятків, які не є лобіюванням. До таких віднесено діяльність, пов'язану із залученням, використанням, моніторингом надання та використання міжнародної технічної допомоги, реалізацією проектів та програм міжнародної технічної допомоги; діяльність громадських об'єднань, інших неприбуткових підприємств, установ та організацій, що спрямована на вплив на суб'єктів владних повноважень (органи державної влади, інші державні органи, органи місцевого самоврядування, юридичні особи публічного права, наділені владними повноваженнями, їх посадових осіб) з метою прийняття або утримання від прийняття такими суб'єктами рішень, що віднесені до їх повноважень, крім випадків, якщо така діяльність стосується комерційних інтересів; особисте представництво фізичною,

юридичною особою своїх інтересів у відносинах з органами державної влади, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, їхніми посадовими особами, крім випадків, якщо таке представництво здійснюється суб'єктом лобіювання та/або здійснюється у власних комерційних інтересах такої особи [98].

Уведення в дію закону про лобіювання передбачає перегляд низки законодавчих актів, до яких належать: Закони України «Про комітети Верховної Ради України», «Про регламент Верховної Ради України», «Про запобігання корупції», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

3.3. Організаційно-правові механізми запровадження лобізму в органах публічної влади в Україні: потреби та підходи щодо удосконалення

В Україні відзначається позитивна тенденція щодо формування організаційно-правових механізмів запровадження лобізму. Головним чинником стало прийняття закону про лобіювання, що співзвучне положенням Угоди про асоціацію, а також висновкам Європейської Комісії щодо України, викладеними у Звіті від 8 листопада 2023 р. [157]. Прийнявши Закон України «Про лобіювання», що відповідає європейським стандартам, Україна виконала одне із зобов'язань на шляху до повноправного членства в ЄС. Аналіз прийнятого закону свідчить, що положення його ґрунтовані на міжнародних стандартах, зокрема Рекомендації Парламентської асамблеї Ради Європи 1908 (2010) про «Лобіювання в демократичному суспільстві (Європейський кодекс доброї практики з лобіювання)» та є частиною антиолігархічного плану дій [191].

Закон створений в традиціях кращого міжнародного досвіду, про що свідчать затверджені в ньому відповідні статті, що регламентують:

- запровадження відкритого реєстру суб'єктів лобістської діяльності – Реєстру прозорості;

- встановлення вимог щодо розкриття відомостей про лобістську діяльність, обмежень cooling-off (тобто обмежень стосовно осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, які звільнились або іншим чином припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, займатися лобістською діяльністю протягом певного часу після припинення повноважень);

- наявність етичного кодексу лобістів та інше.

Проте, аналіз положень закону дозволяє виділити низку *потреб удосконалення нового законодавчого регулювання лобізму в Україні*. Перш за все, значення терміну «лобіювання» потребує уточнення для повнішого врахування рекомендацій Ради Європи та ОЕСР.

Зокрема, термін «лобіювання» визначається як:

- сприяння особливим інтересам шляхом комунікації з публічними діячами в рамках структурованої і організованої дії, спрямованої на вплив на прийняття публічних рішень (Комітет Міністрів Ради Європи у Рекомендації CM/Rec(2017)2 державам-членам щодо правового регулювання лобістської діяльності в контексті прийняття публічних рішень). «Структурована і організована дія» зазначає «навмисну, сплановану, методичну чи координовану стратегію, що реалізують лобісти для впливу на державну політику і сприяння їх баченню, що може бути підтримувана інфраструктурно і організованим апаратом» [15];

- усна або письмова комунікація з публічним посадовцем з метою впливу на законодавство, політику чи адміністративні рішення, яка часто зосереджується на законодавчій гілці влади на національному та субнаціональному рівнях [159];

- усна чи письмова комунікація приватних осіб чи груп, з державним посадовцем з метою впливу на законодавство, політику чи адміністративні рішення. Незалежно від наслідків такої комунікації, основним елементом поняття лобіювання є дії приватних осіб, спрямовані на здійснення впливу на

публічних осіб (Венеціанська комісія) [158].

У Законі України «Про лобіювання» ключовим визначенням лобіювання є діяльність, що здійснюється з метою впливу (або спроби впливу) на об'єкт лобіювання. Таким чином, в законі застосовано більш вузький підхід до регулювання питань лобізму, зокрема, йдеться про форми комунікації між суб'єктом та об'єктом лобіювання.

Потребує удосконалення у контексті відображення ключових позицій міжнародних актів розуміння мети лобіювання, що полягає у сприянні суб'єктом лобіювання впровадження власного бачення державної політики, а також прийняття суб'єктами владних повноважень політичних та адміністративних рішень відповідно до власного бачення суб'єкта лобіювання.

Процес здійснення лобістської діяльності потребує більш чіткого розмежування з іншими видами діяльності, спрямованої на обговорення, визначення чи розробку державної політики чи законодавства, що притаманні демократичній державі. Зокрема, це стосується відмінностей лобіювання від адвокації. Адвокація передбачає дії спрямовані на відстоювання суспільних інтересів. Така діяльність здійснюється без отримання прибутку. Проте, одним із додаткових елементів кваліфікації діяльності в якості лобістської є саме діяльність лобістів на професійній основі [158].

Варто також звернути увагу на Рекомендації Парламентської асамблеї Ради Європи 1908 (2010), де наголошується на одному з принципів лобіювання щодо чіткого його відмежування як професійної оплачуваної діяльності від діяльності організацій громадянського суспільства. Сутність такого розмежування полягає в тому, що нормативні акти про лобіювання не повинні перешкоджати законній діяльності громадянського суспільства. Тому з появою в суспільних відносинах таких суб'єктів, як лобісти, що матимуть розширені правові можливості щодо участі в управлінні державними справами та у прийнятті владних рішень, держава має докласти

зусиль до вирішення проблеми надання рівних прав і можливостей іншим суб'єктам суспільних відносин в частині залучення до відповідного діалогу інших представників громадськості за їх наполяганням у процесі підготовки нормативно-правових актів.

Розглянувши положення закону [15], можна зробити висновок про те, що більшість фактичних прав, які надаються лобістам, зокрема, право представляти власні інтереси та/або інтереси клієнта; подавати власні аналітичні матеріали до нормативно-правових актів; звертатися до об'єктів лобіювання з метою отримання інформації, пов'язаної з предметом лобіювання; вільно поширювати інформацію про лобіювання, питання, пов'язані з предметом лобіювання, через медіа, (крім інформації, яку відповідно до закону віднесено до інформації з обмеженим доступом); брати участь у процесі розроблення проектів нормативно-правових актів, в такому чи іншому обсязі вже передбачені нормами чинного законодавства і можуть бути реалізовані фізичними та/або юридичними особами без набуття ними статусу лобіста. Зокрема, вони закріплені в Законах України «Про комітети Верховної Ради України» (п. 11. ст. 16; ст. ст. 29, 42), «Про статус народного депутата України» (ст. ст. 7, 24), Регламентом Верховної Ради України (ст. ст. 233, 235).

Таким чином, можна передбачити, що «суб'єкти лобістської діяльності (порівняно з іншими суб'єктами, що вчиняють дії з метою аналогічного впливу на суб'єктів владних повноважень) нестимуть тягар обов'язків та матимуть ризики накладення з боку НАЗК санкцій, не будуть достатньо зацікавлені у реєстрації в якості лобістів та відмови від тіньових (корупційних) впливів» [15].

Заслуговують на увагу правила етичної поведінки суб'єктів лобіювання. У законі вказано, що дані правила етичної поведінки затверджуються Кабінетом Міністрів України після проведення публічних консультацій з суб'єктами лобіювання. Вони є обов'язковими для суб'єктів лобіювання. Проте, проведення заходів з метою з'ясування думки

громадськості з питань, які є необхідність врегулювати, в тому числі проведення громадських консультацій, на даний час передбачені кількома законодавчими актами. До таких можна віднести закони України: «Про доступ до публічної інформації», «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», «Про містобудівну діяльність», «Про стратегічну екологічну оцінку», «Про оцінку впливу на довкілля» та інші. Тому, варто було б у положеннях закону прописати правила, за якими будуть проведені такі консультації з суб'єктами лобіювання.

У законі про лобіювання вказано, що суб'єкт лобіювання має право: «в установленому законодавством порядку входити до адміністративних будівель органів державної влади та органів місцевого самоврядування під час здійснення лобіювання, брати участь у їх засіданнях під час розгляду питань, пов'язаних з предметом лобіювання» (п. 5) ч. 1 ст. 14). З метою законодавчого узгодження законом пропонується внести відповідні змін до ст. 48 Закону України «Про комітети Верховної Ради України», передбачивши, що у засіданнях комітету, визначеного головним з підготовки і попереднього розгляду законопроекту, мають право брати участь і суб'єкти лобіювання, які подали аналітичні матеріали до такого законопроекту. З метою упорядкування такої участі суб'єктів лобіювання пропонується обмежити кількість лобістів, які можуть брати участь у зустрічах чи бути присутніми на засіданнях. Крім того в умовах воєнного стану, які вносять певні організаційно-правові обмеження, а також наявність частих повітряних тривог передбачений законом «вхід» створює додаткові загрози для суб'єктів та об'єктів лобіювання.

З метою попередження складнощів в організації роботи суб'єктів владних повноважень потребує доопрацювання підхід, за яким на об'єкти лобіювання покладається обов'язок контактувати із суб'єктами лобіювання на їх будь-яку вимогу.

У законі вказані підстави, за яких фізична особа не може бути суб'єктом лобіювання, проте не містяться спеціальні додаткові вимоги, що

прописані в законодавстві зарубіжних країн стосовно досягнення фізичною особою певного віку, наявності відповідної освіти, правоздатності, наявності досвіду роботи в державних органах тощо. Зокрема, відповідно до Закону Литви «Про лобістську діяльність» суб'єктами лобіювання не можуть бути фізичні особи, які не досягли 18 років. В Законі Республіки Македонія «Про лобіювання» зазначається, що лобіст повинен відповідати наступним умовам: мати вищу освіту в галузі лобіювання; бути правоздатним, не мати судової заборони займатися діяльністю в галузі лобіювання (ч. 2 ст. 7). Особа, яка не є громадянином Республіки Македонія, може здійснювати лобіювання в Республіці Македонія, якщо він/вона є зареєстрованим лобістом згідно з цим Законом [15].

Також у законі затверджено доповнення ст. 93 Регламенту Верховної Ради України новою частиною 8 такого змісту «8. Суб'єкти лобіювання мають право подати до головного комітету аналітичні матеріали до законопроекту. Вимоги щодо таких аналітичних матеріалів затверджуються Розпорядженням Голови Верховної Ради України». Проте, можливість покладання на Голову Верховної Ради України повноважень щодо встановлення процедурних правил, пов'язаних із законодавчим процесом, не впливає зі змісту ст. 88 Конституції України і тому є сумнівним.

Взагалі, процес лобістської діяльності передбачає залучення широкого кола суб'єктів, оскільки лобістська діяльність безпосередньо впливає на суспільство, державу й бізнесове середовище, є інструментом просування інтересів. Тому потрібне вивчення практики впровадження лобізму.

Українська модель лобістської діяльності на сьогодні має деякі специфічні риси. До таких відносять: тіньовий характер лобізму, що реалізується у вигляді корупційних схем, взаємовигідних угод; нерозвиненість громадянського суспільства; вузькосоціальний тип, суб'єктом якого виступає бізнес в особі фінансово-промислових груп; відсутність триланкової схеми лобіювання, що характерна для більшості демократичних країн [136].

Отже, прийняття Закону України "Про лобіювання" має основоположне значення легального функціонування цивілізованого лобізму, проте його практичне запровадження в органах публічної влади в Україні потребує додаткових організаційно-правових механізмів. Останні частково передбачені самим законом та іншими змінами до законодавства. Разом з тим, враховуючи сучасні вітчизняні умови, дані механізми вимагають удосконалення, що пропонується здійснити за допомогою низки *концептуальних підходів*.

Так, одним з них має бути *формування позитивного іміджу лобізму як цивілізованої технології взаємодії між владою, громадськістю та бізнесом*. Перш за все, потребує подолання усталених негативних стереотипів у суспільній свідомості про лобізм як корупційну технологію, що спрямовується на задоволення груп інтересів, асоціативного сприйняття лобізму як корупція, протекціонізм, тіньова політика, клановість та інше. Центр політичного консалтингу, аналізуючи стан лобіювання в Україні вказує на негативне ставлення громадськості до даного процесу. Зокрема, громадські активісти висловлюють такі застереження проти закону про лобізм України:

- неможливість захищати інтереси громадян шляхом проведення комунікацій з органами влади після ухвалення закону, оскільки така адвокаційна діяльність та публічні консультації будуть прирівняні до лобістської діяльності;

- розвиток громадянського суспільства припиниться через неможливість громадян брати участь у публічній політиці через ймовірне звинувачення їх у лобізмі;

- закон не сприятиме розв'язанню головної проблеми – корупційної, адже через закон про лобізм влада тільки посилить тиск на громадський сектор і у такий спосіб не надасть можливості висловлювати свою думку щодо політики [57].

Для цього потрібно проводити наукові міжнародні комунікативні

заходи з представниками органів державної влади й органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства і бізнесу щодо переваг інституту лобіювання, його антикорупційного потенціалу і можливості використання для розробки і прийняття якісного законодавства.

Формуванню цивілізованого сприйняття лобізму та його інституту сприяє освітньо-наукова діяльність. З цією метою необхідно запровадити підготовку фахівців з лобістської діяльності шляхом застосування сучасних освітніх технологій, зокрема, мобільного навчання, тренінгових занять, залучення до навчального процесу фахівців-практиків у даній сфері, проведення зарубіжних стажувань та інше.

Важлива роль належить засобам масової інформації, які мають висвітлювати результати проведення комунікативних заходів та рекомендації, розроблені під час їх проведення, зарубіжний досвід лобіювання, особливості зарубіжного законодавства про лобістську діяльність.

З метою впровадження високих стандартів у сфері лобіювання варто створити громадську асоціацію консультантів. Це має бути неурядова організація, обов'язком якої має бути постійне оприлюднення інформації про замовників (клієнтів) лобістських послуг.

Створенню позитивної громадської думки щодо лобізму сприятиме використання інструментарію проведення консультацій з громадськістю, передбачених постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики».

Глобальні тенденції, пов'язані з демократизацією суспільства, передбачають застосування механізмів цивілізованого лобізму. Трансформації, що відбуваються в українському суспільстві в напрямі прискорення євроінтеграційних процесів, зумовлюють зацікавленість у вивченні й адаптації позитивного зарубіжного досвіду, кращих практик лобіювання. Таким чином зацікавленість практикою лобізму відбувається з

боку неурядових організацій та бізнес структур. Тому, важливим напрямом удосконалення даного процесу в Україні має бути адаптація зарубіжних практик здійснення лобістської діяльності з метою задоволення тристоронніх інтересів — громадськості, бізнесу та влади. З цією метою необхідна **трансформація чинного законодавства, спрямована на створення сприятливих умов для легального лобізму**. Так, потребують узгодження такі законодавчі акти, які безпосередньо пов'язані з процесом лобіювання. Зокрема, внесення змін до:

- Регламенту Верховної Ради України, що передбачають необхідність включати в пояснювальні записки до законопроектів відомості про аналітичні матеріали суб'єктів лобіювання в разі їх надання;

- Закону України «Про комітети Верховної Ради України», що встановлюють обов'язок головного комітету запрошувати на свої засідання з розгляду законопроекту суб'єктів лобіювання, які подали аналітичні матеріали до такого законопроекту, й наділяє лобістів правом виступу з відповідних питань;

- Закону України «Про правотворчу діяльність», що оскільки передбачає участь у правотворчій діяльності заінтересованих осіб (громадських об'єднань, професійних спілок, організацій роботодавців, окремих громадян та інше);

- Закону України «Про запобігання корупції», що встановлюють повноваження Національного агентства з питань запобігання корупції здійснювати моніторинг дотримання вимог законодавства з питань лобіювання, забезпечувати ведення Реєстру прозорості, надавати рекомендаційні роз'яснення, методичну та консультаційну допомогу з питань застосування актів законодавства з питань лобіювання;

- Закону України «Про інформацію», що регламентують можливість отримання, використання та поширення інформації суб'єктами лобізму з метою впливу на процес прийняття нормативно-правових актів;

- Закону України «Про доступ до публічної інформації», що

зобов'язує розпорядників інформації надавати та оприлюднювати достовірну, точну та повну інформацію, а також за потреби перевіряти правильність і об'єктивність наданої інформації, оновлювати оприлюднену інформацію;

- Закону України «Про захист персональних даних», що передбачає низку законодавчих обмежень щодо персональних даних, яких мають дотримуватися суб'єкти лобіювання при збиранні та поширенні інформації в процесі своєї діяльності, НАЗК при веденні Реєстру прозорості та здійсненні моніторингу дотримання вимог законодавства з питань лобіювання;

- Закону України «Про громадські об'єднання», що регламентує право здійснювати громадським об'єднанням підприємницьку діяльність, різновидом якої є лобізм, а також права, необхідні лобістам: проведення консультацій органів публічної влади з громадськими об'єднаннями стосовно важливих питань державного і суспільного життя, розроблення відповідних проектів нормативно-правових актів; утворення консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів при органах публічної влади за участю представників громадських об'єднань та інше.

Потребує внесення змін до окремих статей Закону України «Про запобігання корупції». Зокрема, до повноважень Національного агентства із запобігання корупції (ст. 11) додати повноваження із здійснення моніторингу дотримання вимог законодавства з питань лобіювання. Крім того обов'язком НАЗК буде забезпечення ведення Єдиного порталу повідомлень викривачів, Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, та Реєстру прозорості. У ст. 12 Закону, що визначає права Національного агентства, доповнюється пунктом про внесення приписів про порушення вимог законодавства з питань лобіювання, інших вимог та обмежень, передбачених Законом України «Про лобіювання». До прав Національного агентства (ст. 13) додаються здійснення заходів з виявлення

порушень вимог законодавства з питань лобіювання, повідомлення Національному агентству про виявлені порушення [98].

Також зміни потрібно внести до чинного господарського й фіскального законодавства у частині оподаткування лобістської діяльності та контролю за оподаткуванням цього виду юридичної діяльності.

Аналіз зарубіжного досвіду лобіювання вказує на важливість *забезпечення юридичної відповідальності лобістів за неправомірні дії*. Наприклад, досвід Канади вказує на наявність кримінальної відповідальності, зокрема, збільшено від двох до десяти років термін, протягом якого може бути виявлено факти порушення Акта з лобіювання та розпочато судове переслідування. Крім того, посилено відповідальність за порушення лобістами відповідного законодавства. Це втілено у подвоєнні грошових штрафів для лобістів, яких визнають винними у порушенні вимог Акта з лобіювання.

Відповідно до Закону Польщі «Про лобістську діяльність у законодавчому процесі» передбачено адміністративну відповідальність. Зокрема, на особу, яка здійснює лобістську діяльність без реєстрації, накладають штраф у розмірі від 3 до 50 тисяч польських злотих. Штраф має накладати Міністр, який має стосунок до публічної адміністрації, на підставі адміністративного рішення. Сума стягнення залежить від ступеню впливу особи, а також масштабу і характеру лобістської діяльності; її визначають рішенням уповноваженого органу державної влади у законодавчому процесі. Штраф може бути стягнуто повторно, якщо дії у сфері професійного лобіювання продовжують здійснювати без реєстрації.

Отже, відповідальність лобістів, як правило, є адміністративною. Визначається штраф різного розміру залежно від тяжкості правопорушення, призупинення дії акредитації чи ліцензії. Притягнення до юридичної відповідальності осіб, які займаються лобістською діяльністю без реєстрації. Відповідальність лобіста перед клієнтом визначає укладений між ними договір про надання лобістських послуг.

З прийняттям Закону України «Про лобіювання», виникла нагальна потреба внесення змін до чинного Кодексу України про адміністративні правопорушення і до Кримінального кодексу України, передбачивши склад деліктів, юридичну відповідальність для учасників лобістських правовідносин і визначення відповідних санкцій за незаконне лобіювання в Україні [139].

Один із важливих методів лобіювання реалізується у формі надсилання заяв, скарг, пропозицій посадовим і службовим особам органів публічної влади. У ст. 1 Закону України «Про звернення громадян» затверджено, що громадяни мають право звернутися до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, медіа, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їх статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушення. Отже, звернення у формі скарг, пропозицій та заяв є досить розповсюдженим засобом комунікації, зокрема в процесі лобіювання. Тому, вважаємо доцільним **створення чіткого механізму розгляду скарг і пропозицій** громадян органами публічної влади, що суттєво доповнить практичний інструментарій лобізму в органах публічної влади.

Виходячи із зарубіжного досвіду, невід'ємною складовою ефективного функціонування інституту лобізму є **встановлення етичних стандартів взаємодії лобістів та посадових осіб органів публічної влади**. У зв'язку з цим ст. 6 Закону України «Про лобіювання» регламентує затвердження правил етичної поведінки суб'єктів лобіювання. Ці правила затверджуються постановою Кабінету Міністрів України після проведення публічних консультацій із заінтересованими особами і є обов'язковими для суб'єктів лобіювання. Проект постанови Кабінету Міністрів України та Проект правил етичної поведінки суб'єктів лобіювання пройшов громадське

обговорення. Запровадження етичних норм поведінки суб'єктів лобіювання є важливою умовою забезпечення прозорості та доброчесності впливів та взаємодії з об'єктами лобіювання. Згідно проекту Правил етичної поведінки лобіювання має здійснюватися на принципах законності, прозорості, підзвітності, відповідальності, професійності та етичності.

Дані положення співзвучні етичним кодексам зарубіжних країн. Зокрема, Кодекс поведінки лобістів Канади (The Lobbyists' Code of Conduct) оснований на трьох принципах, якими мають керуватися лобісти:

- чесність і порядність (основа для взаємодії з посадовими особами органів державної влади, клієнтами, роботодавцями, громадськістю та з іншими лобістами);

- відкритість (дії лобістів повинні бути завжди прозорими для громадськості, але за умови збереження конфіденційної чи іншої інформації, що стала їм відома унаслідок професійної діяльності);

- професіоналізм (дотримання високих професійних та етичних стандартів) [203].

Дотримання норм даного Кодексу створює умови зміцнювати етичну культуру лобіювання, уникнення конфлікту інтересів посадових осіб, сприяння зміцненню довіри громадськості до доброчесності федеральних державних установ і процесу прийняття рішень.

У Литовській республіці створено Центральний комітет з етики, в якому наголошується, що лобісти під час здійснення лобіювання є незалежними, а їхню діяльність гарантують Конституція, міжнародні договори, закон про лобіювання Литовської Республіки і Кодекс етики. У Литовській Республіці Кодекс етики оснований на шести принципах.

Принцип легітимності зобов'язує лобіста: ознайомитися із положеннями Закону «Про лобістську діяльність» та іншим законодавством, що дану діяльність регламентує, відмовитися від виконання незаконних вимог своїх клієнтів, забороняє порушувати чинне законодавство та провокувати політиків, державних посадових осіб, державних службовців та

інших осіб до таких порушень.

Принцип справедливості передбачає діяльність в межах забезпечення законних інтересів своїх клієнтів, надавати точну інформацію та оновлювати застарілу.

Принцип добросовісності скеровує діяльність лобіста відповідно до інтересів свого клієнта та здійснення систематичного інформування своїх клієнтів про лобіювання, яке він здійснює у його інтересах.

Принцип професіоналізму передбачає знання регламентних процедур законодавчого процесу з метою професійного представлення законних інтересів своїх клієнтів під час здійснення лобіювання, постійне удосконалення своїх професійних знань, здійснення моніторингу та аналізу організаційних і соціальних змін, відвідання семінарів, конференції та інших наукових заходів.

Принцип конфіденційності вносить заборону щодо розголошення без згоди клієнта конфіденційну й іншу внутрішню інформацію, окрім випадків, коли таку інформацію потрібно надати відповідно до вимог чинного законодавства.

Принцип запобігання конфлікту інтересів передбачає заборону представлення і захищення інтересів третіх осіб, якщо такі інтереси конфліктують з клієнтами лобістських послуг, за винятком отримання на це їхньої згоди; поінформування клієнтів про всі можливі наслідки імовірного істотного впливу на іншого його клієнта; негайне повідомлення своїх клієнтів про будь-який потенційний конфлікт інтересів і вказати можливі шляхи його уникнення; інформування клієнта про будь-яку третю сторону, яку залучає лобіст до представництва і захисту клієнта.

Вважаємо за доцільне додати до проекту Правил етичної поведінки суб'єктів лобіювання ***принцип запобігання конфлікту інтересів***.

Запобігання конфлікту інтересів у процесі лобіювання приділяється досить багато уваги в Канаді. Так, Палатою громад Парламенту Канади прийнято у 2004 році Кодекс конфлікту інтересів для членів Палати громад.

Головне призначення даного Кодексу - підтримання і збільшення суспільної довіри до Палати громад та її членів. Для цього вони зобов'язані дотримуватися стандартів, які ставлять інтереси громади вище їхніх приватних інтересів під час прийняття правових актів. Зокрема, застосовується механізм декларування доходів членів Палати громад, які повинні розкривати не тільки активи, доходи та їх джерела, а й борги.

З метою постійного ефективного врегулювання даного конфлікту створено Управління з питань етики та конфлікту інтересів, основними завданнями якого є: консультування посадових осіб органів влади щодо положень етичного законодавства та законодавства про конфлікт інтересів; отримання і зберігання звітів посадових осіб органів державної влади про їхні фінансові активи; ведення державного реєстру фінансових інтересів; проведення розслідування на підставі поданих скарг про порушення положень етичного законодавства і законодавства про конфлікт інтересів.

У Законі України «Про запобігання корупції» визначається потенційний конфлікт інтересів. Це – наявність у особи приватного інтересу у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень. Отже, дане визначення надає розуміння про можливе виникнення корупційних ризиків у процесі недоброчесного лобіювання. Тому вивчення й адаптація зарубіжного досвіду запобігання конфлікту інтересів є надзвичайно актуальним.

Висновки до розділу 3

Проаналізовано досвід законопроектної роботи щодо запровадження спеціального законодавчого регулювання лобізму, визначено переваги та недоліки законопроектів, що готувалися в різні роки. Встановлено, що перші з них відзначалися декларативністю й слабкою практичною спрямованістю,

тоді як подальші, незважаючи на суттєві недоліки, склали хорошу основу для легалізації лобістського інституту. При цьому багаторічна відсутність закону про лобізм стала перешкодою для формування цивілізованих відносин держави та бізнесу, розвитку тіньових лобістських практик, пов'язаних з корупцією. Зрештою, лобізм став офіційно визнаним правовим інститутом під тиском вимог до України як кандидата на вступ до ЄС.

Комплексно проаналізовано положення Закону України «Про лобіювання», що становить сучасну правову основу запровадження лобістської діяльності в Україні. Закон закріпив правове розуміння терміну «лобіювання», визначив коло його суб'єктів, об'єктів та предметів, встановив права та обов'язки суб'єктів лобізму, вимоги та обмеження щодо них, правила звітності лобістів, механізм забезпечення прозорості та контролю їх діяльності тощо. До найбільш суттєвих переваг закону, що значною мірою базується на міжнародних стандартах та належній європейській практиці, доцільно віднести запровадження Реєстру прозорості, встановлення вимог щодо розкриття відомостей про лобістську діяльність, наявність обмежень займатися лобізмом колишніх публічних посадовців, запровадження регулювання етичних аспектів лобістської діяльності.

Показано, що, крім спеціального закону, нормативно-правове забезпечення лобізму складають низка положень Конституції України, що створюють належні умови для реалізації громадянами права на лобіювання власних інтересів чи інтересів третіх осіб, закони України, що регламентують діяльність об'єднань громадян, їх право на звернення до владних установ, визначають засади діяльності органів публічної влади, антикорупційної політики та інформаційних відносин, процедурні підзаконні акти щодо владно громадських консультацій та ін.

На основі аналізу положень Закону України «Про лобіювання» виділено комплекс потреб удосконалення нового законодавчого регулювання лобізму в Україні. Насамперед, потребує уточнення значення терміну «лобіювання» для повнішого врахування рекомендацій Ради Європи та

ОЕСР, зокрема, в аспекті розуміння мети лобіювання, що полягає у сприянні прийняттю суб'єктами владних повноважень політичних та адміністративних рішень відповідно до власного бачення суб'єкта лобіювання. Важливо більш чітко розмежувати професійний лобізм з іншими видами участі суспільних суб'єктів у прийнятті рішень органів публічної влади. В цьому зв'язку в Рекомендації Парламентської асамблеї Ради Європи 1908 (2010) наголошується на одному з принципів лобіювання щодо чіткого його відмежування як професійної оплачуваної діяльності від діяльності організацій громадянського суспільства. Сутність такого розмежування полягає в тому, що нормативні акти про лобіювання не повинні перешкоджати законній діяльності громадянського суспільства. Доцільно детально регламентувати питання комунікацій лобістів з владними установами, в тому числі, упорядкувати участь суб'єктів лобізму в засіданнях комітетів Верховної Ради України, а також доопрацювати підхід, за яким на владні установи покладається обов'язок контактувати із суб'єктами лобізму на їх вимогу. За прикладами зарубіжних країн, перелік вимог для набуття статусу суб'єкта лобістської діяльності потребує доповнення спеціальними вимогами щодо досягнення фізичною особою певного віку, наявності відповідної освіти, правоздатності, наявності досвіду роботи в державних органах тощо.

Обґрунтовано, що практичне запровадження цивілізованого лобізму в органах публічної влади в Україні потребує додаткових організаційно-правових механізмів, крім Закону України "Про лобіювання". Останні частково передбачені самим законом та іншими змінами до законодавства. Проте, враховуючи сучасні вітчизняні умови, дані механізми вимагають удосконалення, що запропоновано здійснити за допомогою низки концептуальних підходів.

Так, одним з них має бути формування позитивного іміджу лобізму як цивілізованої технології взаємодії між владою, громадськістю та бізнесом. Перш за все, потребує подолання усталених негативних стереотипів у

суспільній свідомості про лобізм як корупційну технологію, що спрямовується на задоволення груп інтересів, асоціативного сприйняття лобізму як корупція, протекціонізм, тіньова політика, клановість та інше.

Наступний підхід передбачає трансформацію чинного законодавства, спрямовану на створення сприятливих умов для легального лобізму, зокрема, шляхом внесення змін до Регламенту Верховної Ради України, законів України «Про комітети Верховної Ради України», «Про правотворчу діяльність», «Про запобігання корупції», «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про захист персональних даних», «Про громадські об'єднання». Також потрібно запровадити зміни до чинного господарського й фіскального законодавства у частині оподаткування лобістської діяльності та контролю за оподаткуванням цього виду юридичної діяльності.

Аналіз зарубіжного досвіду лобіювання вказує на важливість забезпечення юридичної відповідальності лобістів за неправомірні дії шляхом внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України. Наприклад, досвід Канади показує наявність кримінальної відповідальності та значного терміну (10 років), протягом якого може бути виявлено факти порушення лобістського законодавства та розпочато судове переслідування. В Польщі особа, яка здійснює лобістську діяльність без реєстрації, підлягає адміністративній відповідальності у вигляді штрафу розміром від 3 до 50 тисяч злотих тощо.

Ще одним підходом є створення чіткого механізму розгляду скарг і пропозицій громадян органами публічної влади, що суттєво доповнить практичний інструментарій лобізму в органах публічної влади. Звернення у формі скарг, пропозицій та заяв є досить розповсюдженим засобом суспільно-владної комунікації, а тому одним із важливих методів практичного здійснення лобіювання.

Виходячи із зарубіжного досвіду, невід'ємною складовою ефективного функціонування інституту лобізму є встановлення етичних

стандартів взаємодії лобістів та посадових осіб органів публічної влади. У зв'язку з цим ст. 6 Закону України «Про лобіювання» регламентує затвердження правил етичної поведінки суб'єктів лобіювання, проект яких пройшов громадське обговорення. Практичне запровадження етичних норм поведінки лобістів є важливою умовою забезпечення прозорості та доброчесності їх взаємодії з об'єктами лобіювання.

В руслі останнього підходу запропоновано удосконалити інструментарій регулювання етичної поведінки суб'єктів лобізму на основі реалізації принципу запобігання конфлікту інтересів, що передбачає заборону представництва суперечливих інтересів різних клієнтів, обов'язок лобістів інформувати клієнтів про будь-які потенційні конфлікти інтересів та їх наслідки, вживати заходів для їх усунення тощо.

Загалом, за умови функціонування в цивілізованому форматі, лобізм може виступати не як джерело корупції, а як інструмент врахування інтересів різних груп та прошарків населення, залучення громадян до управлінських процесів, тим самим підвищуючи відкритість, суспільну відповідальність та ефективність публічного управління в Україні.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі наведено теоретичне узагальнення й вирішення актуального наукового завдання, що полягає в науковому обґрунтуванні та забезпеченні удосконалення організаційно-правових механізмів запровадження лобізму в діяльності органів публічної влади в Україні. Проведене дослідження дозволяє сформулювати такі висновки.

1. Здійснено аналіз наукових підходів щодо розуміння сутності лобізму в публічному управлінні, що відображають різноманітність форм та, одночасно, універсальні принципи розвитку відповідного суспільного явища. Наголошено на посередницькій функції лобістів та ролі лобізму як механізму медіації й адвокації різних інтересів у публічному управлінні. Виходячи з цього, уточнено категорійно-поняттєвий апарат лобізму в контексті його включення в процедури функціонування органів публічної влади шляхом розкриття розуміння лобістської діяльності як професійного посередництва між цими органами та зацікавленими групами й особами, що здійснюється на чіткій правовій основі легальними методами та дає можливість відобразити рівнодійну різноманітних приватних інтересів у публічній політиці й адміністративних рішеннях владних установ.

2. Доповнено класифікацію лобізму в органах публічної влади через детальне розкриття його різновидів за низкою критеріїв. Зокрема, серед інтересів, що просуваються, виділено галузеві, корпоративні, регіональні, місцеві, етнічні та ін. За формами впливу лобізм поділено на безпосередній, що включає прямий захист певних групових інтересів і вплив на законодавців, та опосередкований лобізм, що полягає у використанні масових кампаній для мобілізації підтримки або опору громадськості стосовно певних рішень публічної влади. В сукупності предметів лобіювання виокремлено законодавство на рівні парламенту, урядову політику, регуляторні рішення галузевих органів виконавчої влади тощо. За спрямованістю впливу лобізм класифіковано на позитивний, коли лобісти

намагаються спонукати до прийняття або зміни владних рішень на користь певної групи або інтересу, та негативний, спрямований на блокування або затримку рішень, що можуть зашкодити інтересам замовників лобістських послуг. Серед інструментів впливу виділено економічні, інформаційні, громадсько-політичні та ін.

3. Розкрито сутнісні особливості основних моделей лобізму, що функціонують у світовій практиці. Так, для англосаксонської моделі характерними є:

- спеціальна законодавча регламентація лобізму, що, наприклад, у США здійснена за допомогою федеральних актів «Про відкритість лобіювання» та «Про чесне лідерство і відкриту владу», а в Канаді – за допомогою закону «Про лобістську діяльність»;

- обов'язкова державна реєстрація суб'єктів лобізму через внесення їх даних до спеціального електронного реєстру, що перебуває у публічному доступі;

- жорсткий державний і громадський контроль за лобістами, що передбачає прозорість лобізму, регулярну звітність лобістів та великі штрафні санкції за порушення ними законодавчих вимог, функціонування спеціалізованих наглядових органів, активний моніторинг лобістської діяльності засобами масової інформації та громадськими організаціями;

- чітке визначення меж діяльності груп інтересів, спрямованої на лобіювання, в тому числі, відмежування легального лобізму від корупційних практик, визначення кола посадових осіб, взаємодія з якими належить до лобістської діяльності, обмеження участі лобістів у фінансуванні виборчих кампаній та ін.;

- престижність лобістської професії, оскільки лобізм іноді іменується «п'ятою гілкою влади», широке залучення до лобіювання колишніх чиновників та політиків, які після залишення посад продовжують використовувати свої впливові зв'язки в структурах влади.

До сутнісних особливостей континентальної моделі лобістської

діяльності, що найбільш яскраво виражена в Німеччині та Франції, належать:

- реалізація через діяльність численних консультативно-дорадчих установ при органах публічної влади, що, наприклад, у Франції функціонують, насамперед, у форматі єдиного спеціального консультативно-дорадчого орган при уряді – Соціально-економічної ради;

- функціонування суб'єктів лобізму в формі колективних об'єднань, серед яких в Німеччині провідна роль належить Федерації німецької промисловості, Об'єднанню асоціацій німецьких роботодавців, Німецькому конгресу торгово-промислових палат, а у Франції – Національній раді французького патронату, Асамблеї французьких палат торгівлі та промисловості;

- фрагментарне правове регулюванням лобізму, що означає відсутність спеціального закону про лобізм та його регламентацію в різних аспектах низкою законів та підзаконних актів;

- велика роль традицій, етичних норм та неформальних правил, наприклад, діяльність лобістів у парламенті Франції через неформальні співтовариства та «групи дружби», наявність Кодексу поведінки членів Бундестагу тощо.

4. Обґрунтовано напрями адаптації в публічному управлінні України зарубіжних механізмів регулювання та сприяння розвитку лобістської діяльності, в тому числі:

- правовий – внесення змін до законодавства з метою інтеграції механізмів регулювання лобізму;

- інституційний – адаптація існуючої системи органів публічної влади для забезпечення ефективного впровадження нових механізмів лобізму; створення незалежних від політичного впливу спеціалізованих інститутів регулювання та контролю лобізму;

- адміністративний – створення системи державної реєстрації суб'єктів лобізму; встановлення їх детальної звітності; контроль за подарунками; формування дієвих механізмів контролю за діяльністю лобістів;

впровадження санкцій за порушення правил лобіювання;

- громадянський – регулярна публічна звітність суб'єктів лобізму; залучення громадськості до формування лобістських механізмів; сприяння громадському контролю за лобістами;

- культурно-освітній – запровадження етичних стандартів поведінки учасників лобістських відносин; проведення інформаційних кампаній, спрямованих на підвищення обізнаності суспільства щодо лобізму; професійна підготовка й підвищення кваліфікації лобістів; спеціалізована освіта для публічних посадовців;

- міжнародний – участь у міжнародних форумах, обмін досвідом, спільні проекти й ініціативи для розвитку та впровадження кращих практик регулювання лобізму.

5. На основі аналізу положень Закону України «Про лобіювання» виділено комплекс потреб удосконалення нового законодавчого регулювання лобізму в Україні, що включають: уточнення значення терміну «лобіювання» для повнішого врахування рекомендацій Ради Європи та ОЕСР, зокрема, в аспекті розуміння мети лобіювання; більш чітке розмежування професійного лобізму з іншими видами участі суспільних суб'єктів у прийнятті рішень органів публічної влади, щоб нормативно-правові акти про лобіювання не перешкоджали законній діяльності громадянського суспільства; детальна регламентація питань комунікацій лобістів з владними установами, в тому числі, упорядкування їх участі в засіданнях комітетів Верховної Ради України, а також процедур реалізації обов'язку владних установ контактувати із суб'єктами лобізму; доповнення спеціальних вимог для набуття статусу суб'єкта лобістської діяльності щодо досягнення фізичною особою певного віку, наявності відповідної освіти, правоздатності, наявності досвіду роботи в державних органах тощо.

6. Обґрунтовано, що практичне запровадження законодавчо легалізованого лобізму в органах публічної влади в Україні потребує додаткових організаційно-правових механізмів, крім Закону України "Про

лобіювання". В цьому зв'язку запропоновано наступні концептуальні підходи щодо удосконалення даних механізмів:

- формування позитивного іміджу лобізму як цивілізованої технології взаємодії між владою, бізнесом та громадськістю, перш за все, подолання усталеного негативного сприйняття лобізму в суспільній свідомості як корупції, протекціонізму, тіньової політики, клановості та ін.;

- трансформація чинного законодавства, спрямована на створення сприятливих умов для легального лобізму, зокрема, шляхом внесення змін до Регламенту Верховної Ради України, законів України «Про комітети Верховної Ради України», «Про правотворчу діяльність», «Про запобігання корупції», «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про захист персональних даних», «Про громадські об'єднання», господарського й фіскального законодавства;

- забезпечення юридичної відповідальності лобістів за неправомірні дії шляхом внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України;

- створення чіткого механізму розгляду скарг і пропозицій громадян органами публічної влади, що суттєво доповнить практичний інструментарій лобізму, оскільки звернення у відповідних формах є досить розповсюдженим засобом суспільно-владної комунікації;

- встановлення етичних стандартів взаємодії лобістів та посадових осіб органів публічної влади через практичне запровадження правил етичної поведінки суб'єктів лобіювання, що мають забезпечувати прозорість і добросовісність взаємодії лобістів з об'єктами лобіювання.

7. Удосконалено інструментарій регулювання етичної поведінки суб'єктів лобізму на основі реалізації принципу запобігання конфлікту інтересів, що передбачає заборону представництва суперечливих інтересів різних клієнтів, обов'язок лобістів інформувати клієнтів про будь-які потенційні конфлікти інтересів та їх наслідки, вживати заходів для їх усунення тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арістова І. В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти : монографія. Харків : Ун-т внутрішніх справ, 2010. 368 с.
2. Багацький В.В., Мацкевич Р. М. Політико-правові засади формування інституту лобізму в Україні. Одеса: Фенікс, 2013. 168 с.
3. Базілевич Д. С., Нестерович В. Ф. Інформаційно-аналітичні матеріали до круглого столу: «Лобіювання в Україні: досвід, проблеми і перспективи»; [за заг. ред. В. Федоренка]. К. : СПД Москаленко О. М., 2009. 210 с.
4. Богиня Т. Ю. Інституціоналізація лобізму: світовий досвід та Україна : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Богиня Тетяна Юріївна ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2014. 219 арк.
5. Богиня Т.Ю. Перспективи законодавчого регулювання інституту лобізму в Україні. Держава і право. 2013. Вип. 61. С. 498–504.
6. Бризіцький М. І. Особливості правового механізму лобіювання в правових системах загального типу / Максим Ігорович Бризіцький. // Порівняльно-аналітичне право. 2015. №1. С. 12–14.
7. Бризіцький М. І. Правова природа лобіювання: порівняльний аспект / Максим Ігорович Бризіцький // Сучасні проблеми порівняльного правознавства : зб. наук. пр. / за ред. Ю. С. Шемшученка, Я. В. Лазура; упоряд: О. В. Кресін, М. В. Савчин. Ужгород : Ужгородський національний університет, 2015. С. 12–14.
8. Бризіцький М. І. Правовий механізм лобіювання у правових системах загального права / Максим Ігорович Бризіцький // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали ХХ звіт. наук.-практ. конф. (6–7 лютого 2014 р.). Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2014. С. 3–5.
9. Бризіцький М. І. Правовий механізм лобіювання: загальнотеоретична та порівняльно-правова характеристика : автореф. дис. ... канд. юрид. наук :

12.00.01 / Бризіцький Максим Ігорович ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2017. 16 с.

10. Бризіцький М.І. Лобіювання: деякі теоретичні аспекти. *Університетські наукові записки*. 2014. № 3 (51). С. 22-29.

11. Бушева С. М. Етнічний лобізм: теоретико-методологічні засади концептуалізації на прикладі єврейського лобі у США : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.01 / Бушева Світлана Миколаївна ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2019. 16 с.

12. Валюшко І. Унормування лобістської діяльності в Україні. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/unormuvannya-lobistskoji-diyalnosti-v-ukrayini>

13. Виговський Д. Суть лобізму як категорії політичної науки. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2008. Вип. 20. С. 42-48.

14. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на проект Закону України «Про добросчесне лобіювання» від 5 січня 2024 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43386> (дата звернення: 18.02.2024).

15. Висновок на проект Закону України «Про добросчесне лобіювання». До реєстр. № 10337 від 13.12.2023. Кабінет Міністрів України.

16. Віннічук О. В. Інституційний дизайн лобізму в умовах демократії. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури. Серія Політологія*. 2014. Випуск 8. С. 171-174.

17. Вітвіцький С.С., Южека Р.С. Міжнародний досвід розвитку інституту лобізму та проблема його легалізації в Україні. *«Молодий вчений»*. Серія: *Юридичні науки*. 2015. № 2 (17). С. 734-736.

18. Войнич О. М. Цивілізований лобізм як чинник політичної культури: концептуальний та прикладний виміри : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.03 / Войнич Оксана Михайлівна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2009. 198 арк.

19. Войнич О.М. Комунікації інститутів ЄС з лобі-групами і громадянським суспільством. *Міжнародні відносини*. 2017. № 17. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3334/3012.

20. Ворчакова І.Є. Лобізм як соціально-політичний феномен: теоретичні підходи. *Вісник маріупольського державного університету серія: історія. політологія*. 2016. Вип. 15. С. 179-185.

21. Газізов М.М. Європейський досвід лобістської діяльності: уроки для України. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія : Державне управління*. 2015. № 4. С. 57–62.

22. Ганжуров Ю. Парламентське лобіювання в контексті політичної комунікації. *Політичний менеджмент*. 2005. № 4. С. 50-62.

23. Гоцуляк В. М. Лобізм в умовах радикальних трансформацій сучасного українського суспільства. Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник». Серія: Політичні науки. Вип. 114. С. 354-358.

24. Гдичинський В. Б. Лобістська діяльність і права людини: науковотеоретичний аспект. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2015. №2(12). URL : <http://lj.oa.edu.ua/articles /2015/n2/15hvbnta.pdf>.

25. Герасіна Л. М. Соціологія права : навч. посіб. Електронний ресурс / Л. М. Герасіна, М. І. Панов. Київ: 2003. Режим доступу: <http://radnuk.info/pidrychnuku/sotsiologiya/505-panova.html>

26. Гнатенко Н. Пошуки шляхів легалізації лобізму в Україні: зміна парадигм. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2012. № 1. С. 172.

27. Годний С. П. Інститут лобізму в політиці як чинник демократизації українського суспільства : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Годний Сергій Петрович ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2019. 20 с.

28. Годний С.П. Політичний лобізм як практика і чинник розвитку суспільної свідомості. *Парадигма пізнання: гуманітарні питання*. 2015. № 8

(11). URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/153775449.pdf>.

29. Гойман В. І. Механізм правового регулювання / В. І. Гойман // Юридична енциклопедія: В 6-ти тт. Київ: Українська енциклопедія, 1998. Т. 3: К-М. С. 545.

30. Головко В. Становлення лобізму в Україні: проблеми законодавчого регулювання / Офіційний сайт. Гуманітарний журнал НГУ Електронний ресурс. Режим доступу: <http://gj.nmu.org.ua/pdf/2012/4/Golovko.pdf/>.

31. Головко В. Становлення лобізму в Україні: проблеми законодавчого регулювання. *Гуманітарний журнал НГУ*. 2012. № 4. URL: <http://gj.nmu.org.ua/pdf/2012/4/Golovko.pdf/>

32. Гричина Н. А. Лобізм як інститут сучасної демократії : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Гричина Наталія Анатоліївна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2009. 186 арк.

33. Гросфельд О. В. Становлення лобізму в сучасній Україні : автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / Гросфельд Олена Володимирівна ; Таврійський національний ун-т ім. В.І.Вернадського. Сімф., 2009. 16 с.

34. Дягілев О. В. Законодавство Канади стосовно лобістської діяльності: позитивний досвід та проблеми нормативного регулювання . *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2014. № 1144. С. 10-14.

35. Дягілев О. В. Конституційно-правовий інститут лобізму: вітчизняний та зарубіжний досвід : монографія / О. В. Дягілев. Харків: Майдан, 2011. 251 с.

36. Дягілев О. В. Правовий інститут лобіювання: конституційно-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Дягілев Олексій Володимирович ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2010. 20 с.

37. Дягілев О. В. Правовий інститут лобіювання: конституційно-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Дягілев Олексій

Володимирович ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2010. 221 арк.

38. Європейська Конвенція з Прав Людини Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.pdf.

39. Журба Ю.А., Гончаренко О.А. Лобізм: загальнотеоретичний аналіз. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 9-12.

40. Законодавче регулювання лобістської діяльності (досвід країн Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки). Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28920.pdf>

41. Знаменский Г. Л. Совершенствование хозяйственного законодательства: цель и средства / Г. Л. Знаменский. Київ : Наукова думка, 1980. 187 с.

42. Заява організацій громадянського суспільства щодо законопроектів про лобізм в Україні від 24 лютого 2021 р. URL: <https://detector.media/community/article/185203/2021-02-24-zayava-organizatsiygromadyanskogo-suspilstva-shchodo-zakonoproiektiv-pro-lobizm-v-ukraini/> (дата звернення: 21.03.2024).

43. Інститут лобіювання в Україні та за кордоном: походження, проблеми, перспективи розвитку: науково-інформаційне видання / Д. Базілевич, В. Нестерович, В. Федоренко; Інститут професійного лобіювання та адвокаті. К.: 2015. 111 с.

44. Карпенко О.В. Про доцільність впровадження в Україні інституту цивілізованого лобізму державно-управлінських рішень. *Демократичне врядування*. 2011. Вип. 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2011_7_16.

45. Кварацхелія Г. Аналітика законів про лобізм європейських країн та США URL: <http://brandstory.com.ua/analitikazakoniv-pro-lobizm/>

46. Кельман М. С., Оніщенко Н. М., Мельник Р. С. Теорія держави і права: Курс лекцій / М. С. Кельман, Н. М. Оніщенко, Р. С. Мельник. Київ:

Центр учбової літератури, 2007. 516 с.

47. Кисельов С.С. Законодавче регулювання лобіювання у США – досвід для України. *Стратегічні пріоритети*. 2010. № 1. С. 76-81.

48. Кіржецький Ю. І., Ріжко Л. І., Кіржецька М. С. Функції галузевого лобіювання як елемент організаційно-економічного механізму взаємодії бізнесу та влади. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. *Логістика*. 2017. № 863. С 82-87.

49. Колесник Р. Лобізм по-європейськи. *Нар. депутат*. 2006. Лип. С. 31-35.

50. Конституція Сполучених Штатів Америки Електронний ресурс. 1787. URL:

https://en.wikisource.org/wiki/Constitution_of_the_United_States_of_America.

51. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року : за станом на 1 січня 2006 року. Київ : Парламентське видавництво, 2006. 64 с.

52. Котляревська Г. М. Конституційне право громадян на звернення до органів влади в Україні (питання теорії та практики) : автореф. дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / Г. М. Котляревська. Київ, 2004. 20 с.

53. Лавренов Д. А. Особливості лобізму в сучасній Україні : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Лавренов Данило Андрійович ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2016. 17 с.

54. Лавренов Д.А. Зарубіжний досвід правового забезпечення лобізму та його адаптація до українських політичних реалій. *Політологічний вісник*. 2014. Вип. 73. С.452-469.

55. Лобізм та його інституційні форми. Україна і зарубіжний досвід : [Аналіт. матеріали] / Наук. Т-во «Гуманіт. Колегія»; [Упоряд. : М. Розумний, В. Холод]. К. : УФПР, 2005. 40 с.

56. Лобіювання. Канада : пер. з англ. / Група міжнар. співробітництва. К. : б. в., 2004. 30 с.

57. Лобізм у законі: коли немає потреби приховувати, в чиїх інтересах ти дієш. URL: <https://cpc.com.ua/articles/lobizm-u-zakoni-koli-nemaє-potrebi-prikhovuvati-v-chiikh-interesakh-ti-diesh> (дата звернення: 28.12.2023).

58. Лубінець Д. В. Теоретичні підходи до поняття лобіювання та його типології. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2018. Вип. 22–23. С. 226-235.

59. Малишенко Л.О. Специфіка лобіювання в сучасній Україні. *Вісник національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого: зб. наук. пр. Сер. Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2012. № 2. С. 260–268.

60. Мандрик В. Громадські слухання як елемент лобіювання : (посібник для громадських організацій, які працюють для розвитку малого та середнього бізнесу) / В. Мандрик та ін. К. : А.П.Н., 2002. 60 с.

61. Мареніченко В.В., Сичова М.О., Гаркавий В.В. Механізми лобізму в системі державного управління. URL: <https://dspace.dsau.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/2367/1/2.pdf>

62. Матвієнко В., Сокур С. Інституціоналізація лобістської діяльності в країнах-членах ЄС на прикладі Австрії, Великої Британії, Німеччини, Франції та Данії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2015. № 1 (43). С. 10-14.

63. Мацкевич Р. М. Особливості формування інституту лобізму. *Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (керівник авт. кол.), Л. І. Кормич (ред.), М. А. Польовий (відп. секр.) [та ін.] ; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. проблем*. Одеса, 2009. Вип. 37. С. 71-76.

64. Мацкевич Р. М. Політико-правові засади формування інституту лобізму в Україні : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Мацкевич Роман Миколайович ; Одес. нац. юрид. акад. О., 2008. 193 арк.

65. Мацкевич Р. М. Суспільне значення лобізму та основні типи представництва інтересів. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1611/Maskevich.pdf>.

66. Міл Джон Стюарт. Про свободу : есе / пер. з англ./ Джон Стюарт Міл Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 463 с.

67. Молодіжне лобіювання / ред.-упоряд. Г. Бежнар та ін.. К. : Молодіжна Альтернатива, 2003. 43 с.

68. Нестерович В. Ф. Конституційно-правові аспекти лобіювання у правотворчому процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право» / Нестерович В. Ф. Луганськ, 2004. 20 с.

69. Нестерович В. Ф. Конституційно-правові аспекти лобіювання у правотворчому процесі України : дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Нестерович Володимир Федорович ; Луганський держ. ун-т внутрішніх справ ім. Е.О.Дідоренка. Луганськ, 2008. 212 арк.

70. Нестерович В.Ф. Конституційно-правові засади інституту лобіювання: зарубіжний досвід та перспективи для України: монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О.Дідоренка, 2010. 752 с.

71. Нестерович В.Ф. Легітимація лобіювання в Україні: від ідеї до закону. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О.Дідоренка*. 2015. № 4. С. 36–46.

72. Одинцова Е.А. Правове регулювання лобізму: світовий досвід та практика. *Динаміка наукових досліджень: Матер. III міжнар. наук-практ. конф.* Дніпропетровськ. 2004. Т. 4. С. 17-20.

73. Одинцова О. О. Правове регулювання лобізму в сучасній Україні (загальнотеоретичне дослідження) : автореф. дис. канд. юр. наук : 12.00.01 Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Одинцова Олена Олексіївна. Одеса, 2008. 20 с.

74. Одинцова О. О. Правове регулювання лобізму в сучасній Україні (загальнотеоретичне дослідження) : дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Одинцова Олена Олексіївна ; Одеська національна юридична академія. О., 2008. 194 арк.

75. Олексенко В.О. Політичне лобіювання в Україні в нормативно-правовому та безпековому вимірах. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2017. Випуск 3/4 (35/36). С. 24-27.

76. Онуфрієнко О. В. Правові засоби у контексті інструментальної теорії права : автореф. дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / Онуфрієнко Олександр Володимирович Харків, 2004. 20 с.

77. Перга Т.Ю. Екологічний лобізм як інструмент розширення участі суспільства в процесі прийняття рішень у ЄС. *Історико-політичні студії: збірник наукових праць. Серія «політичні науки»*. 2015. № 2 (4). С. 65-73.

78. Петрович А.І. Практика законодавчого регулювання лобізму в США, Канаді, Великобританії, Німеччині та Франції. *Юридичний науковий журнал*. 2018. № 3. С. 44-46.

79. Про звернення громадян : Закон України від 2 жовтня 1996 року № 393/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 47. Ст. 256.

80. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. Ст. 650.

81. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170.

82. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 липня 2010 року № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України. 2010. № 41-42. Ст. 529.

83. Питання консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, утворених Кабінетом Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. № 599 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/599-2009-п#Text> (дата звернення: 7.04.2024).

84. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 33.02.2024).

85. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 / Кабінет Міністрів України. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-п#Text> (дата звернення: 20.03.2024).

86. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки : Закон України від 14 жовтня 2014 р. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 46. Ст. 2047.

87. Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки : Закон України від 20.06.2022 р. № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>

88. Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.03.2023 р. № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#Text>

89. Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 18 липня 2007 р. № 950 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950-2007-п> (дата звернення: 25.03.2024).

90. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 20.02.2024).

91. Про захист персональних даних: Закон України від 1 червня 2010 р. № 2297-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 18.03.2024).

92. Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр#Text> (дата звернення: 29.03.2024).

93. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 25.02.2023).

94. Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 4 квітня 1995 р. № 116/95-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/95-вр/doc#Text> (дата звернення:

28.02.2024).

95. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 15.04.2024).

96. Про лобіювання. Закон України. 23 лютого 2024 р. № 3606. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2024, № 18, ст.77.

97. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (дата звернення: 17.03.2024).

98. Про правотворчу діяльність. Закон України. 24 серпня 2023 року № 3354. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2023, № 93, ст.364.

99. Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України від 22 червня 2012 р. № 5026-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5026-17#Text> (дата звернення: 12.04.2024).

100. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15 вересня 1999 р. № 1045-XIV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text> (дата звернення: 7.03.2024).

101. Про публічні консультації: проект Закону України від 23 жовтня 2020 р. № 4254 / Верховна Рада України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70235 (дата звернення: 18.04.2024).

102. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 р. № 1861-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text> (дата звернення: 1.02.2024).

103. Про Рішення Ради національної безпеки та оборони України від 31 жовтня 2008 року «Про стан протидії корупції в Україні»: Указ Президента України від 27 листопада 2008 року № 11012008. Офіційний вісник України. 2008. № 92. Ст. 3042.

104. Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11 липня 2002 р. № 93-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-15#Text> (дата звернення: 25.03.2024).

105. Проблеми легітимації інституту лобіювання в Україні та шляхи їх розв'язання : матеріали громад. обговорення, м.Київ, 12 жовт. 2009р. / Департамент конституційного та адміністративного права, Програма сприяння Парламенту II ; авт.-упоряд. В. Федоренко та ін. ; заг. ред. В. Федоренко. К. : СПД Москаленко О.М., 2009. 108 с.

106. Публічна дипломатія та лобіювання громадських інтересів на місцевому рівні. Матеріали всеукраїнської конференції за підсумками однойменного проекту у Верховній Раді України 25-го лютого 2009р. К.: ІПО, 2009. 80 с.

107. Публічне лобіювання: Навч. посіб. / Під заг. ред. канд. філос. наук Р. Кобця, канд. істор. наук С. Панциря. Київ, Фонд "Європа ХХІ", 2008. 160 с.

108. Радейко Р. І. Безпосередні та опосередковані форми лобіювання у правотворчій діяльності (на прикладі законодавчої діяльності Верховної Ради України). *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 74-78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2013_4_19

109. Рачинська М. Інститут лобізму в питаннях формування й реалізації державної правової політики та здійснення контролю за правотворчою діяльністю. *Вісник Національної академії державного управління*. 2013. №2. С. 208-215.

110. Рачинська М.П. Концепції теоретичної ідентифікації лобізму в сучасній західноєвропейській науці. *Вісник Національної академії державного управління*. 2017. № 1. С. 42-50.

111. Рихлік В.А. Сучасні технології політичного лобіювання. *Політологічний вісник*. 2015. Випуск 77. С. 318-322.

112. Росенко М. І. Лобізм і його роль в діяльності сучасних парламентів. шляхи удосконалення регламентації діяльності лобістів в

парламенті України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 11. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=214>

113. Рябовол Л.Т. Інститут лобіювання як предмет наукового дослідження. *Право і суспільство*. 2018. № 1. Частина 2. С. 32-37.

114. Самойленко О.О. Запровадження європейської моделі лобістської діяльності в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2020 № 4. Том 31 (70). С. 94-99.

115. Самохвалов В. П. Теоретико-правові проблеми лобізму: навч. посіб. К., 2011. 95 с.

116. Стельмах А.В. Лобіювання як політичний процес у публічному управлінні. *Становлення публічного адміністрування в Україні : матеріали X Конф. студентів та молодих учених за міжнар. участю / за заг. ред. О. Б. Кіреєвої*. Д. : ДРІДУ НАДУ, 2019. С. 318-322.

117. Стельмах А.В. Наукові підходи до визначення поняття інституту лобізму як основи забезпечення державної безпеки України. *Державно-управлінські студії: електронний науковий журнал*. 2019. № 6. URL: <http://studio.ipk.edu.ua/wp-content/uploads/2021/02/Stel-makh-DUS-6.pdf>

118. Стельмах А.В. Проблеми застосування інституціонального лобізму у діяльності парламенту. Інституціоналізація публічного управління в Україні в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних викликів : матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 24 трав. 2019 р.).

119. Стельмах А.В. Проблеми реалізації лобістської діяльності в системі публічного управління: теоретичні підходи. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2020. № 4. С. 83-88.

120. Стельмах А.В. Сучасні проблеми реалізації лобістської діяльності в системі публічного управління. *Пріоритети фінансово-економічного управління : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 15 січня 2021 р)*. Одеса: Східноєвропейський центр наукових досліджень, 2021. С. 142-144.

121. Стельмах А.В. Теоретичні підходи до проблеми реалізації

лобізму у парламентській діяльності. *Наукові перспективи: журнал.* 2020. №6 (6). С. 271-289.

122. Стельмах А.В. Теоретичні підходи до формування інституту лобізму як основи забезпечення державної безпеки України. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2019. № 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1933>.

123. Стельмах А.В. Удосконалення нормативно-правового регулювання інституту лобізму як основи забезпечення державної безпеки. *Наукові перспективи: журнал.* 2021. № 1 (7). С. 296-304.

124. Стельмах А.В. Формування інституту лобізму як основи забезпечення державної безпеки України. *Сучасні аспекти модернізації науки в Україні: стан, проблеми, тенденції розвитку: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, Київ; Варшава, 07 лютого 2021 р. / за ред. Є.О. Романенка, І.В. Жукової.* Київ; Варшава: ФОП КАНДИБА Т.П., 2021. С. 120-123.

125. Стременовський С.М. Суб'єкти та об'єкти лобіювання в правотворчому процесі: перспективи законодавчої регламентації в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2018. Випуск 48. Том 1. С. 44-47.

126. Сумська В. В. Інституціоналізація лобіювання в державному управлінні України : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Сумська Вікторія Володимирівна ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харків. регіон. ін-т держ. упр. Харків, 2014. 20 с.

127. Сумська В.В. Теоретичні підходи до визначення поняття «лобіювання». *Державне будівництво.* 2010. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2010_2_26.pdf

128. Сумська В.В. Теоретичні підходи до визначення поняття «лобіювання». *Державне будівництво.* 2010. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2010_2_26

129. Тихомирова Є. Б. PR-формування відкритого суспільства :

монографія / Є. Б. Тихомирова. Київ : Наша культура і наука, 2003. 196 с.

130. Тихомирова Є. Лобізм як складова міжнародного PR. URL: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=36&c=672>.

131. Тіндалл Д. Історія Америки / Д. Тіндалл, Д. Шай ; / пер. з англ.: Л. Притула та ін.. Львів : Літопис, 2010. 904 с.

132. Годика Ю. М. Механізм реалізації правових норм: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Ю. М. Годика. Харків, 1996. 30 с.

133. Токвіль А. Про демократію в Америці : пер. з фр. / Алексіс де Токвіль. Київ : Всесвіт, 1999. 586 с.

134. Топалова Е. Х. Досвід інституціалізації лобістської діяльності в Україні / Е. Х. Топалова // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XX звіт. наук.-практ. конф. (6–7 лютого 2014 р.). Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2014. С. 3–5.

135. Трофименко А. В. Інститут лобізму в Канаді: досвід для України : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Трофименко Анастасія Вікторівна ; Маріуп. держ. ун-т. Маріуполь , 2015. 20 с.

136. Трофименко А. В. Концептуальні підходи до розуміння лобізму. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія.* 2014. Вип. 10. С. 112–123.

137. Трофименко А.В. Проблеми інституціоналізації лобізму в Україні. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія, політологія.* 2014. Вип. 11. С. 203-212.

138. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: ратифікована Законом України від 16 верес. 2014 р. № 1678-VII / Верховна Рада України. *Офіц. вісн. України.* 2014. № 75. С. 83.

139. Федоренко В. Л., Нестерович В. Ф. Інститут лобіювання у країнах західної демократії та перспективи його легітимації в Україні. *Бюл. М-ва*

юстиції України. 2009. № 9. С. 13-25.

140. Фесенко В. Лобіювання в міжнародній та вітчизняній політико-правовій практиці. *Перспективи паритетної демократії у політико-правовому полі України*. Х., 1997. С.114–122.

141. Чумаков С. Місія: «Пролобіювати лобіювання» Електронний ресурс / Сергій Чумаков // Українська правда. 2011. URL: <http://www.pravda.com.ua/columns/2011/06/2/6264302/>.

142. Шведа О. С. Міжнародно-правове регулювання інституту лобіювання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Шведа Ольга Сергіївна ; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. Київ, 2019. 20 с.

143. Шведа О.С. Сучасний стан та тенденції розвитку законодавства і практики України в контексті легалізації лобістської діяльності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2018. № 07(201). С. 46-53.

144. Штерн В. Лобізм як явище політичного життя (теоретико-методологічний аспект). *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. 2008. Випуск 10. С. 32-38.

145. Щербанюк О. В. Теоретико-правові проблеми правової інституціоналізації лобізму в Україні. *Науковий вісник Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича : зб. наук. Праць*. 2006. № 4. С. 51-56.

146. Яровой Т. С. Державне управління системою лобізму в Україні в інтересах громадянина, суспільства, безпеки держави : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.01, 25.00.05 / Яровой Тихон Сергійович ; Міжрегіон. Акад. упр. персоналом. Київ, 2020. 588 арк.

147. Рекомендація CM/Rec(2017)2 державам-членам щодо правового регулювання лобістської діяльності в контексті прийняття публічних рішень URL: <https://rm.coe.int/legal-regulation-of-lobbyingactivities/168073ed69>

148. Allan J. Cigler and Burdett A. Loomis, *Interest Group Politics*. 4th ed., Congressional Quarterly Press, 1995.

149. Allen Hays R. *Who Speaks for the Poor? National Interest Groups and*

Social Policy. Garland Press, 2001.

150. American League of Lobbyists Code of Ethics URL: <http://www.alldc.org/ethicscode.cfm>.

151. An Act To provide for the disclosure of lobbying activities to influence the Federal Government, and for other purposes, Dec. 19, 1995. URL: <http://www.lobbying.ru/docs/lda.Pdf>

152. Bovens M. Analysing and Assessing Accountability: A Conceptual Framework / Mark Bovens. // European Law Journal. 2007. № 13. P. 447–468.

153. Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich. 2012. Lobbying und InteressenvertretungsTransparenz-Gesetz Электронный ресурс. URL: http://www.parlament.gv.at/PAKT/VHG/XXIV/I/I_01465/index.shtml.

154. Caria R., de. The Constitutional Right to Lobby on the Two Sides of the Atlantic: Between Freedom and Democracy / Riccardo de Caria. // Cambridge Journal of International and Comparative Law. 2013. № 2. P. 452–478.

155. Center for Ethics in Government. How States Define Lobbying and Lobbyist Электронный ресурс / Center for Ethics in Government // National Conference of State Legislatures. 2015. URL: <http://www.ncsl.org/research/ethics/50-state-chart-lobby-definitions.aspx>.

156. Corruption perceptions index 2014: results Электронный ресурс. URL: <https://www.transparency.org/cpi2014/results>.

157. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2023 Communication on EU Enlargement policy URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf

158. CDL-AD(2013)011-e Report on the Role of Extra-Institutional Actors in the Democratic System (Lobbying) Adopted by the Venice Commission at its 94th Plenary Session (Venice, 8-9 March 2013). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2013\)011-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2013)011-e)

159. Dlugopolsky O. Models of Lobbying: International experience and

Ukrainian specificity. *Journal of European Economy*. 2006. Vol. 5. № 1. P. 27-51.

160. Doublet Y. M. Thematic Article: Lobbying and Corruption. GRECO 2012 Activity Report. 2013. URL: [http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/documents/2013/Greco\(2013\)1_Gen.Act.Report2012_EN.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/documents/2013/Greco(2013)1_Gen.Act.Report2012_EN.pdf).

161. Dr. Raj Chari, Dr. Gary Murphy. Examining and Assessing the Regulation of Lobbyists in Canada, the USA, the EU institutions, and Germany: A Report for the Department of the Environment, Heritage and Local Government. Dublin City University, 2006.

162. European Commission for Democracy through Law (Venice commission). Report on the role of extra-institutional actors in the democratic system (lobbying) Электронный ресурс / European Commission for Democracy through Law (Venice commission). 2013. URL: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2013\)011-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2013)011-e).

163. Farnel Frank J. Am richtigen Hebel : Strategie und Taktik des Lobbying. Landsberg/Lech : Verl. Moderne Industrie, 1994. 239 p.

164. Federal Election Campaign Laws URL: <http://www.fec.gov/law/feca/feca.pdf>.

165. Finer Samuel E. Anonymous Empire. A Study of The Lobby in Great Britain. London : Pall Mall Press. 1958. 150 p.

166. Green Papers // UK Parliament home page. URL: <http://www.parliament.uk/site-information/glossary/green-papers/>.

167. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/gg/gesamt.pdf>.

168. Holmes N., Dara Lithwick. The Federal Lobbying System: The Lobbying Act and the Lobbyists' Code of Conduct. URL: <http://www.parl.gc.ca/Content/LOP/ResearchPublications/2011-73-e.htm>.

169. Honest Leadership and Open Government Act of 2007. URL: <https://www.congress.gov/bill/110th-congress/house-bill/2316>.

170. Integrity and prevention of corruption act. URL: http://www.regulatelobbying.com/images/Slovenia_Lobbying_Law-3.pdf.

171. Kurdashvili L. The Methods and Role of Lobbying System in the U.S. / Lasha Kurdashvili // American Studies Periodical. 2011. URL: https://eduhum.ibsu.edu.ge/files/Menu%20Items/4th_International_Conference_on_American_Studies.pdf.

172. Law On Lobbying Activities. Republic of Lithuania. 2000. URL: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=407652.

173. Legislation. Control of lobbying. Harvard Law Review, v. XLV. 1931-1932. URL: lawcrawler.findlaw.com

174. Leif T., Speth R. Die funfte Gewalt. Lobbyismus in Deutschland / Thomas Leif, Rudolf Speth . Wiesbaden : CWV Fachverlage GmbH, 2006. 164 p.

175. Lobbying Act of Canada. Justice Laws Website. URL: <http://laws.justice.gc.ca/eng/acts/L-12.4/>.

176. *Lobbying Act*, R.S.C., 1985, c. 44 (4thSupp.). URL: <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/L-12.4/page-1.html>

177. Lobbying Disclosure Act of 1995 URL: http://www.senate.gov/legislative/Lobbying/Lobby_Disclosure_Act/TOC.htm.

178. Lobbying Disclosure Act of 1995. PUBLIC LAW 104–65 DEC. 19, 1995. URL: <http://lobbyingdisclosure.house.gov/lda.pdf>.

179. Lobbying Disclosure Act. URL: http://www.senate.gov/legislative/Lobbying/Lobby_Disclosure_Act/TOC.htm

180. *Lobbying Transparency and Ethics Act*, 2002 chapter T-11.011 (Updated to 1 October 2013). URL: http://www2.publicationsduquebec.gouv.qc.ca/dynamicSearch/telecharge.php?type=2&file=%2F%2FT_11_011%2FT11_011_A.htm

181. «Lobbying» Qualitätsstandards und Verhaltenskodex. URL: <http://prva.at/wissen/arbeitskreise/abgeschlossene-arbeitskreise/62-wissen/arbeitskreise/abgeschlossene-arbeitskreise/102-lobbying>.

182. Lobbying-und Interessenvertretungs. *Transparenz-Gesetz*. 2012. URL:

http://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblAuth/BGBLA_2012_I_64/BGBLA_2012_I_64.pdf

183. Lobbyists' Code of Conduct. URL: <https://lobbycanada.gc.ca/en/rules/the-lobbyists-code-of-conduct/lobbyists-code-of-conduct-2023/>

184. Lobbyists Registration Act, 1998 S.O. 1998, Chapter 27 Schedule. URL: http://www.e-laws.gov.on.ca/html/statutes/english/elaws_statutes_98127_e.htm.

185. Lobbyists' Code of Conduct. Office of the Commissioner of Lobbying of Canada. URL: https://lobbycanada.gc.ca/eic/site/012.nsf/eng/h_00014.html.

186. Lobel O. The Renew Deal : The Fall of Regulation and the Rise of Governance in Contemporary Legal Thought. Minnesota Law Review. 2004. № 89. P. 262–390.

187. Madison J. The Federalist № 51 / James Madison. Charles Scribner. 1863. URL: http://en.wikisource.org/wiki/The_Federalist_%28Dawson%29/50.

188. OECD. Lobbyists, Governments and Public Trust, Vol. 2: Promoting Integrity through Self-regulation / OECD, 2012. 126 p.

189. OECD, Recommendation of the Council on Principles for Transparency and Integrity in Lobbying, OECD/LEGAL/0379 URL: <https://legalinstruments.oecd.org/public/doc/256/256.en.pdf>

190. Ontario Lobbyists Registration Office. URL: <https://lobbyist.oico.on.ca/LRO/GeneralSettings.nsf/vwEnHTML/>

191. PACE. Lobbying in a democratic society (European code of good conduct on lobbying). Parliamentary Assembly of the Council of Europe. Recommendation 1908 (2010). 26 April 2010 (11th Sitting). URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17832&lang=en#>

192. Pross P. Roadworks: Assessing the Progress of Canada's Lobbying Laws. URL: http://www.alisonbrewin.com/Portals/11/Influencing_BC_September_2012_FINA

[L.pdf](#)

193. Raj Chari, John Hogan and Gary Murphy. “Regulating Lobbying: a Global Comparison”, Manchester University Press, 2010, 196 p.

194. Registrar of Lobbyists. Annual Reports 2007–2008 / Government of Canada. Ottawa, 2008. 49 p.

195. Registration of Lobbyists. Hearings before the Committee on the Judiciary. House of Representatives. 74th Congress. 1st session. July 16 and 26, 1935. Washington, 1935. URL: thomas.loc.gov

196. Regulation of Lobbyists in Developed Countries: Current Rules and Practices. Institute of Public Administration. URL: <http://www.housing.gov.ie/sites/default/files/migrated-files/en/Publications/LocalGovernment/Administration/FileDownload%2C2048%2Cen.pdf>.

197. Resolution 1744 (2010): Extra-institutional actors in the democratic system. Parliamentary Assembly. 2010. URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17884&lang=en>.

198. Schickinger J. Lobbying in Austria. A theoretical and empirical examination of lobbying in Austria. URL: http://www.tiaustria.at/uploads/media/Lobbying_in_Austria_english.pdf.

199. Statute of the Council of Europe. Council of Europe’s website. 1949. URL: <http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680306052>.

200. Statutory Resolution (51) 30. Council of Europe’s website. 1951. URL: http://assembly.coe.int/nw/xml/RoP/Statut_CE_2015-EN.pdf.

201. Stelmakh A.V. Regulatory and legal mechanisms of regulation for the lobbyism institute in Ukraine: problems and solutions. *Public administration and Law Review*. 2021. № 1. P. 4-9.

202. The Annual Report on the administration of the Lobbyists Registration Act 1989–1990. *Website Office of the Commissioner of Lobbying of Canada*. URL:

<http://www.ocl-cal.gc.ca/eic/site/lobbyistlobbyise1.nsf/eng/nx00253>. Html

203. The Code of Conduct for Members of Parliament. Prepared pursuant to the Resolution of the House of 19 July 1995. URL: <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm201516/cmcode/1076/107602.htm>.

204. United States v. Harriss et al. 347 U.S. 612 (74 S.Ct. 808, 98 L.Ed. 989). June 7, 1954. URL: <https://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/347/612>.

205. United States v. Rumely. 345 U.S. 41 (73 S.Ct. 543, 97 L.Ed. 770). March 9, 1953. URL: <https://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/345/41>.

206. Wolpe B. C., Levine B. J. Lobbying Congress: How the System Works. – Second edition. Washington, D.C.: Congressional Quarterly Inc., 2016. 324 p.

207. Zetter L. Lobbying. The Art of Political Persuasion / L. Zetter. Great Britain: Harriman House LTD, 2008. 454 p.

ДОДАТКИ

**Довідки про впровадження результатів дисертаційного
дослідження**

КРУТИВСЬКА СІЛЬСЬКА РАДА
 ПІЖИНСЬКОГО РАЙОНУ
 ЧЕРНІВЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

КР.03.2024 № 166/03/27
 від 17.03.2024 р. № 166/03/27
 м.Кр. 070320 04421198, e-mail: krt@krt.gov.ua

Кр.03.2024 № 166/03/27

На №

від

ДОВІДКА

про виконання результатів наукових досліджень
БЕРЕЖКИ Наталії Олександрівни
 на тему: «Удосконалення організаційно-правових механізмів
 управління добітму в діяльності органів публічної влади»

Протягом двох років виконання запропонованої Бережкою Наталією Олександрівною системної підходи до реформ та заходів для забезпечення прозорості, етичності та продуктивної взаємодії широкого спектру громадських інтересів з метою укріплення добітвельної діяльності.

Повідомлю у провінціях Березки Н.О. є актуальними ці необхідності введення чітких правил і вищою особою реєстрації та звітності добітвельних заходів, визначення мінімальних розмірів фінансових внесків та зобов'язань для добітвельців, щоб зменшити ризик корупції чи недостатнього впливу на прийняття рішень; розробки та впровадження кодексів етики для добітвельців, які встановлюють стандарти поведінки та зобов'язують до їхньої професійної діяльності; забезпечення незалежної оцінки прозорості у прийнятті рішень та провезення консультативних процесів створення незалежних органів, які відповідають за моніторинг додержання правил добітвельства, реєстрації та етичних норм; проведення освітніх заходів для громадськості, журналістів та пресетативників щодо прозорості добітвельства в політиці, корупційній ризиків та зобов'язань щодо повсякденного впливу; встановлення обмежень щодо верховенства осіб з добітвельною діяльністю до посади у важливих структурах та посадах, для уникнення конфлікту інтересів; розвитку та підтримки громадських організацій, які слідують за добітвельством, викрадають конфіденційні інтереси та сприяють впровадженню реформи.

Підпис

Олег ІВАНОВ

УКРАЇНА

БАХМАЦЬКА МІСЬКА РАДА

вул. Свободи, 42, м. Бахмач, Чернівецька область, 16501, тел./факс: (04639)2-15-04, e-mail: 04061702@mail.gov.ua
 сайт: www.bahmach-mr.gov.ua, код з'їзду з ЄДРПОУ 04061702

13.03.2024 № 03-07/2024

На № _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів наукових досліджень Березки Наталії
 Олексіївни за темою «Удосконалення організаційно-правових механізмів
 запровадження лобізму в діяльності органів публічної влади»

Прийнято до впровадження запропоновані Березкою Наталією Олексіївною системні підходи до реформ та заходів для забезпечення прозорості, етичності та врахування широкого спектру громадських інтересів з метою унормування лобістської діяльності.

Позитивом у пропозиціях Березки Н.О. є акцентування на необхідності введення чітких правил і вимог щодо реєстрації та звітності лобістів; встановлення максимальних розмірів фінансових внесків та обмежень для лобістів, щоб зменшити ризик корупції чи неетичного впливу на прийняття рішень; розробки та впровадження кодексів етики для лобістів, які визначають стандарти поведінки та вимоги до їхньої професійної діяльності; забезпечення активної участі громадськості у прийнятті рішень та проведенні консультативних процесів; створення незалежних органів, які відповідають за моніторинг дотримання правил лобізму, реєстрації та етичних норм; проведення освітніх заходів для громадськості, журналістів та представників влади про ролі лобізму в політиці, корупційні ризики та можливі шляхи подолання негативного впливу; встановлення обмежень щодо переходу осіб з лобістської діяльності до посад у владних структурах та навпаки, для уникнення конфлікту інтересів; розвитку та підтримки громадянських організацій, які слідкують за лобізмом, викривають конфлікти інтересів та сприяють впровадженню реформ.

Міський голова

Павло ШИМКО

УКРАЇНА

НИЖНІСЬКА РАЙОННА РАДА
ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

м.м. Івано-Франків, І. м. Нішня, 10900, тел./факс (04631) 7-73-47, e-mail: radan.nishnya@ukr.net або СДПНО 24471347

29.12.2023 р. № 05-13/191

№ 36

від

ДОВІДКА

**про впровадження результатів наукових досліджень БЕРЕЗКИ Наталії
Олексіївни за темою «Удосконалення організаційно-правових механізмів
запровадження лобізму в діяльності органів публічної влади»**

Запропоновані Березкою Наталією Олексіївною підходи щодо удосконалення організаційно-правових механізмів запровадження лобізму в діяльності органів публічної влади прийнятні до впровадження Нижніською районною радою Чернігівської області.

Березкою Н.О. надано пропозиції щодо посилення ролі громадських організацій та груп у лобіюванні прийняття рішень органами публічної влади. Комплекс заходів передбачає встановлення нормативних рамок, які гарантують рівний доступ громадських організацій до процесів лобіювання; розробку механізмів фінансової підтримки для менш можливих організацій; закріплення вимог до обов'язкової публікації інформації про діяльність громадських організацій та їхнє лобіювання; встановлення обов'язкових вимог до декларування фінансових витрат на лобіювання; створення незалежних механізмів контролю та моніторингу лобіювання; впровадження етичних кодексів поведінки для громадських організацій та забезпечення їх виконання; сприяння активнішому залученню різних груп та соціальних класів у діяльність громадських організацій; здійснення заходів для підвищення представництва мешкань, працездатних груп та різноманітних голосів в лобіюванні; запровадження ініціатив для підвищення освітньої грамотності громадян з питань лобіювання та його впливу на суспільство; здійснення інформаційних кампаній, спрямованих на роз'яснення принципів та цінностей, які керують діяльністю громадських організацій, залучення громадян до участі у прийнятті рішень через розширення механізмів громадянської участі; сприяння діалогу та обміну думками між громадськими організаціями, громадянами та представниками влади; розвиток незалежних органів аудиту та контролю за лобіюванням та його впливом на рішення влади; впровадження системи перевірки ефективності лобіювання та

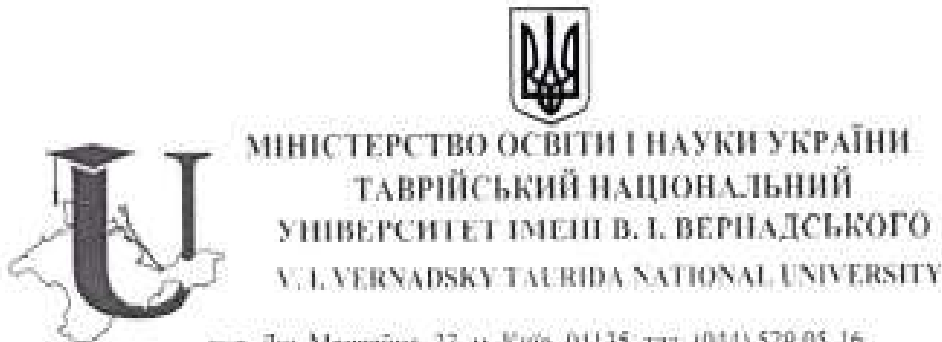
вого відповідності демократичним принципам.

Запропоновані заходи спрямовані на створення більш справедливого, відкритого та репрезентативного процесу лобіювання, що враховує різноманітність суспільства та гарантує дотримання демократичних цінностей.

Голова

Анатолій КРАСНОСЛІДСЬКИЙ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО
V. I. VERNADSKY TAURIDA NATIONAL UNIVERSITY

вул. Дж. Маккейна, 33, м. Київ, 01135, тел. (044) 529 05-16
e-mail: erimes@univ.edu.ua код ЄДРПОУ 02070967

17.00.24 № 09
на № _____ від _____

ДОВІДКА
про впровадження
у навчальний процес результатів наукового дослідження
Березки Наталії Олексіївни за темою
«Удосконалення організаційно-правових механізмів запровадження
лобізму в діяльності органів публічної влади»

Результати дисертаційного дослідження Березки Наталії Олексіївни на тему «Удосконалення організаційно-правових механізмів запровадження лобізму в діяльності органів публічної влади» враховано та частково використано при формуванні змісту дисципліни «Лобізм в органах публічної влади» освітнього рівня магістра за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». Для розвитку знань та управлінських навичок студентів використано теоретичні положення дисертаційного дослідження та пропозиції Березки Наталії Олексіївни щодо напрямів удосконалення організаційно-правових засад лобізму в діяльності органів публічної влади.

Ректор

Директор Навчально-наукового
інституту управління, економіки
та природокористування

Валерій БОРТНЯК

Володимир ГОРНИК